

«Vi hafva ifrån morgon till qväll varit
ute och agiterat»

Skandinavismen og pressen 1848-1864

Niri Ragnvald Johnsen

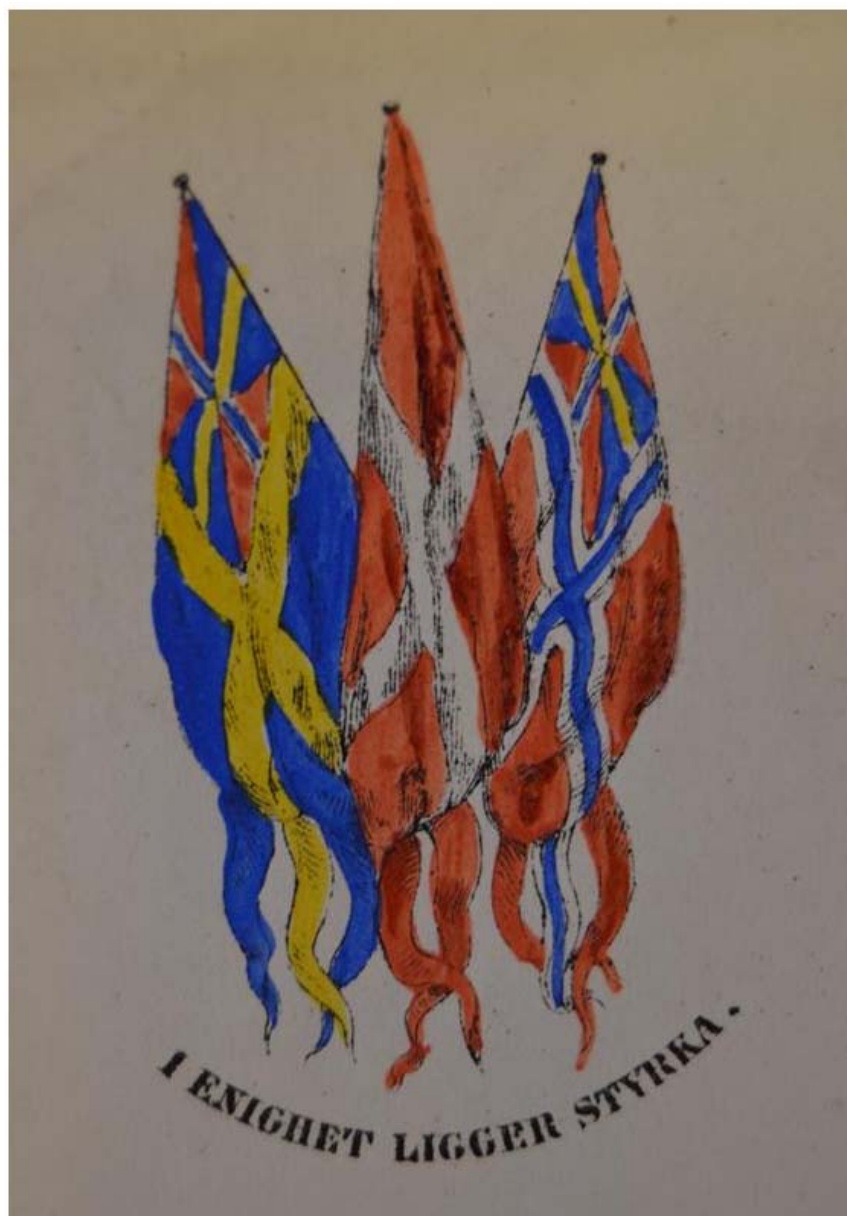
Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi,
konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2018

«Vi hafva ifrån morgon til qväll varit ute och agiterat»

Skandinavismen og pressen 1848-1864

Emblem i et skandinavistisk brev fra 1847.

© Niri Ragnvald Johnsen

2018

«Vi hafva ifrån morgon til qväll varit ute och agiterat»: Skandinavismen og pressen 1848-1864

Forsidebilde: Fotografi av brev fra O.P. Sturzen-Becker til C. Ploug 12.7.1847. (Eier: Riksarkivet, Stockholm: O.P Sturzen-Beckers Arkiv, E5680, Volum 6)

Niri Ragnvald Johnsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I denne masteroppgaven undersøkes det hvordan skandinavismen – en skandinavisk samlingsnasjonalisme på midten av 1800-tallet – forholdt seg til og kom til uttrykk i pressen og offentligheten i de skandinaviske landene Norge, Sverige, og Danmark i perioden 1848-1864. I tilknytning til de to dansk-tyske krigene i 1848-51 og 1864 fikk skandinavismen en fornyet aktualitet, da Skandinavias forestilte felles sørgrense ble truet av et aggressivt og ekspansivt Preussen. For å redde Danmark og drømmen om et samlet Skandinavia, tok derfor en rekke framstående skandinavister i bruk det de opplevde som et av sin tids kraftigste politiske virkemidler: agitasjon i pressen.

Oppgavens målsetning er tredelt. For det første undersøkes det om, og i så fall i hvilken grad, den skandinavistiske agitasjonen i pressen i perioden 1848-1864 var et koordinert og målrettet samarbeid mellom forskjellige skandinavistiske aktører, eller om den bestod av en rekke enkeltagitatorers tilfeldig sammenfallende opinionsytringer. For det andre undersøkes det om et eventuelt skandinavistisk pressesamarbeid noensinne antok transnasjonale dimensjoner, med andre ord om den koordinerte agitasjonen ble rettet inn mot pressen i Norge, Sverige og Danmark samtidig. Ved å se på skandinavistisk samarbeid på tvers av grensene søker jeg å bote på en tendens i tidligere forskning på skandinavismen til å avgrense seg til ett og ett hovedland. I forlengelsen av dette transnasjonale perspektivet undersøkes det hvorvidt den dansk-tyske konflikten og skandinavismen bidro til økt informasjonsflyt og debatt på tvers av de skandinaviske landenes grenser, og til dannelsen av det vi kan kalle en *skandinavisk offentlighet*. For det tredje undersøkes det hvorfor skandinavistiske agitatorer valgte nettopp *pressen* og den trykte medieoffentligheten som arena for sin agitasjon. Fokuset her ligger på hvilke tanker og forestillinger de hadde om pressen som politisk maktmiddel.

Undersøkelsens konklusjon er at det ble drevet omfattende koordinert agitasjon i årene 1848-1864, og at et transnasjonalt, agitatorisk pressesamarbeid gradvis vokste fram i løpet av den samme perioden. Skandinavismens økte aktualitet i årene 1848-1864 bidro til å normalisere transnasjonal debatt og pressesamarbeid i medieoffentligheten, og bidro slik sett til dannelsen av en skandinavisk offentlighet. Spørsmålet om hvorfor de skandinavistiske agitatorene brukte pressen som politisk maktmiddel blir forklart som et resultat av en rekke tidstypiske idéer knyttet til pressens rolle i offentligheten. Sentralt i denne sammenheng står forestillingen om at agitatorene gjennom pressen på én og samme tid både kunne påvirke og uttrykke den rådende folkemeningen.

Forord

I løpet av to år med masterstudier har jeg fått mulighet til å studere et stort og spennende fagområde: Skandinavismen og pressen. Valget av tema for masteroppgaven springer ut av en interesse for nasjonalisme og politisk pressebruk på 1800-tallet. Gjennom arbeidet med oppgaven har denne interessen utelukkende tiltatt i styrke. Koblingen mellom skandinavismen og pressen er et innfløkt historisk, politisk og idémessig tema. Å nøste opp i sammenhengene gjennom studier av utallige avis- og brevkilder har derfor vært tilfredsstillende – på en måte jeg tror bare historikere helt forstår.

Det symbolledede forsidebildet på tittelbladet poengterer sammenhengen mellom skandinavismen og pressen: «I enighet ligger styrka». Enigheten det er snakk om her er ikke bare mellom de skandinaviske landene. Emblemet og sitatet er hentet fra et brev fra svensken O.P. Sturzen-Becker til dansken Carl Ploug, to av de sentrale aktørene innenfor den skandinavistiske presseagitasjonen. Parolen på brevet kan dermed leses som et uttrykk for idéen om at skandinavistiske pressemenn ved å stå sammen kunne få større gjennomslag.

Den skandinavistiske agitasjonen i pressen i årene 1848-1864 var et svært omfattende arbeid, og de skandinavistiske aktørene hadde aldri fått til like mye hvis de ikke hadde fått hjelp. Slik har det også vært med denne masteroppgaven. En rekke personer fortjener derfor takk:

Først vil jeg takke min veileder, Ruth Hemstad. Med sitt engasjement, sin effektivitet, sine utallige litteraturhenvisninger, og sin velutviklede sans for presist språk har hun loset meg trygt gjennom skandinavismens uoversiktlige og høyst farefulle farvann. Takk for samarbeidet.

Takk også til prosjektet *Offentlighet og ytringsfrihet i Norden i det lange 19. århundre*, som jeg har vært tilknyttet med denne oppgaven. Som deltager i prosjektet har jeg vært så heldig å få delta på flere seminarer der jeg har møtt en rekke dyktige akademikere, og fått et innblikk i den forunderlige og forlokkende forskertilværelsen. Det har vært lærerikt og inspirerende.

For økonomisk bistand til kildestudier i Stockholm og København vil jeg takke Foreningen Norden og Institutt for arkeologi, konservering og historie ved Universitetet i Oslo. Disse turene har vært spennende og perspektivrike, og ytterst nødvendige for oppgavens del.

Til slutt vil jeg takke familien – den næreste, og den nære – for å være et anker i hverdagen. Særlig vil jeg gjerne takke mitt eminente korrekturtriumvirat, bestående av min far Erlend, min mor Vigdis og min bedre halvdel, Emilie. Det er ikke alle forunt å ha såpass sterke lærekrefter – i ordets bokstaveligste forstand – tilgjengelig. Aller mest vil jeg imidlertid takke dem for, under masterløpet og ellers, å ha utgjort en kilde til omsorg, kunnskap og fornøyelse som jeg ikke kunne vært foruten. Tusen takk.

Oslo, mai 2018

Niri Ragnvald Johnsen

Forkortelser brukt i denne oppgaven:

DKB: Det Kongelige Bibliotek (København)

KB: Kungliga biblioteket (Stockholm)

NB: Nasjonalbiblioteket (Oslo)

NKS: Ny Kongelig Samling, arkivforkortelse ved Det Kongelige Bibliotek i København.

RAS: Riksarkivet (Stockholm)

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
	Bakgrunn: Skandinavismen og pressen.....	1
	Problemstilling og avgrensning.....	2
	Tidligere forskning	4
	Kilder.....	7
	Metode og teori	9
	Oppgavens struktur	11
2	Teori: Skandinavisme, offentlighet, opinion og agitasjon	13
	«Skandinavismen»: Et komplisert og mangefasettert begrep	13
	Offentlighet og opinion	17
	Opinion og agitasjon – forskjeller, likheter, og nødvendigheten av et klart skille	21
	To typer agitasjon.....	22
	Skandinavisk offentlighet.....	23
	Oppsummering	23
3	Skandinavismen og det slesvigske spørsmål	24
	Skandinavismens historiske røtter – proto-skandinavisme	25
	Den dynastiske strømmingen	27
	Den romantiske strømmingen	27
	Skandinavismens praktiske forutsetninger	28
	Skandinavismens formative år: Liberal og nasjonal kamp i Danmark ca. 1830-1848	29
	Studentmøter og opptakten til den første dansk-tyske krig.....	34
	Oppsummering	37
4	Skandinavismen og pressen i 1848: Krigsutbrudd, agitasjon og samarbeid	38
	Revolusjon og opprør – 1848-revolusjonene og krigsutbruddet.....	38
	Skandinavismen blusser opp – stemningsendring og begynnende agitasjon	40
	Preussens inntreden i krigen, slaget ved Slesvig og økende skandinavistisk agitasjon ...	43
	Styresmaktene tar affære – troppehjelpen vedtas i Sverige og Norge	45
	Hvorfor agitasjon i pressen?.....	46
	Skandinavistisk agitasjon i Sverige.....	47
	Det stockholmske agitasjonstriumviratet og dets forgreninger.....	48
	Nytt år – ny agitasjon	53

Skandinavistisk agitasjon i Norge	53
Børsmøtet i Christiania 1. mai 1848.....	54
Agitasjon som reaksjon? Slaget ved Slesvig og organiseringen av børsmøtet	57
Pressebruk, agitasjon og kamp om opinionen.....	62
Oppsummering	65
5 1849: Transnasjonal debatt om skandinavismen	67
Utviklingen i krigen og i pressen fram til februar 1849	67
Aktører og forløp.....	69
Innhold	74
Betydning	76
Ekskurs: P.A. Munchs skandinavistiske janusansikt	78
Oppsummering	84
6 Mellomperioden 1851-1863	86
Nye bånd?.....	86
Annonsesamarbeidet	87
Krimkrigen og nyorientering i svensk utenrikspolitikk	93
Det transnasjonale pressesamarbeidet i 1855.....	94
Propagandakongen Oscar I.....	98
Kongelig propaganda 1856-1857	99
Oppsummering	101
7 Transnasjonalt pressesamarbeid 1863-1864.....	103
En krig i anmarsj	103
Presseagitasjon og lobbyvirksomhet	104
Ploug og Sohlmans pressesamarbeid i 1863-1864	106
Transnasjonale bånd – hva med Norge?	112
Oppsummering	115
8 Konklusjon	116
Transnasjonal agitasjon i en skandinavisk offentlighet.....	118
Kilder og litteratur	121
Appendiks	131

1 Innledning

«Vi hafva ifrån morgon till qväll varit ute och agiterat.»¹ Disse ordene, ført i pennen av den svenske folkloristen og skandinavisten Gunnar Olof Hyltén-Cavallius i et brev fra 1848, framstår sannsynligvis ikke som særlig betydningsfulle for den uinnvidde leser. De bringer oss imidlertid rett inn i denne oppgavens tematikk: agitasjon og pressebruk i den skandinavistiske bevegelsen i årene 1848-1864. Hyltén-Cavallius' ord, som egentlig refererer til en svensk pressekampanje i 1848, er for øvrig betegnende for mange av de politisk orienterte skandinavistene i perioden. Fra utbruddet av den første dansk-tyske krigen i 1848 og fram til danskenes nederlag i den andre dansk-tyske krigen i 1864, agiterte skandinavister i Norge, Sverige og Danmark målrettet for å få gjennomslag for en skandinavistisk politikk. På kort sikt dreide det seg om å redde Danmark, nærmere bestemt hertugdømmet Slesvig, fra Preussen ved å sende svensk-norske soldater til unnsetning. På lengre sikt dreide det seg om å etablere en skandinavisk enhet, en statlig sammenslutning av de tre skandinaviske landene.

Bakgrunn: Skandinavismen og pressen

Skandinavismen er et av 1800-tallets nasjonsbyggingsprosjekter som ofte glemmes når historiebøkene skrives.² Den var en pan-nasjonalisme på linje med de tyske og italienske samlingsprosjektene i sin samtid, og et alternativ til de norske, svenske og danske nasjonsbyggingsprosjektene som til slutt vant fram. Idéen og bevegelsen hadde sitt utspring i Danmark på 1830-tallet, og var gjennom en komplisert rekke årsaksforhold uløselig knyttet til den dansk-tyske konflikten om det nasjonalt delte hertugdømmet Slesvig, sør i den danske helstaten. Denne konflikten materialiserte seg i to kriger i årene 1848-51 og i 1864, som igjen førte med seg en høykonjunktur for skandinavismen i Norge, Sverige og Danmark. I den andre dansk-tyske krigen i 1864 tapte Danmark, og landet måtte dermed avstå Slesvig, sammen med det rent tyske hertugdømmet Holstein. Tradisjonelt regnes dette som sluttpunktet for den politiske skandinavismen, det vil si bevegelsen for å samle de skandinaviske landene i én stat, men den levde videre i kulturell form med utstrakt samarbeid i sivilsamfunnet til følge, fram til den fikk et alvorlig tilbakeslag ved unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905.³

¹ Gunnar Olof Hyltén-Cavallius til Carl Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:7:16 brev 642

² Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», *Skandinavismen: Vision og Virkning*, Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.) (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018): 9-20.

³ Ruth Hemstad. *Fra Indian Summer til nordisk vinter: Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen* (Oslo: Akademisk Publiserings, 2008), 16-19.

En av de vanligste forklaringene på den politiske skandinavismens fallitt var at den aldri fant noen bred klangbunn i *folket*, men forble en akademisk eliteidé.⁴ Mange av de politisk aktive skandinavistene var studenter, professorer og publisister, og dermed ikke å regne som representative for de brede lag av befolkningen på 1800-tallet. Særlig publisistene var imidlertid høyst klare over behovet for å skape resonans for idéene sine hvis de skulle få gjennomslag. En av de fremste strategiene de politiske skandinavistene brukte for å få gjennomslag, var derfor agitasjon i pressen, det vil si innlegg i aviser eller tidsskrifter som manet til politisk handling. Dette må ses i lys av det store antallet publisister i de politiske skandinavistenes rekker, samt at mange av de ledende figurene i bevegelsen var avisredaktører.⁵

De skandinavistiske agitatorenes utstrakte bruk av pressen for å nå sine politiske mål er et relativt veldokumentert fenomen i historiografien.⁶ Til tross for dette er det få historikere som har viet tid og plass til nærmere å studere forholdet mellom skandinavismen og pressen. I denne oppgaven vil jeg derfor undersøke skandinavistenes bruk av pressen, skandinavistenes idémessige forhold til pressen, og utviklingen av et koordinert og transnasjonalt skandinavistisk pressesamarbeid i årene 1848-1864. Med dette håper jeg å belyse et sentralt moment ved den skandinavistiske bevegelsen som hittil i liten grad har blitt undersøkt systematisk.

Problemstilling og avgrensning

I oppgaven er det lagt til grunn at den dansk-tyske konflikten i årene 1848-1864 aktualiserte skandinavismen, og dermed utløste store mengder skandinavistisk stoff i pressen.⁷ Det fremste uttrykket for dette var de mange agitatoriske innleggene om svensk-norsk troppehjelp til Danmark som dukket opp i avisene under de to krigene i 1848-51 og i 1864. En sentral hypotese i den foreliggende oppgaven er at denne agitatoriske virksomheten ikke begrenset seg til enkeltaktører, men snarere var et uttrykk for koordinert og organisert agitasjon flere skandinavistiske aktører imellom. En hovedproblemstilling for denne oppgaven blir dermed å

⁴ Dag Thorkildsen, «Skandinavismen – en historisk oversikt», *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*, Øystein Sørensen (red.) (Oslo: Norges forskningsråd, 1994): 191-209: 206; Øystein Sørensen, *Kampen om Norges sjel. Norsk idéhistorie, bind III* (Oslo: Aschehoug, 2001), 228. Øystein Sørensen framhever som et generelt poeng om nasjonsbyggingsprosjekter at de må finne resonans i folket for å være suksessrike. Øystein Sørensen, *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (Oslo: Gyldendal, 1998), 19.

⁵ Jonas Harvard, Magdalena Hillström, «Media Scandinavianism: Media Events and the Historical Legacy of Pan-Scandinavianism», *Communicating the North. Media Structure and Images in the Making of the Nordic Region*. Jonas Harvard, Peter Stadius (red.) (Farnham: Ashgate Publishing, 2013), 78.

⁶ Se «Tidligere forskning» under.

⁷ Jf. Rasmus Glenthøj, *1864 – Sønnen af de Slagne* (København: Gads forlag, 2014), 206; Morten Nordhagen Ottosen, «Den dynastiske skandinavismens grobunn og grenser, ca. 1845-1870», *Skandinavismen: Vision og virkning*, 263; Erik O. Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan 1848-49: Från stilleståndet i Malmö till den svensk danska konventionen augusti 1849* (Uppsala: Wretmans boktryckeri, 1921), 7.

avdekke i hvilken grad dette stemmer, og hvordan slikt koordinert pressesamarbeid i så fall kom til uttrykk. Da skandinavismen i sin natur var en transnasjonal idé og bevegelse, er det nærliggende også å undersøke om et eventuelt agitatorisk pressesamarbeid fantes på tvers av de skandinaviske landenes grenser, eller om slikt samarbeid var begrenset til nasjonale rammer. I denne oppgaven argumenterer jeg for at skandinavistisk agitasjon i tilknytning til de to dansk-tyske krigene *var* et uttrykk for koordinert, nasjonalt pressesamarbeid innad i de skandinaviske landene, og at det gradvis som følge av utviklingen i årene 1848-1864 også oppstod et *transnasjonalt*, agitatorisk pressesamarbeid på tvers av landegrensene.⁸

Forutsatt at presseagitasjonen var koordinert og målrettet, er det betimelig å også spørre seg *hvorfor* de skandinavistiske agitatorene valgte pressen som sitt våpen i kampen for å få politisk gjennomslag. En rent praktisk forklaring er, som nevnt over, at skandinavistene hadde en rekke avisredaktører og andre publisister i sine rekker, noe som gjorde agitasjon i pressen nærliggende. I denne oppgaven er jeg imidlertid også interessert i de idémessige begrunnelsene for vidstrakt agitasjon i pressen: Hvilke tanker og idéer motiverte de skandinavistiske agitatorene til å velge vidstrakt agitasjon i pressen som sitt våpen? For å nærme meg et svar på dette spørsmålet stiller jeg opp en hypotese om at agitasjonen på et idémessig plan hadde sitt utspring i en rekke tidstypiske tanker og forestillinger om pressen, opinionen og statsmaktens legitimitet. Det teoretiske utgangspunktet for denne hypotesen vil bli nærmere redegjort for i kapittel 2.

Innenfor rammen av en masteroppgave er det behov for å avgrense hva som kan og skal studeres. Tidssmessig strekker undersøkelsene i denne oppgaven seg fra 1848 til 1864. Dette er gjort fordi jeg ønsker å studere skandinavistisk agitasjon og pressesamarbeid i tilknytning til de to dansk-tyske krigene i perioden. Da denne perioden er lang, har jeg imidlertid valgt hovedsakelig å fokusere på årene rundt den første dansk-tyske krigen, særlig 1848 og 1849. Dette er gjort for å kunne gå dypere ned i materien fra denne perioden, som i mindre grad enn hendelsene i 1863-1864 har blitt undersøkt tidligere. Perioden mellom de to krigene og samarbeidet under den andre dansk-tyske krigen blir behandlet mer summarisk, og er ment først og fremst å belyse den videre utviklingen i agitasjonen og pressesamarbeidet i denne perioden.

Den geografiske rammen for undersøkelsen er Norge, Sverige og Danmark, da det var i disse landene den skandinavistiske idéen og bevegelsen først og fremst var aktiv.

⁸ Med «transnasjonalt samarbeid» forstår jeg samarbeid i sivilsamfunnet på tvers av landegrenser. Dette står i motsetning til «internasjonalt samarbeid», som betegner samarbeid mellom stater. Her følger jeg Knut Kjeldstadli, «Den norske transnasjonalhistorien», *Sørlandet og utlandet: Transnasjonal kontakt, internasjonal påvirkning*, Berit Eide (red.) (Oslo, Cappelen Damm akademisk, 2013): 15-29.

Skandinavismen fikk en viss utbredelse også i Finland, men mye mindre enn i de skandinaviske landene. Dette, samt oppgavens begrensede omfang, er begrunnelsen for at skandinavismen i Finland her ikke har blitt studert.⁹

Tidligere forskning

Det har blitt skrevet mye om skandinavismen i de skandinaviske landene både i form av enkeltartikler og omfattende monografier. Symptomatisk for denne forskningslitteraturen er at skandinavismen som regel blir studert innenfor nasjonale rammer.¹⁰ Dermed finnes det en rekke framstillinger med fokus på henholdsvis dansk, svensk og norsk skandinavisme, men ytterst få der skandinavismen gjennomgående blir studert som transnasjonalt fenomen.¹¹ I den følgende gjennomgangen av historiografien har det derfor vært naturlig å gruppere de forskjellige verkene etter hvilket av de tre skandinaviske landene de legger størst vekt på. Da skandinavismelitteraturen er relativt omfattende, har jeg valgt å bare omtale de mest relevante verkene. Det legges størst vekt på verk som behandler skandinavismen i årene 1848-1864.

Den første større undesøkelsen som ble gjort av skandinavismen er Julius Clausens *Skandinavismen: Historisk fremstillet* fra 1900, som regnes som et standardverk innenfor feltet.¹² Boken, som har sitt hovedfokus på Danmark, representerer den eldre tradisjonen i forskningen. Her fortelles skandinavismens historie fra dens spede begynnelse på slutten av 1700-tallet, via studentskandinavismens glansdager på 1840-tallet og fram til dens angivelige endelikt i 1864. Dette endeliktet stod i lang tid som en vedtatt sannhet blant skandinavismeforskere, og har først i nyere tid blitt utfordret for alvor.¹³ Når det er sagt, er boken fortsatt av stor verdi, selv om den inneholder visse feil i framstillingen.¹⁴

⁹ For mer om dette og henvisning til relevant litteratur, se: H. Arnold Barton, «Scandinavianism, Fennomania, and the Crimean War», *Journal of Baltic Studies*, 2005, 36 (2): 131-156.

¹⁰ Jf. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», *Skandinavismen: Vision og virkning*, 14.

¹¹ Titlene på noen av standardverkene på feltet illustrer dette: Holmberg, *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt* (Göteborg: Eleanders boktryckeri, 1946); Henrik Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*. (Århus: Arusia – Historiske Skrifter, 1981); John Sanness, *Patrioter, Intelligens og Skandinaver: Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848* (Oslo: Universitetsforlaget, 1959); Theodore Jorgenson, *Norway's relation to Scandinavian unionism 1815-1871*. (Northfield, Minnesota: St. Olaf College Press, 1935).

¹² Julius Clausen, *Skandinavismen: Historisk fremstillet*. (København: Det nordiske forlag, 1900).

¹³ Først og fremst av forskere som vektlegger den kulturelle og praktiske skandinavismen etter 1864: Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*; Kari Haarder Ekman, «Mitt hems gränser vidgades»: *En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet* (Göteborg: Makadam, 2010).

¹⁴ For en kritisk kommentar til Clausens bok, se Hother Ploug, «Carl Ploug og skandinavismen», *Tilskueren*, 1901, årgang 18, (6/7) (København: Det nordiske forlag, 1901): 442-460, 566-581.

En annen autoritet fra dansk hold er Henrik Becker-Christensen, som i sin kildenære avhandling fra 1981 behandler den realpolitiske og ideologiske utviklingen i Danmark fra 1830 og fram til 1850.¹⁵ Særlig skandinavismens stilling i Danmark under den første dansk-tyske krigen er her godt behandlet, blant annet på grunnlag av et bredt utvalg danske aviser. Et mindre, men fortsatt viktig bidrag til skandinavismeforskningen fra dansk hold, er Aage Friis' *Skandinavismens kulmination* fra 1936, som på detaljnivå skildrer de diplomatiske framstøtene som ble gjort for å få i stand en skandinavisk union i 1863.¹⁶ Av større danske verk er det også relevant å nevne Erik Møllers *Helstatens fald* i to bind, som på grundig vis tar for seg striden i Slesvig og utviklingen i den danske helstaten fram til og med 1864.¹⁷ Den nyeste framstillingen av de dansk-tyske krigene som også vier skandinavismen behørig plass, er Rasmus Glenthøjs *1864 - Sønner af de Slagne* fra 2014.¹⁸

Fra svensk hold finnes det også en rekke større verker om perioden 1848-64 og skandinavismen. Den eldste av disse som har vært til nytte i foreliggende oppgave, er Erik Löfgrens doktorgradsavhandling fra 1921.¹⁹ Særlig Löfgrens gjennomgang av pressens stilling i Sverige under årene 1848-49 har vært verdifull. Et annet viktig verk i så måte er Åke Holmbergs *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt*, som kan anses å være det grunnleggende verket om svensk skandinavisme i perioden 1848-1864.²⁰ Også Holmberg fokuserer en hel del på pressen, og vier som en av få mye plass til skandinavisk presseagitasjon, særlig i tilknytning til den dynastiske skandinavismen rundt 1856. Dynastisk skandinavisme er igjen hovedfokuset for Erik Møllers *Skandinavisk stræben og svensk politik omkring 1860* fra 1948, den siste store avhandlingen som fokuserer på skandinavismen i Sverige i perioden 1848-64.²¹ Denne utgjør et nødvendig supplement til de ovennevnte verkene. Til sist har jeg til framstillingen av Krimkrigen, kongelig propaganda, og skandinavistiske pressenettverk i

¹⁵ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter*. Becker-Christensen gir her en god framstilling av forholdet mellom det nasjonale og det liberale aspektet i den skandinavistiske ideologien i Danmark. En annen, eldre framstilling, som behandler dette i samme periode er John Danstrup, «Den politiske skandinavisme i perioden 1830-1850», *Scandia: Tidskrift för historisk forskning* 1944, vol 16, nr. 2: 207-286.

¹⁶ Aage Friis, *Skandinavismens kulmination: Ministeriet Halls planer om en nordis union forud for udstedelsen af martskundgørelsen 1863* (København: Munksgaard, 1936).

¹⁷ Erik Møller, *Helstatens fald: 1: 1855-1863* (København: Gads forlag, 1958); Møller, Erik. *Helstatens fald: 2: 1864* (København: Gads forlag, 1958).

¹⁸ Rasmus Glenthøj, *1864 – Sønner af de slagne* (København: Gads forlag, 2014).

¹⁹ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*.

²⁰ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*.

²¹ Erik Møller, *Skandinavisk stræben og svensk politik omkring 1860*. (København: Gads forlag, 1948).

Sverige på 1850-tallet, en viktig del av kapittel 6, hatt stor nytte av Allan Janssons bok om den svenske utenrikspolitikken i perioden og særlig flere av Sven Erikssons publikasjoner.²²

I norsk sammenheng har det blitt skrevet merkbart mindre om skandinavismen enn i Danmark og Sverige – et slags ekko av at Norge var det landet der skandinavismen angivelig fikk lavest oppslutning.²³ At skandinavismen lenge var et forsømt forskningsfelt i Norge kommer også slående til uttrykk ved at ingen av de to store verkene som omhandler skandinavismen i Norge i perioden 1848-64, er skrevet på norsk, men på henholdsvis tysk og engelsk. Den mest kjente av disse er Halvdan Kohts doktorgradsavhandling fra 1908, der han tar for seg den diplomatiske og statlige utviklingen i Sverige og Norge med fokus på årene 1863-64.²⁴ Mer relevant for denne oppgaven har vært norsk-amerikaneren Theodore Jorgensons *Norway's Relation to Scandinavian Unionism 1815-1871*.²⁵ Denne framstillingen er bemerkelsesverdig som det eneste større verket som ser på utviklingen i skandinavismen i Norge under den første dansk-tyske krigen, og som utførlig behandler de varierende holdningene til skandinavismen i pressen.

Annen litteratur om skandinavismen i Norge som har vært til nytte, er John Sanness doktorgradsavhandling fra 1959, som strekker seg fram til våren 1848, og nasjonalismehistorikeren Øystein Sørensens forskning på skandinavismen, særlig i bind tre av *Norsk idéhistorie*. Jens Arup Seips biografi om den norske skandinavisten Ole Jacob Broch, og Tor Ivar Hansens masteroppgave fra 2008 om den kortlevde organisasjonen Skandinavisk Selskab har også vært av verdi.²⁶ Fra norsk side bør til sist også nevnes skandinavismeforskeren Ruth Hemstads doktorgradsavhandling fra 2008, som riktignok ikke fokuserer spesifikt på Norge i sin behandling av skandinavismen.²⁷ Da avhandlingen fokuserer på skandinavismen i tiden etter 1864, er den her bare benyttet sporadisk.

Som nevnt er det noen forfattere som fokuserer mer på pressen i sin behandling av skandinavismen enn andre. Löfgren, Holmberg, Jorgensson, Møller og Becker-Christensen kan her trekkes fram. Det er imidlertid ytterst få som har skrevet inngående om forholdet mellom pressen og skandinavismen, om pressestrategier og pressesamarbeid, og skandinavistenes

²² Allan Jansson, *Den svenska utrikes politikens historia, b. III:3, 1844-1872*. (Stockholm: Norstedt & Söner, 1961); Sven Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress under Krimkriget* (Stockholm: Nordstedt & Söner, 1939); Sven Eriksson, «Oscar 1:s sista propaganda för svensk-dansk union», *Svensk Tidskrift*, 1940: 666-674.

²³ Clausen, *Skandinavismen*, 80-81, 109.

²⁴ Halvdan Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen, zumal während der Jahre 1863 und 1864* (Kristiania: Dybwad, 1908).

²⁵ Jorgenson, *Scandinavian Unionism*.

²⁶ Sørensen, *Kampen om Norges sjel*; Jens Arup Seip, *Ole Jacob Broch og hans samtid*. (Oslo: Gyldendal, 1971); Tor Ivar Hansen, *Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt: Skandinavisk Selskab (1864-1871)* (Masteroppgave ved UiO, 2008).

²⁷ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*.

idémessige forhold til pressen. Det viktigste unntaket er artikkelen «Media Scandinavianism: Media Events and the Historical Legacy of Pan-Scandinavianism», som tar for seg det voldsomme medieoppstyret rundt det skandinaviske studentmøtet i Uppsala i 1856, og hvordan denne medieomtalen kan ha vært orkestret.²⁸

Utover de nevnte avhandlingene og artiklene har jeg dratt nytte av en rekke større og mindre verker som direkte og indirekte omhandler skandinavismen, og som jeg av plasshensyn ikke kan gå gjennom her.²⁹ Avslutningsvis er det dog på sin plass å påpeke skandinavismeforskningens status i dag. Etter noen tiår med laber interesse fikk skandinavismeforskningen på slutten av 1990-tallet og starten av 2000-tallet et oppsving. De viktigste verkene fokuserte på de kulturelle og praktiske aspektene ved skandinavismen, i motsetning til tidligere tids forskningsfokus på den politiske skandinavismen.³⁰ I dag finnes det et levende forskningsmiljø rundt skandinavismen, noe utgivelsene av to skandinavisme-antologier i henholdsvis Sverige i 2014 og i Danmark i 2018 eksemplifiserer.³¹

Kilder

Kildene brukt i denne oppgaven kan deles inn i to grupper: 1) Trykte utgivelser, nærmere bestemt aviser, periodika og pamfletter; 2) Privat korrespondanse, det vil si brev og telegrammer mellom viktige aktører. I den første kildegruppen vil jeg i tillegg til å studere aviser og tidsskrifter, det tradisjonelle innholdet i begrepet «pressen», også se på den betydelige skandinavistiske pamflettlitteraturen. Pamflettene var billige skrifter som lett kunne få stor utbredelse. Av den grunn ble de ofte brukt til politisk agitasjon, og de var gjerne tydeligere i sitt agitatoriske siktemål enn avisene. Sammen med avisene og tidsskriftene studeres pamflettene som kilde til skandinavistenes virksomhet i den trykte offentlighet. I all hovedsak brukes denne kildegruppen til å studere hvordan den skandinavistiske presseagitasjonen

²⁸ Jonas Harvard, Magdalena Hillström, «Media Scandinavianism: Media Events and the Historical Legacy of Pan-Scandinavianism», Jonas Harvard, Peter Stadius (red.), *Communicating the North. Media Structures and Images in the Making of the Nordig Region* (Farnham: Ashgate Publishing, 2013): 74-98. Se også for øvrig også: Hanna Enefalk, «Billig Skandinavism: om skandinavistiska texter i skillingstryck vid 1800-talets mitt», *Skandinavism: en rörelse och en idé under 1800-talet*, Magdalena Hillström & Hanne Sanders (red.) (Göteborg: Makadam, 2014): 114-147.

²⁹ Det henvises her til litteraturlisten.

³⁰ Særlig kan man trekke fram Fredrik Nilsson, *I rörelse: Politisk handling under 1800-talets första hälft* (Lund: Nordic Academic Press, 2000); Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*; Kari Haarder Ekman, «Mitt hems gränser vidgades». Allerede i 1994 påpekte den danske historikeren Kristian Hvidt denne tendensen, samtidig som han etterspurte mer forskning på perioden 1864-1920. Kristian Hvidt, «Skandinavismens lange linier. Udsigt over et forsømt forskningsfelt», *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, 1994, årg. 70 (4): 293-304.

³¹ Magdalena Hillström & Hanne Sanders (red.). *Skandinavism: En rörelse och en idé under 1800-talet*; Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.), *Skandinavismen: Vision og Virkning*.

foregikk, hvilke idéer som kom til uttrykk i pressen, og mellom hvilke aviser det fantes skandinavistiske kommunikasjonskanaler. Dette siste spørsmålet er søkt besvart gjennom synkronlesing av forskjellige skandinavistisk orienterte aviser, for å oppdage når avisene kommenterte hverandre og trykket opp hverandres saker.

Undersøkelsen av skandinavistiske pressenettverk suppleres med undersøkelser av privat brevkorrespondanse. Brevskriverne og -mottagerne som er undersøkt, er sentrale aktører med tilknytning til skandinavismen, til pressen, eller som regel til begge deler. Ved å undersøke brevene mellom framstående skandinavistisk orienterte avismenn, håper jeg å avdekke mulige skjulte transnasjonale pressebånd. I den grad det ble samarbeidet om agitasjon i pressen og utarbeidet en skandinavistisk pressestrategi, er det naturlig at dette først og fremst vil framgå av privat korrespondanse. Brevene vil dermed bli brukt som kilde til et slikt eventuelt samarbeid. Brevene er imidlertid også en viktig kilde til avismennenes ideologiske synspunkter, både når det gjelder skandinavismen, og når det gjelder pressens rolle i samfunnet.

Kildetilfanget i gruppe én domineres av en rekke aviser i de tre skandinaviske landene med særlig skandinavistisk profil, og kjente skandinavistisk orienterte redaktører. I tillegg kommer andre aviser som riktignok omtaler skandinavismen mye, men ikke alltid i rosende ordelag. Skillet mellom pro-skandinavistiske og anti-skandinavistiske aviser er for øvrig ikke entydig, og skillelinjene var flytende både over kortere og lengre tid. Å plassere de forskjellige avisene innenfor ideologiske båser kan derfor skape mer forvirring enn klarhet. I stedet vil avisenes ideologiske orientering til enhver tid bli redegjort for fortløpende i oppgaven. De viktigste avisene studert i denne oppgaven er, etter land: Norge: *Christiania-Posten*, *Morgenbladet*, *Den Norske Rigstidende*; Sverige: *Bore*, *Aftonbladet*, *Öresunds-Posten*; Danmark: *Fædrelandet*. Hovedfokus har ligget på disse avisene, men der det har vært nærliggende, har også andre blitt trukket inn. Studiet av gamle aviser har blitt betraktelig lettere i de siste årene gjennom digitaliseringen og tilgjengeliggjøring av mange av disse på nett ved de norske, svenske og danske nasjonalbibliotekene. Noen aviser og en del tidsskrifter er dog fortsatt ikke digitalisert og har derfor blitt studert på mikrofilm eller i fysisk format ved de forskjellige nasjonalbibliotekene.³²

Brevkorrespondansen er også, foruten et par brevsamlinger utgitt i bokform, å finne ved forskjellige arkivinstitusjoner i Skandinavia. De aktuelle avismennenes brevkorrespondanse finnes hovedsakelig ved de respektive nasjonalbibliotekene i Oslo, Stockholm og København.³³

³² Av de viktigste avisene gjelder dette *Christiania-Posten*, *Bore*, og *Öresunds-Posten*. I tillegg kommer et par sporadisk gjennomgåtte aviser slik som *Najaden* og *Christiania Intelligenssedler*.

³³ Nasjonalbiblioteket i Oslo, Kungliga biblioteket i Stockholm, og Det Kongelige Bibliotek i København.

Ett brevarkiv, tilhørende skandinavisten og redaktøren av *Öresunds-Posten*, Oscar Patrick Sturzen-Becker, har blitt gjennomgått ved Riksarkivet i Stockholm.

Når det gjelder sitering av kilder, har jeg etterstrebet fullstendig ortografisk gjengivelse av originalen. Uthevninger er alltid originale med mindre annet er angitt, mens understreknings i brevkorrespondanse og s p e r r e t skrift i aviser og andre trykksaker her er gjengitt i *kursiv*.

Metode og teori

Til arbeidet med kildematerialet knytter det seg visse metodiske perspektiver og problemstillinger, som det er nødvendig å gjøre rede for. Synkronlesing som metode har allerede blitt nevnt ovenfor. Denne metoden vil bli brukt for å forsøke å spore sirkulasjonen av nyheter og artikler mellom aviser i forskjellige land, i et forsøk på å avdekke skandinavistiske nettverkssammenhenger. Samtidig vil jeg gjennom denne metoden undersøke hvor stor innflytelse ankomsten av viktige nyheter fra slagmarken hadde å si for agitasjonen i et land. Dette har blitt gjort for å bote på en tendens i tidligere forskning, der det på noe upresist vis antas at nyheter fra slagmarken hadde en effekt på utviklingen i andre land *før* nyheten i det hele tatt var nådd fram.

Synkronlesingen er, sammen med kildetilfanget som inkluderer aviser fra alle de skandinaviske landene, et uttrykk for det transnasjonale perspektivet jeg søker å anlegge i denne oppgaven. Dette perspektivet er i seg selv et metodologisk valg, gjort i et forsøk på å unngå en såkalt *metodologisk nasjonalisme*, en underbevisst måte å strukturere studier på der nasjonalstaten *a priori* ses på som den naturlige og selvsagt ramme for alle undersøkelser.³⁴ Dette er en velkjent felle innenfor historiefaget, og som nevnt over har den også preget skandinavismeforskningen – til tross for det noe konstraintuitive ved å behandle en transnasjonal idé og bevegelse innenfor hovedsakelig nasjonale rammer.

I tilknytning til de digitaliserte avisene har jeg benyttet meg av muligheten til å gjøre fritekstsøk, altså søking i avisene etter visse utvalgte nøkkelord. Søkefunksjonen ved de forskjellige databasene er fortsatt høyst upålitelig, særlig når det gjelder søk i gotisk skrift, som ble brukt i de fleste norske og danske aviser fram til 1900-tallet.³⁵ Søkefunksjonen har likevel gjort det lettere og raskere å finne fram til relevant stoff i avisene, og har således gjort arbeidet

³⁴ Jan Eivind Myhre, *Historie: En introduksjon til grunnlagsproblemer* (Oslo: Pax, 2014), 144-145. Ruth Hemstad bruker for øvrig begrepet *metodologisk skandinavisme* for å betegne den logiske feilslutningen at alt skandinavisk samarbeid er å betrakte som skandinavisme. Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 30.

³⁵ Et interessant unntak i Danmark er den skandinavistiske avisen *Fædrelandet*, som gikk over til latinske typer allerede 1. juli 1848, formodentlig som en tilnærming til svenskene, som hadde brukt latinske typer lengre.

med kildene mer effektivt enn det var før. Det har likevel vært nødvendig å supplere denne metoden med en mer gammeldags, «manuell» gjennomgang av stoffet for ikke å gå glipp av viktige momenter.³⁶

På et mer konseptuelt plan har det vært en metodologisk nødvendighet for denne studien å definere hva som kan regnes som *skandinavistisk* agitasjon. Politiske skandinavister hadde som regel som et overordnet mål å få etablert en skandinavisk stat, men i sin agitasjon jobbet de ofte mot mer konkrete delmål, som utgjorde forutsetninger for opprettelsen av en slik stat på sikt. En av de mest prominente sakene de politiske skandinavistene engasjerte seg for under de to dansk-tyske krigene, var spørsmålet om svensk-norsk troppehjelp til Danmark. Tanken var at hvis Sverige og Norge ikke sendte tropper, risikerte Danmark å tape krigen og bli slukt av Det Tyske Forbund, noe som ville bety slutten på Danmark, og dermed også drømmen om en skandinavisk stat. Likevel er det ikke uproblematisk å regne all agitasjon for svensk-norsk hjelp til Danmark som skandinavistisk, i den forstand at det overordnede målet var en skandinavisk stat. Mange som engasjerte seg for militær hjelp til Danmark under krigene gjorde det på bakgrunn av en generell naboskapsfølelse eller også fordi de hadde slektskapsbånd til Danmark. Et framstående eksempel på dette er den norske professoren P.A. Munch, som i 1848 var en av de fremste agitatorene for svensk-norsk hjelp til Danmark, men som likevel ikke ønsket noen nærmere statlig tilknytning mellom de skandinaviske landene.

Selv om ikke all agitasjon for svensk-norsk troppehjelp til Danmark under de to dansk-tyske krigene var motivert av ønsket om å samle de tre skandinaviske landene i én stat, bidro skandinavistiske idéer om en felles skandinavisk kultur og et særlig slektskapsforhold mellom de skandinaviske landenes folk i stor grad til å gi tanken om troppehjelp større utbredelse. På samme måte som agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp til Danmark ikke utelukkende kan ses som uttrykk for et dypereleggende ønske om å forene de skandinaviske landene, kan den heller ikke ses uavhengig av de skandinavistiske strømningene i tiden. Videre var flertallet av de sentrale aktørene i den skandinavistiske agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp skandinavistisk orientert, og de ønsket en politisk sammenslutning på lang sikt. Disse momentene mener jeg forsvarer å se denne agitasjonen som skandinavistisk.

Det teoretiske rammeverket for denne oppgaven kan grovt sett deles inn i tre deler: Nasjonalismeteorien, offentlighetsteori og opinionsteori. Nasjonalismeteorien brukes for å utarbeide en fruktbar definisjon av skandinavismen til bruk i denne oppgaven, nemlig at

³⁶ Jf. *distant reading* og *close reading*, et sett teknikker som sammen utgjør en metode å studere store mengder digitalisert kildemateriale på. Ruth Hemstad, «'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep», *Skandinavismen: Vision og virkning*, 30.

skandinavismen var en nasjonalisme, eller nærmere bestemt en pan-nasjonalisme. I arbeidet med å definere skandinavismen på best mulig måte vil for øvrig begrepshistorie også bli benyttet som teoretisk grunnlag, men i mindre grad. Offentlighetsteorien og opinionsteorien er nært knyttet sammen, men brukes i denne oppgaven for å oppnå to forskjellige ting. Offentlighetsteorien skal utstyre oppgaven med den nødvendige forståelsen av presseagitasjonen og pressesamarbeidets rammer, nemlig offentligheten. Den brukes også som teoretisk grunnlag for å definere hva en *skandinavisk offentlighet* var, og for å avgjøre om transnasjonal skandinavistisk agitasjon på midten av 1800-tallet foregikk innenfor en slik offentlighet. Opinionsteorien er brukt for å undersøke hvordan man på midten av 1800-tallet forholdt seg til agitasjon i pressen som politisk virkemiddel, noe som danner utgangspunktet for å svare på hvorfor det ble agitert i pressen. Til dette formålet utvikler jeg en måte å analysere agitasjon i pressen på, som jeg mener er nyttig i denne oppgavens sammenheng. Det teoretiske grunnlaget for oppgaven vil bli nøyere redegjort for og diskutert i kapittel 2.

Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i åtte kapitler og følger en dels tematisk, dels kronologisk oppbygging. I oppgavens første kapittel har jeg gitt en introduksjon i oppgavens tema og problemstillinger, redegjort for sekundærlitteratur og kilder brukt i framstillingen, samt avgrenset oppgavens omfang tematisk og tidsmessig. Deretter følger to kapitler som danner grunnlaget for de empiriske analysene i de påfølgende kapitlene. Kapittel 2 er et teorikapittel, der den teoretiske forståelsen av studieobjektet blir gjort rede for. Kapittel 3 er på sin side et realhistorisk bakgrunnskapittel, og er todelt. Først vil jeg gi en redegjørelse og karakteristikkk av skandinavismen som idé og bevegelse fram til 1840-tallet. Deretter vil jeg foreta en realhistorisk gjennomgang av bakgrunnen for den dansk-tyske konflikten som brøt ut i full krig i 1848, og hvordan denne knyttet seg sammen med skandinavismen.

Deretter følger to empiriske kapitler fra den første dansk-tyske krigen, knyttet til henholdsvis årene 1848 og 1849. I tillegg til å være kronologisk delt på denne måten, vil kapittel 4 og 5 også være knyttet til forskjellig tematikk: I kapittel 4 undersøker jeg hvordan man i 1848 i de skandinaviske landene agiterte for svensk-norsk hjelp til Danmark under krigen mot tyskerne. Det legges vekt på presseagitasjon, og et viktig spørsmål er i hvor stor grad det fantes koordinert, transnasjonalt pressesamarbeid der de politiske skandinavistene sammen agiterte for svensk-norske hjelp. Kapittel 5 undersøker hvordan den dansk-tyske krigen og skandinavistisk agitasjon bidro til å utløse en storstilt transnasjonal debatt om skandinavismen.

Jeg argumenterer for at denne debatten kan ses som et eksempel på en ganske atypisk offentlighetsstruktur, sett i lys av datiden, og at debatten kan ha vært et trinn i utviklingen av skandinavistiske transnasjonale pressebånd.

Etter kapittel 4 og 5, som begge er avgrenset til ett år, behandler jeg i kapittel 6 den lange perioden mellom de to dansk-tyske krigene, nemlig årene 1851-1863. Her fokuserer jeg på opprettelsen og institusjonaliseringen av nye skandinavistiske pressenettverk, og en ny runde koordinert skandinavistisk agitasjon i pressen. I kapittel 7 ser jeg på agitasjon og pressesamarbeid under tiden rett før og under den andre dansk-tyske krigen, det vil si i årene 1863-1864. Fokus for dette kapitlet er det transnasjonale pressesamarbeidet mellom de danske og svenske avisredaktørene Carl Ploug og August Sohlman. Avslutningsvis diskuterer jeg om man kan se dette i forlengelsen av agitasjonen i årene 1848-1863. Kapittel 8 oppsummerer og konkluderer oppgaven, og trekker fram de viktigste funnene jeg har gjort.

2 Teori: Skandinavisme, offentlighet, opinion og agitasjon

Studiet av abstrakte fenomener som *skandinavisme*, *offentlighet*, *opinion* og *agitasjon* krever en nærmere definering av hva disse begrepene innebærer. Uten en nærmere teoretisk redegjørelse vil studieobjektet mest sannsynlig framstå som utydelig, ikke bare for leseren, men også for forskeren selv. Fra forskerens ståsted kan man si at for å kunne lete, eller forske, må man først vite *hva* man leter etter.³⁷ I dette kapitlet vil jeg derfor gjøre rede for det teoretiske utgangspunktet for denne oppgaven. Først vil jeg ta for meg det brede og uensartede skandinavismebegrepet, og forsøke å snevre det inn til en hensiktsmessig analytisk kategori. Til dette formålet vil jeg benytte meg av noen sentrale verker innenfor nasjonalismeforskningen, samt perspektiver fra begrephistorien. Deretter vil jeg undersøke begrepene offentlighet og opinion, gjøre rede for hvordan de vil forstås i denne oppgaven, og kort undersøke hvordan de ble forstått på midten av 1800-tallet. Her baserer jeg meg på klassisk offentlighetsteori. På grunnlag av redegjørelsen om offentlighet og opinion på midten av 1800-tallet utvikler jeg deretter en tese om og typologi av agitasjonen i pressen på midten av 1800-tallet, som igjen utgjør et teoretisk grunnlag for resten av oppgaven.

«Skandinavismen»: Et komplisert og mangefasettert begrep

«Skandinavismen er et meget elastisk Begrep.» Slik innledes en av de tidligste framstillingene av skandinavismen.³⁸ Observasjonen er imidlertid tidløs. Helt siden Julius Clausen i 1900 skrev at «'Skandinavismen' er et begrep, som ikke er let at definere [...]», har en av skandinavismeforskningens hovedutfordringer vært å avklare og avgrense sitt studieobjekt.³⁹ Årsaken til problemet med å klart definere hva skandinavismen dypest sett er, er at den dypest sett ikke er én ting. Historikeren Dag Thorkildsen har påpekt at «Skandinavismen var en bred og sammensatt bevegelse, som det ikke er lett å beskrive som én størrelse. [...] [den] rommet mange motsetninger. Den var både liberal og konservativ, både opposisjonell og på parti med makthavere og fyrster, både kosmopolitisk og isolasjonistisk.»⁴⁰ Sagt på en annen måte var skandinavismen et idékompleks bestående av en rekke til dels motstridende, til dels

³⁷ Jf. Knut Kjeldstadli, *Fortiden er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 133-34.

³⁸ A. Peschcke Køedt, *Skandinavismen* (Kjøbenhavn: Nordisk Forlag, 1916), 5.

³⁹ Clausen, *Skandinavismen*, ix.

⁴⁰ Dag Thorkildsen, *Skandinavismen – en historisk oversikt*, 191.

komplementære del-idéer.⁴¹ Dette gjør skandinavismen vanskelig å definere. Innholdet i idékomplekset forandret seg for det første over tid, som vil si at man med begrepet «skandinavismen» umulig kan fange inn alle de forskjellige avskygningene av idéen som fantes til forskjellige tider. Dette kan vi kalle et *diakront* problem. For det andre bestod skandinavismen til enhver tid av komplementære og motstridende del-idéer, som vil si at selv om man studerer skandinavismen på ett tidspunkt i tiden, vil det være vanskelig å gi en klar og entydig definisjon som i tilstrekkelig grad griper dens sammensatte natur. Dette kan vi kalle et *synkront* problem.

Til tross for disse utfordringene har det vist seg mulig å studere skandinavismen. Dette har i tidligere forskning hovedsakelig blitt gjort ved å følge to metoder, som jeg har valgt å kalle henholdsvis *essensialisering* og *strukturalisering/differensiering*. Med essensialisering mener jeg at et idékompleks blir redusert ned til de hovedkomponentene som angivelig karakteriserer det i størst grad, og som således utgjør dets *essens*. Som regel framheves det her at skandinavismen var en pan-nasjonalisme med klart liberale undertoner. Et alternativ til denne måten å forstå skandinavismen på, er å *strukturalisere* den, det vil egentlig si å differensiere dens forskjellige del-idéer eller del-aspekter i forskjellige bindestreks-skandinavismer.⁴² Noen eksempler på dette er kategoriene studentskandinavisme, dynastisk skandinavisme og forsvarsskandinavisme.⁴³

I denne oppgaven vil jeg ta i bruk begge disse metodene, da jeg for det første vil studere skandinavismen som et i sin essens først og fremst politisk og nasjonalistisk fenomen, og for det andre vil benytte meg av forskjellige strukturalistiske bindestreks-skandinavismer, slik som «dynastisk skandinavisme». Det er imidlertid viktig å påpeke at begge disse måtene å studere skandinavismen på foregår ved at man som forsker skaper *analytiske kategorier* som rammer for studiet. Skandinavismeforskeren Ruth Hemstad har med basis i teoretikeren Reinhart Kosselecks begrepshistorie framhevet viktigheten av at man som forsker ikke blander sammen

⁴¹ Mitt syn på skandinavismen som et idékompleks bestående av del-idéer er inspirert av idéhistorikeren Arthur Lovejoys strukturalistiske tese om at filosofiske idékomplekser består av det han kaller «unit ideas». Arthur Lovejoy, *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1964), 1-23. Sml. imidlertid ss. 6-7.

⁴² Jf. «bindestreks-historier», et negativt ladet begrep knyttet til spesialiseringen og differensieringen i historiefaget siden 1960- og 1970-tallet. Myhre, *Historie*, 139-40. For en diskusjon av fordeler og ulemper ved en slik oppstyking av fortiden, se Kjeldstadli, *Fortiden er ikke hva den en gang var*, 89-102.

⁴³ Det er tydelig at denne metoden har vært ekstrem populær, i den grad at den har virket mer forvirrende enn klargjørende. Tor Ivar Hansen har f.eks. identifisert over 20 forskjellige bindestreks-skandinavismer. Tor Ivar Hansen, *Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt*, 13. Det bør imidlertid påpekes at noen av de utallige bindestreks-skandinavismene oppstod noen i samtiden, mens andre har blitt skapt av forskere som analytiske kategorier i ettertid.

sine egne analytiske begreper med ekte historiske begreper.⁴⁴ Begrepet «skandinavisme» oppstod, som Hemstad har vist, på starten av 1840-tallet, med en datidig begrepsbruk knyttet til sin historiske kontekst.⁴⁵ Faren, mener Hemstad, med å ikke være seg bevisst forskjellen mellom egen begrepsbruk og datidig begrepsbruk, er at man som forsker i vanvare kan komme til å tre sin analytiske forståelse av begrepet ned over datidens aktører. Deres datidige forståelse av begrepet vil som regel skille seg fra vår nåtidige og konstruerte forståelse av begrepet, og ved ikke å ta hensyn til denne semantiske forskjellen risikerer historikerne å tillegge datidens aktører meninger de ikke hadde, og dermed begå en anakronisme.

Så lenge man er seg bevisst forholdet mellom datidig og nåtidig begrepsbruk, er det imidlertid fullstendig forsvarlig, endog nødvendig, å ta i bruk analytiske kategorier. Enhver definisjon av skandinavismen som ikke oppstod i samtiden, må nødvendigvis være en analytisk kategori. I denne oppgaven definerer jeg således skandinavismen som analytisk kategori på denne måten: En historisk avgrenset idé og bevegelse tuftet på ønsket om å knytte de skandinaviske landene og deres folk tettere sammen. Dette er en definisjon i tråd med en utbredt samtidig forståelse av fenomenet. Samtidig er den hensiktsmessig i analytisk øyemed.

Skandinavismens historiske avgrensning er ikke skrevet i sten, og kan, i likhet med begrepet selv, diskuteres. Her forstås den som tiden fra idéen fikk sine nasjonale og liberale aspekter og begynte å ta form i en bevegelse på 1830-tallet, og fram til unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905.⁴⁶ Dette er i tråd med den gjengse forståelsen av skandinavismen som en nasjonalisme, eller nærmere bestemt, en pan-nasjonalisme.⁴⁷ Én mulig definisjon av nasjonalismen er at den på grunnlag av felles kultur, det vil si historie, språk, religion eller lignende, innebærer et ønske om å knytte mennesker sammen i et fellesskap. Hva som menes med fellesskap, kan variere: Ofte har dette blitt forstått som et politisk fellesskap, altså at de menneskene som deler felles kultur, og således utgjør en nasjon, knyttes sammen i en nasjonalstat.⁴⁸ Andre har imidlertid framholdt at nasjonalismen like gjerne kan være kulturell, altså ikke innebære noe umiddelbart ønske om en nasjonalstat.⁴⁹ Innenfor en kulturell

⁴⁴ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 20, 36-41, 419, note fire; Ruth Hemstad, «'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep», *Skandinavismen: Vision og virkning*: 21-43.

⁴⁵ Hemstad, «'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep», 33.

⁴⁶ Se periodiseringen av skandinavismen i Hemstad, *Fra Indian Summer til Nordisk vinter*, 16-19.

⁴⁷ Thorkildsen, *Skandinavismen – en historisk oversikt*, 191; Clausen, *Skandinavismen*, ix; Hansen, *Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt*, 15-23.

⁴⁸ Jf. den kjente nasjonalismeteorikeren Ernest Gellners definisjon av nasjonalisme: «Nationalism is a primarily political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent.» Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (New York: Cornell University Press, 1983), 1.

⁴⁹ Anthony Smith, *National Identity* (Reno, Nevada: University of Nevada Press, 1993), 99.

nasjonalisme er man mer opptatt av det kulturelle fellesskapet, grunnet i språk, felles historie og kultur.

I tråd med dette skillet har man også i skandinavismeforskningen ofte operert med et analytisk skille mellom politisk og kulturell skandinavisme, noe som på aktørnivå også avstedkommer politiske og kulturelle skandinavister.⁵⁰ De politiske skandinavistene hadde som sitt mål å få i stand en sammenslutning av de tre skandinaviske landene i én politisk enhet, med varierende grad av enighet med hensyn til hvordan denne skulle se ut. De kulturelle skandinavistene var på den andre siden mer interessert i praktisk samarbeid og kulturell utveksling på tvers av landegrensene. De hadde ingen ønsker om en politisk union, i hvert fall ikke på kort sikt.⁵¹

Skillet mellom politisk og kulturell skandinavisme er konstruert, og ofte kan det være vanskelig å gi et entydig svar på om en aktør var politisk eller kulturell skandinavist. Skillet er imidlertid nyttig som et heuristisk hjelpemiddel i analysen av skandinavismen, og vil bli benyttet mye i den følgende oppgaven. I undersøkelsen av skandinavistisk agitasjon i pressen vil jeg fokusere på den politiske skandinavismen, altså agitasjon der målet implisitt eller eksplisitt var en skandinavisk stat. Der agitasjonen dreier seg om svensk-norsk troppehjelp til Danmark, slik som i kapittel 4 og 7, vil denne primært forstås som uttrykk for en politisk skandinavisme. Dette skyldes at de fleste av agitatorene jeg studerer, på sikt ønsket opprettelsen av en skandinavisk stat, troppehjelp var bare et steg på veien mot målet ved at den kunne redde Danmark fra undergangen. Noen aktører, i denne oppgavens sammenheng først og fremst P.A. Munch, var imidlertid ikke politiske skandinavister, men agiterte av andre grunner. Dette er imidlertid unntak som det vil bli redegjort for underveis i oppgaven.

Et annet viktig analytisk skille er det historikeren Øystein Sørensen har kalt *svak* og *sterk* skandinavisme.⁵² Dette skillet er nyttig for å forstå skandinavismen som pan-nasjonalt nasjonsbyggingsprosjekt og dens forhold til andre, særnasjonale nasjonsbyggingsprosjekter. Ifølge Sørensen foregikk det på 1800-tallet en kamp mellom forskjellige nasjonsbyggingsprosjekter om hva som skulle bli den hegemoniske nasjonalitetsforståelsen. I tråd med dette tilbød skandinavismen en rivaliserende nasjonalitetsforståelse i forhold til

⁵⁰ Jf. Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 21-22; Clausen, *Skandinavismen*; Rasmus Glenthøj, «Skandinavismen som en politisk nødvendighet. Politisk skandinavisme i et teoretisk og komparativt perspektiv», *Skandinavismen: Vision og virkning*: 227-255. I samtiden snakket man ofte om politisk skandinavisme på den ene siden, og «åndelig», eller «litterær» skandinavisme på den andre siden.

⁵¹ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 21. Dog mener Kari Haarder Ekman at skandinavistiske kulturpolitiske strategier ble brukt for å skape en skandinavisk fellesskapsfølelse, og dermed berede grunnen for en politisk union på lengre sikt. Kari Haarder Ekman, «Skandinavistisk kulturpolitikk: Oscar Patric Sturzen-Becker som eksempel», *Skandinavismen: Vision og virkning*, 147.

⁵² Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 235-236.

eksempelvis den særnorske. Skandinavister som anså seg selv om *skandinaver* av nasjonalitet, framfor nordmenn, svensker eller dansker, stod for en *sterk* skandinavisme. Mot dette stod de skandinavistene som så skandinavismen som en komplementær nasjonal identitet i tillegg til sin særnasjonale identitet. Man var *både* skandinav og nordmann.⁵³ Dette er det Sørensen kaller *svak* skandinavisme.

Offentlighet og opinion

Hva menes med offentlighet, og hvilken betydning har begrepet for denne oppgaven? Én nyere definisjon av offentligheten ser slik ut: «Et imaginært felles rom, en allmenning, for informasjonsinnhenting, kulturopplevelser og samtale [...]. Det er en felles arena, der konflikter utspilles.»⁵⁴ Definisjonen er bred, men tjener likevel til å gi oss en grunnleggende forståelse av hva offentligheten er: Et åpent rom for kommunikasjon, ytringer og meningsutveksling, og en arena der konflikter utspilles. Det står sentralt i denne definisjonen at offentligheten er *åpen*, det vil si tilgjengelig for et større publikum. Det etymologiske opphavet til ordet «offentlighet» er da også det tyske ordet *offen*, som på norsk oversettes som «åpen(t)».⁵⁵ Offentligheten forstås derfor ofte i motsetning til et *lukket* rom, en privat sfære som er avstengt fra allmenhetens innsyn – avstengt fra offentligheten. Der finner man tradisjonelt familie, venner og folk man har et nært bekjentskap til.

All forståelse av offentlighetsbegrepet i våre dager står i gjeld til sosiologen og filosofen Jürgen Habermas, og hans klassiske verk *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, eller på norsk *borgerlig offentlighet*.⁵⁶ I Habermas' bok framsettes det en tese om at det under opplysningstiden på 1600- og 1700-tallet vokste fram en kritisk offentlighet, en offentlighet for diskusjon av samfunnsspørsmål, som stod i opposisjon til det herskende styringsapparatet. Innenfor denne kritiske, borgerlige offentligheten - som hadde sin arena i datidens kaffehus og salonger – hersket det ifølge Habermas en tidstypisk idé om at det beste argumentet i en diskusjon skulle være gjeldende, uansett hvem som framsatte argumentet eller hva

⁵³ I sin bok om Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen, konseptualiserer Sørensen komplementære nasjonsbyggingsprosjekter som konsentriske sirkler. Bjørnson var parallelt tilhenger av en norsk, en skandinavisk og en pan-germansk nasjonalisme, noe som i skrevet form kan uttrykkes slik: (((norsk nasjonalisme) skandinavisme) pan-germanisme). Øystein Sørensen, *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen* (Oslo: Cappelen, 1997), 14.

⁵⁴ Jostein Gripsrud (red.), *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet* (Oslo: Universitetsforlaget, 2017), 15.

⁵⁵ Gripsrud, *Allmenningen*, 17.

⁵⁶ Jürgen Habermas. *Borgerlig offentlighet: dens fremvekst og forfall*. Oversatt av Elling Schwabe-Hansen, Helge Høibraaten, Jon Øien. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1991).

vedkommendes sosiale status var.⁵⁷ Dermed var den borgerlig offentlighet ikke bare en kritisk, men også en resonnerende og fornuftsbasert offentlighet, som gjennom diskusjon av samfunnsrelevante spørsmål søkte å utgjøre et korrektiv til datidens strenge og gjerne eneveldige regimer. En slik resonnerende offentlighet var for Habermas et ideal, og en ressurs for demokratiet.⁵⁸

Måten en resonnerende offentlighet kunne ha innvirkning på samfunnet, var ved at det ble tatt hensyn til den *offentlige mening*, også kalt *opinionen*. Dette begrepet er i seg selv vagt og tvetydig, og det er sannsynligvis umulig å gi en entydig og allmenngyldig definisjon av det.⁵⁹ Ytterligere kompliserende er det at begrepet er nært knyttet til en rekke tett beslektede begreper med forskjellig meningsinnhold på forskjellige språk, slik som *public opinion*, *allmänna opinionen*, *volonté générale*, allmennviljen og folkemeningen, for å nevne noen. På 1700- og 1800-tallet forstod man imidlertid hovedsakelig opinionen som den dannede, forfinede meningen som offentligheten hadde kommet fram til gjennom fornuftsbasert diskusjon. Den «sanne» opinionen var dermed ikke den som flest røster ytret, men den mest fornuftige. I tråd med dette synet uttalte en nordmann i 1816 at «Loven bør rette sig efter den almindelige Villie, men [...] ved denne maa forstaaes det, som Menneskene *fornuftigviis* maae antages at ville, saa at der er stor Forskjel paa de *Flestes* Villie og paa den *almindelige* Villie.»⁶⁰

I løpet av 1800-tallet forandret imidlertid opinionsbegrepet meningsinnhold, og tok opp i seg romantiske forestillinger om folkesjelen.⁶¹ Med dette gikk opinionen fra å være en fornuftsbasert allmennvilje, til å betegne den rådende meningen blant folket. Dette må ses i sammenheng med framveksten av folkesuverenitetsprinsippet: idéen om at statsstyrelsens makt og legitimitet hadde sitt utspring i folket. I den grad opinionen skulle utgjøre et korrektiv til statsstyret, var det derfor nødvendig at den var et uttrykk for en generell folkevilje.

Hvilken betydning har offentlighet og opinion for skandinavistisk presseagitasjon og transnasjonalt samarbeid på midten av 1800-tallet? Jo, offentligheten, eller nærmere bestemt *den trykte medieoffentligheten*, danner rammene rundt den skandinavistiske agitasjonen og det skandinavistiske pressesamarbeidet: Alle de agitatoriske avisartiklene, pamflettene og diktene ble framsatt i en kritisk offentlighet, i den hensikt å påvirke styresmaktenes beslutninger. Ifølge

⁵⁷ James Van Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 8.

⁵⁸ Harold Mah, «Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians», *The Journal of Modern History*, 2000, vol. 72 (1), 156-58; Gripsrud, *Allmenningen*, 22.

⁵⁹ Sture M. Waller, «Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning: Några reflexioner kring metodfrågor», *Historisk Tidskrift*, 1961, årg. 81 (3), 256.

⁶⁰ Sitert i Anders Johansen, «1814-1840: Landets beste menn», *Allmenningen*, Gripsrud (red.), 129-132.

⁶¹ Waller, «Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning», 251.

den amerikanske politiske filosofen Nancy Fraser kan man skille mellom «sterke» og «svake» offentligheter, der de sterke har beslutningsmyndighet i samfunnsspørsmål, mens de svake ikke har det.⁶² Hvis man følger denne distinksjonen, kan man si at 1800-tallets trykte medieoffentlighet var en svak offentlighet. Men selv om den ikke hadde direkte beslutningsmyndighet, hadde fortsatt 1800-tallets trykte medieoffentlighet, lik vår tids medieoffentlighet, indirekte påvirkningskraft på statsstyrelsen – i hvert fall i teorien. Idéen var at den resonnerende offentligheten gjennom fornuftsbasert debatt kunne kultivere en slags «sann», det vil si fornuftig, opinion, som styresmaktene igjen burde ta hensyn til.⁶³ Denne idéens utbredelse på midten av 1800-tallet, som jeg her vil undersøke nærmere, kan langt på vei forklare hvorfor de politiske skandinavistene som blir undersøkt i denne oppgaven, valgte agitasjon i pressen som strategi for å få politisk gjennomslag.

Historikeren Jens Arup Seip har i en velkjent artikkel med tittelen «Teorien om det opinionsstyrte enevælde» vist hvordan idéen om at en resonnerende opinion skulle utgjøre et korrektiv til styresmaktene, bredde om seg i Danmark-Norge på slutten av 1700-tallet.⁶⁴ Teorien om det opinionsstyrte eneveldet sprang ut av datidens idéer om hvor statsstyrelsen hentet sin makt fra. Ifølge tidligere politisk teori hadde eneveldet fått sin makt fra gud, i det som ofte kalles «eneveldet av guds nåde». Utover på 1700-tallet ble imidlertid denne tanken erstattet av folkesuverenitetsprinsippet, og idéen om at makten kom fra *folket*.⁶⁵ Teorien om det opinionsstyrte eneveldet oppstod som følge av dette skiftet, som en måte å fortsatt legitimere eneveldet på: Kongen skulle styre eneveldig og etter eget forgodtbefinnende, men han skulle også ta hensyn til fornuftige innspill fra opinionen, som kom til uttrykk i datidens angivelig resonnerende presseoffentlighet.

Utover på 1800-tallet ble folkesuverenitetsprinsippet stadig mer og mer etablert, samtidig som idéen om at opinionen kunne påvirkes og uttrykkes i *pressen* vant fram.⁶⁶ På starten av 1800-tallet trykte en mengde aviser programartikler der det ble hevdet at pressen skulle kanalisere, men også bidra til å forme opinionen.⁶⁷ Den svenske historikeren Sven Eriksson har påpekt hvordan avisredaktører på midten av 1800-tallet «på et sätt, som är svårt för senare tider att begripa, [satte] likhetstecken mellan tidningens röst och 'den allmänna

⁶² Gripsrud, *Allmenningen*, 27-28.

⁶³ Jf. Johansen, «1814-1840: Landets beste menn», *Allmenningen*, Gripsrud (red.), 130.

⁶⁴ Jens Arup Seip, «Teorien om det opinionsstyrte enevælde», *Historisk tidsskrift*, 1958: 397-463.

⁶⁵ Seip, «Teorien om det opinionsstyrte enevælde», 407.

⁶⁶ Dette skyldtes igjen den store økningen i antallet aviser utover på 1800-tallet. Gripsrud, *Allmenningen*, 20.

⁶⁷ Jonas Harvard, *En helig allmännelig opinion: föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848-1919* (Umeå: Umeå universitet, 2006), 43.

opinionens'.»⁶⁸ Utenfor pressementenes rekke var denne tanken imidlertid mindre utbredt. Ifølge historikeren Jonas Harvard var man i Sveriges Riksdag på 1860-tallet skeptisk til «den s. k. [så kallade] almäna opinionens målsmän» i pressen, og man kritiserte idéen om at pressen skulle være opinionens talerør, fordi «[...] agitation i pressen, såväl som annorledes, skapat falska opinioner.»⁶⁹ At de skandinavistiske avismennene selv trodde de påvirket og uttrykte opinionen, eller i hvert fall at de gjorde krav på å gjøre det, virker imidlertid sikkert.⁷⁰ Jeg mener at dette tankesettet, anvendt på skandinavistenes agitasjon, kan gi oss en dypere innsikt i agitasjonens karakter, det vil si dens begrunnelse og virkemidler.

Et grunnleggende spørsmål når det gjelder den resonnerende offentligheten og den opinionen den til enhver tid kunne sies å uttrykke, er hvorvidt, eller i hvilken grad, den kan sies å faktisk ha hatt noen reell innflytelse på beslutningsprosessen.⁷¹ I tilfellet med Danmark-Norge på slutten av 1700-tallet har den danske historikeren Thorkild Kjærgaard påvist hvordan agitasjon i Københavnspressen i 1780-årene i ett tilfelle førte til at agitatorene fikk gjennomslag for sine ønsker.⁷² Som oftest er det imidlertid vanskelig å fastslå hvor stor effekt «den offentlige mening» kan sies å ha hatt i enkeltsaker. I denne oppgavens sammenheng er det imidlertid nok å konstatere at man *trodde* opinionen hadde gjennomslagskraft, at det nyttet å agitere i pressen, og at man gjennom diskusjon i pressen kunne uttrykke en offentlig mening. At forestillingen om opinion utover på 1800-tallet tok opp i seg romantiske forestillinger om folkesjelen, bidro sannsynligvis til å øke de skandinavistiske agitatorenes tro på pressens gjennomslagskraft. Tanken om at pressen ikke bare uttrykte en dannet opinion, men også en slags *folkemening* ga dermed pressen i seg selv status hos pressementer som en slags folkemakt. Dette resulterte i en tidstypisk og noe paradoksalt tanke om at pressen både kunne påvirke folkemeningen, og samtidig uttrykke den.

⁶⁸ Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 31. Se også Waller, «Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning», 263.

⁶⁹ Harvard, *En helig allmänlig opinion*, 101.

⁷⁰ Jf. Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 31; Harvard, Hillström, «Media Scandinavianism», 78.

⁷¹ Jf. Gripsrud, *Allmenningen*, 35.

⁷² Thorkild Kjærgaard, «The Rise of Press and Public opinion in Eighteenth-century Denmark-Norway», *Scandinavian Journal of History* 1989: 215-230.

Opinion og agitasjon – forskjeller, likheter, og nødvendigheten av et klart skille

I litteraturen om skandinavismen, særlig i tilknytning til de to dansk-tyske krigene, finnes det en tendens til å se all positiv omtale av skandinavismen og Danmarks sak i pressen som uttrykk for en generell stemningsendring.⁷³ Som nevnt i kapittel 1, førte krigsutbruddet til en voldsom økning av skandinavistisk stoff i skandinaviske aviser. Dette har i tidligere forskning ofte blitt sett som ensbetydende med at den skandinaviske opinionen – eller folkemeningen – ble mer pro-skandinavistisk. Når det så til tider ble skrevet mindre om skandinavismen i pressen, slik tilfellet var på starten av året 1849, har dette tilsvarende blitt regnet som at idéen mistet utbredelse og tilslutning i befolkningen generelt.⁷⁴ En slik analyse av skandinavismens oppslutning hviler på en antagelse om at pressen til enhver tid på midten av 1800-tallet gjenspeilet den rådende stemningen hos folket.⁷⁵ Dette er en høyst problematisk slutning å trekke. Hvis man med det brede og vage begrepet «folket» skal forstå hele befolkningen i et land – eller en region, slik som Skandinavia – er det tvilsomt at det skriveføre og velutdannede sjiktet av befolkningen som skrev og publiserte aviser, representerte helheten. Selv tanken om at de få utvalgte fra dette sjiktet som kom til orde i offentligheten var representative for sin gruppe er problematisk, og kan i alle fall vanskelig begrunnes empirisk.

Naturligvis er det ikke umulig at meningsytringer i avisene kan gjenspeile en generell konsensus i et lands befolkning. Videre er det sannsynlig at i de tilfellene der flertallet av avisene mente det samme – som i spørsmålet om troppehjelp til Danmark i 1848 – er i hvert fall det avisskrivende sjiktet av befolkningen representert. Vel så sannsynlig er det imidlertid, skandinavistenes høye grad av tilstedeværelse i skandinaviske avisers redaksjoner tatt i betraktning, at de skandinavistiske meningsytringene til støtte for Danmark var et uttrykk for målrettet agitasjon fra et mediebevisst mindretall av befolkningen. I denne oppgaven vil det argumenteres for at noe av grunnen til at skandinavistene agiterte i pressen, var at det i datiden var vanlig å tenke at pressen både påvirket og uttrykte folkemeningen. Som historiker er det imidlertid viktig å ikke uten videre adoptere denne logiske feilslutningen, som var basert på sin tids idéer om offentligheten, pressen og allmenviljen.

Noe av målet for denne oppgaven er å vise at mye av skandinavismen i pressen i årene 1848-1864 var uttrykk for en målrettet og koordinert agitasjon, basert på et sett klare idéer om

⁷³ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 7.

⁷⁴ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 171-180.

⁷⁵ Denne forestillingen var i lang tid dominerende innen historisk opinionsforskning. For en kritisk gjennomgang, se Sture M. Waller, «Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning: Några reflexioner kring metodfrågor», *Historisk Tidskrift*, 1961, årgang 81 (3): 249-287.

hvordan pressen og offentligheten fungerte. Jeg argumenterer dermed samtidig for at mange av meningsytringene til fordel for skandinavismen ikke uttrykte noen generell opinion, men heller meningene til en liten gruppe mennesker. Jeg vil imidlertid ikke avkrefte at det fantes stor interesse for skandinavismen også utenfor presseskandinavistenes kretser, og jeg tror det er høyst reelt at mange som ikke var skandinavister, ble grepet av stemningen i tilknytning til den første og andre dansk-tyske krigen. Akkurat i hvor stor grad befolkningen ble grepet av skandinavismen i krigsårene er et interessant spørsmål, men dessverre utenfor denne oppgavens rekkevidde. Hvis man skal begi seg ut på en slik undersøkelse, må man uansett ha et avklart forhold til hvem meningsytringer i pressen kan sies å representere.

To typer agitasjon

For å tydeliggjøre de skandinavistiske agitatorenes tankesett i tilknytning til pressen og opinionen, og hvordan det kom til uttrykk i agitasjonen, vil jeg her innføre et analytisk skille: Man kan snakke om to typer agitasjon, der forskjellen ligger i hvem agitasjonen er rettet mot. Den første typen er rettet oppover mot styresmaktene, og forsøker direkte å påvirke disse til å forandre statspolitikken etter agitatorenes ønsker. En slik agitasjonsform kan sies å være *vertikal*, fordi den er rettet oppover i beslutningshierarkiet. Den andre typen agitasjon er rettet mot folket, definert som alminnelige avislesere uten direkte innvirkning på statsstyrelsen. Denne formen for agitasjon kan sies å være *horisontal*, fordi den retter seg mot agitatorenes medborgere; målet med den horisontale agitasjonen er å overbevise folket om nødvendigheten av en omlegning i statspolitikken etter agitatorenes ønsker.

Denne distinksjonen har flere lag. Den horisontale agitasjonen kan nemlig sies å være underordnet, eller instrumentell til, den vertikale agitasjonen. Grunnen til dette er at agitasjonens overordnede mål, vertikal så vel som horisontal, alltid var å påvirke styresmaktene til å omlegge sin politikk. Når agitatorene valgte som strategi en horisontal agitasjon der de henvendte seg til folket, var poenget å skape et bredere grunnlag for den vertikale agitasjonen rettet mot styresmaktene. Dette gjenspeiler idéen om pressens to funksjoner: For det første trodde man at en gjennom (horisontal) agitasjon i pressen kunne påvirke folkemeningen. For det andre trodde man at en gjennom (vertikal) agitasjon i pressen kunne uttrykke folkemeningen overfor styresmaktene. Poenget med den horisontale agitasjonen ble da å gi den vertikale agitasjonen legitimitet: Gjennom angivelig å representere folkemeningen kunne agitatorene gjøre krav på en slags demokratisk rett.

Skandinavisk offentlighet

Selv om offentligheten er et åpent rom, finnes det klare grenser for den. Et sted er i møte med det private rom. Langt viktigere i denne sammenhengen er imidlertid de strukturelle grensene for offentligheten, som i det store og hele samsvarer med politiske landegrenser. Man kan snakke om nasjonale offentligheter, som kommer til uttrykk i nasjonale medier, og som opprettholdes av en nasjonalstats strukturelle grenser. På 1800-tallet var det pressen, da primært avisene, som utgjorde de nasjonale mediene, som en kjerne i den nasjonale offentlighetens infrastruktur. Sirkulasjonen av aviser, tidsskrifter og andre trykksaker slik som pamfletter var på 1800-tallet begrenset utenfor landets egne grenser. Enda viktigere er det at det på 1800-tallet ikke uten videre var vanlig å kommunisere på tvers av landegrenser og nasjonale medier, altså føre en transnasjonal debatt. Det åpne rommet som de fleste kommuniserte innenfor strakte seg altså sjelden utenfor et lands grenser.

Hva menes så med en *skandinavisk offentlighet*? Her menes et åpent rom der det for det første fantes de nødvendige forutsetningene for relativt friksjonsfri kommunikasjon på tvers av rommet, hvor det for det andre ble oppfattet som naturlig å kommunisere; og hvor det for det tredje *ble* kommunisert mye, til tross for eksisterende landegrenser. I denne oppgaven vil det være en hypotese at aktualiseringen av skandinavismen som de dansk-tyske krigene førte med seg, i sin tur førte til utstrakt samarbeid og debatt på tvers av de skandinaviske lands grenser, noe som igjen førte til dannelsen av en skandinavisk offentlighet, et åpent rom for kommunikasjon og informasjonsflyt som det ble opplevd som naturlig å kommunisere innenfor.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg drøftet den teoretiske forståelsen av begrepene *skandinavisme*, *offentlighet*, *opinion* og *agitasjon* som ligger til grunn for den foreliggende oppgaven. Det brede og tvetydige skandinavismebegrepet har blitt forsøkt redusert til en hensiktsmessig analytisk kategori, begrepene offentlighet og opinion og deres rolle som strukturelle og idémessige rammeverk for den skandinavistiske presseagitasjonen er gjort rede for, og et analytisk skille mellom horisontal og vertikal agitasjon er innført. Dette teoretiske rammeverket danner bakgrunn for den realhistoriske og empiriske diskusjonen i de kommende kapitlene.

3 Skandinavismen og det slesvigske spørsmål

I alle Stænder, gjennem alles Aldere og Kjøen gaar *een* Tanke, *een* Følelse, den nærværende Fares Storhed og Nødvendigheden af ubrydeligt Fostbrødreleg. Vi elske Danmark og deeltage i dets Sorg og Glæder – men det er dog ikke bare *dets* Sag, som nu griber os med ukjendt Magt; det er den dybe, stærke Overbevisning at hele Nordens Fremtid nu skal finde sin Afgjørelse, og at vi alene kunne vente Sejer, naar vi handle, som det sømer sig Valdemarernes, Gustavernes og Olavernes Folk. Gud hjælper den, der hjælper sig selv!⁷⁶

Disse opprømte og besjelede ordene skrev nordmannen Georg Anton Krohg 8. februar 1864, i et brev til den svenske skandinavisten og avisredaktøren August Sohlman. Krohg brant med hjerte og sjel for skandinavismen, og var en av sin tids mest renskårne skandinavistiske idealister.⁷⁷ Det voldsomme ideologiske utbruddet i brevet var ikke tatt ut av løse luften, men hadde en utløsende årsak. Syv dager tidligere, 1. februar 1864, hadde den andre dansk-tyske krigen brutt ut. Da Krohg skrev brevet sitt, hadde det nettopp blitt kjent i Christiania at danskene hadde trukket seg tilbake fra forsvarslinjen Dannevirke i Sør-Slesvig.⁷⁸ Dannevirke var et stort, sammenvevd forsvarssystem bestående av forsterkede jordvoller fra tidlig middelalder. Forsvarsverkets eldgamle militære betydning i kampen mot tyskerne, kombinert med det faktum at språkgrensen mellom dansk og tysk på 1700-tallet hadde gått like ved Dannevirke, ga det danske tilbaketog et sterk symbolsk ladning.⁷⁹ For Krohg, som oppfattet Skandinavia som sitt fedreland og Slesvig som dets sydlige del, ga nyheten støtet til handling: Norge og Sverige måtte komme Danmark til unnsetning.

Krohgs brev viser hvor nært skandinavismen var knyttet til den dansk-tyske konflikten, og hvordan krigshandlingene i Slesvig utløste skandinavistisk ideologisk aktivitet. Men hvordan og hvorfor hang egentlig skandinavismen og den dansk-tyske konflikten så tett sammen? I dette kapitlet søker jeg å svare på disse spørsmålene ved å se på de to fenomenenes historiske bakgrunn. Først vil jeg skissere skandinavismens oppkomst og utvikling, fra dens historiske røtter på slutten av 1700-tallet og fram til 1840-tallet. Deretter vil jeg ta for meg

⁷⁶ G. A. Krohg til A. Sohlman 8.2.[1864], KB: August Sohlmans samling, L10:2.

⁷⁷ Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 151-52; Seip, *Ole Jacob Broch*, 288. G. A. Krohg deltok blant annet som norsk frivillig i den først dansk-tyske krigen i 1848, der han skrev en del interessante brev. For noen av disse, se: Georg Anton Krohg, *Kjærlighed og Krig i 1848: Breve fra Christian Krohgs fader til hans moder* (Kristiania: Gyldendal, 1921). Mer om Krohg i kapittel 5 og 7.

⁷⁸ Dannevirke ble evakuert 5. februar, og takket være nye telegrafforbindelser nådde nyhetene Christiania allerede neste dag, fredag 6. februar, kl. 14.11. *Morgenbladet* 7.2.1864.

⁷⁹ Ruth Hemstad, *Historie og nasjonal identitet: Kampen om fortiden i det dansk-tyske grenseland 1815-1840* (Oslo: Norges forskningsråd, 1996), 113; Glenthøj, *1864*, 374, 377-78. Dannevirkes symbolverdi kom også til syne i den slesvigske avisen *Dannevirke*, opprettet i 1838, som under den dansk-tyske konflikten gikk hardt inn for at Slesvig skulle knyttes tettere til Danmark.

bakgrunnen for «det slesvigske spørsmål», spørsmålet om Slesvig skulle være dansk eller tysk, og hvordan dette knyttet seg sammen med skandinavismen på 1830- og 1840-tallet. Avslutningsvis vil jeg kort skissere konfliktens videre forløp under krigsårene og fram til den fikk sin foreløpige løsning, da Danmark i 1864 tapte krigen og Slesvig ble prøyssisk. Gjennomgangen utgjør bakgrunnen for de empiriske kapitlene senere i oppgaven, og er primært basert på relevant forskningslitteratur.

Skandinavismens historiske røtter – proto-skandinavisme

I skandinavismelitteraturen er det vanlig å plassere skandinavismens historiske røtter på slutten av 1700-tallet.⁸⁰ På daværende tidspunkt hadde de to store skandinaviske statene Danmark-Norge og Sverige i flere århundrer stått i et arvefiendeforhold til hverandre, et forhold ivaretatt gjennom en jevn strøm av kriger. Mot slutten av 1700-tallet begynte imidlertid noen stemmer, særlig i de to landenes intellektuelle eliter, å tale for en oppmykning av forholdet. Et av de tidligste eksemplene på dette var da den danske professoren Jens Schelderup Sneedorff i 1761 i en artikkel uttalte ønsket om en språklig forening mellom dansk og svensk, i håp om å gjøre vitenskapelig kunnskapsutveksling lettere.⁸¹ På 1790-tallet ble det videre gjort framstøt for å opprette en litterær forbindelse mellom Danmark-Norge og Sverige, noe som i 1795 førte til at tidsskriftet *Nordia* ble grunnlagt, med abonnenter i både Danmark og Sverige.⁸² *Nordia* gikk inn etter bare ett år, men ble så i 1798 etterfulgt av tidsskriftet *Skandinavisk Museum* som ble utgitt av Det Skandinaviske Litteratur-Selskab i København.⁸³ Litteraturselskapet hadde selv blitt opprettet i 1796, og hadde som hovedformål «at frømme literarisk forbindelse mellem de skandinaviske stater».⁸⁴ Hverken *Nordia* eller *Skandinavisk Museum* fikk imidlertid særlig stor utbredelse.⁸⁵

Oppmykningen av dansk-svenske forhold og ønsket om å etablere litterære og vitenskapelige forbindelser på slutten av 1700-tallet utgjorde en forutsetning for den nasjonale skandinavismen som oppstod på 1830-tallet, men var selv ikke et uttrykk for skandinavismen.⁸⁶

⁸⁰ Clausen, *Skandinavismen*, 1-19; Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 46-48; Dag Thorkildsen, «Skandinavismen – en historisk oversikt», 192-94.

⁸¹ Clausen, *Skandinavismen*, 2.

⁸² Clausen, *Skandinavismen*, 10-12.

⁸³ Clausen, *Skandinavismen*, 14; Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 47.

⁸⁴ Sitert i Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 47.

⁸⁵ Clausen, *Skandinavismen*, 11, 16.

⁸⁶ Ruth Hemstad, «Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet», *Det nya Norden efter Napoleon*, Max Engman, Åke Sandström (red.) (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004), 200.

I motsetning til 1830- og 1840-årenes nasjonalliberale skandinavisme, var oppmykning av skandinaviske statsforhold på 1700-tallet preget av opplysningstidens kosmopolitiske fornuftstro, snarere enn av nasjonale prinsipper.⁸⁷ Det var ikke de skandinaviske landenes felles fortid eller delte etnisitet som stod i fokus for oppmykningen, men heller det praktiske poenget at de skandinaviske språkene var svært like, noe som muliggjorde en for hele menneskeheten ønskelig kunnskapsutveksling.⁸⁸ På grunn av denne tilsynelatende instrumentelle tilnærmingen til skandinavisk samarbeid, ses denne første oppmykningen som regel bare som skandinavismens spede begynnelse, et forstadium til den senere nasjonale og politiske skandinavismen.⁸⁹ At skandinavismebegrepet ikke oppstod før på 1840-tallet underbygger dette synet.⁹⁰ I skandinavismeforskningen har derfor skandinavisk ideologi og samarbeid før 1840-tallet blitt referert til som «skandinavisme før skandinavismen», eller med et historisk konstruksjonsbegrep *proto-skandinavisme*.⁹¹

Historikeren Øystein Sørensen har identifisert tre hovedstrømninger innenfor proto-skandinavismen. De tre strømningene er henholdsvis den opplysningspregede, kosmopolitiske strømningen fra slutten av 1700-tallet, som nevnt over, den dynastiske, maktpolitiske strømningen som særlig kom til uttrykk under Napoleonskrigenes usikre år, og den romantiske strømningen fra særlig 1820-tallet, som under påvirkning fra tysk romantikk vektla de skandinaviske landenes norrøne fortid.⁹² Disse proto-skandinavistiske strømningene representerer tre ulike utviklingsveier fram mot den nasjonale og til dels liberale skandinavismen fra 1830- og 1840-tallet av. Av de tre idéstrømningene var det særlig den romantiske som ble med videre inn i den nasjonalliberale skandinavismen, mens den kosmopolitiske og den dynastiske ble skjøvet i bakgrunnen.⁹³

⁸⁷ Clausen, *Skandinavismen*, 19.

⁸⁸ Sørensen, *Kampen om Norges Sjæl*, 229. Forkjærligheten for kunnskapsutveksling var tuftet ikke bare på opplysningstidens fornuftstro, men også dens kumulative historiesyn. Ifølge dette historiesynet, ble menneskeheten - og selve historien - drevet framover mot opplysning gjennom akkumulering av kunnskap. Ellen Krefting, *Modernitetens fødsel, 1600-1800*, Bind 3 av *Vestens idéhistorie* (Kristanstand: Cappelen Damm Akademisk, 2013).

⁸⁹ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 47.

⁹⁰ Se Hemstad, «'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep», 33.

⁹¹ Ruth Hemstad, 'Fra 'Det förenade Skandinavien' til 'Den skandinaviska halfön': Skandinavistisk propaganda för skandinavismen, 1808-1814». *Skandinavism*: 47-81; Sørensen, *Kampen om Norges Sjæl*, 228. Dag Thorkildsen bruker på sin side *pre-skandinavisme*. Thorkildsen, *Skandinavismen – en historisk oversikt*, 193.

⁹² Sørensen, *Kampen om Norges sjæl*, 228-30.

⁹³ Man kan identifisere drypp av dynastisk skandinavisme helt fram til 1864 - idéen brøt ut igjen hver gang det var politisk opportunt. Se: Morten Nordhagen Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen». Hva gjelder den kosmopolitiske strømningen, kan det argumenteres for at denne overlevde i det praktiske skandinaviske arbeidet, som fikk et oppsving mot slutten av 1800-tallet. Se: Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*.

Den dynastiske strømmingen

Den dynastiske strømmingen forbindes som regel mindre med skandinavistisk ideologi, og mer med ren maktpolitikk.⁹⁴ Uttrykket «dynastisk skandinavisme» har tradisjonelt blitt brukt for å betegne kynisk renkespill, fra enten dansk-norsk eller svensk side, som ved å spille på skandinavistiske sympatier skulle føre til at én konge til slutt besatt alle de tre skandinaviske tronene. De første forsøkene på slikt renkespill kom tidlig på 1800-tallet, drevet fram i noen grad av de gryende samarbeidstankene i den kosmopolitiske strømmingen, men i enda større grad motivert av de omskiftelige storpolitiske forholdene under Napoleonskrigene, og mulighetene disse ga for omrokninger i de skandinaviske statsforholdene. Det var med andre ord snakk om politisk opportuniste. Selv om den dynastiske strømmingen egentlig var politisk motivert snarere enn ideologisk, var det først og fremst ideologisk den kom til uttrykk, nemlig gjennom propagandaskriv.⁹⁵ Den dynastiske politikken ble aldri fullbyrdet, og etter Kielfreden i 1814, der Danmark avstod Norge til Sverige, forsvant de realpolitiske forutsetningene for en slik politikk i lang tid.⁹⁶

Den romantiske strømmingen

Den romantiske strømmingen eksisterte parallelt med de kosmopolitiske og dynastiske strømmingene, men kom særlig til uttrykk i skandinavisk litteratur fra 1820-tallet av. Under påvirkning fra tysk romantikk begynte stadig flere og flere lærde i de skandinaviske landene tidlig på 1800-tallet å befatte seg med det de oppfattet som en felles skandinavisk kulturarv.⁹⁷ Ved å betrakte arven fra norrøn tid som noe fellesskandinavisk – snarere enn noe sær-dansk, sær-norsk, eller sær-svensk – la de dermed grunnlaget for den nasjonale skandinavismen, og dens forestilling om et felles opphav.⁹⁸ De mest kjente eksponentene for denne idéen var den danske dikteren Adam Oehlenschläger og den svenske dikteren og akademikeren Esaias

⁹⁴ Se eksempelvis Clausen, *Skandinavismen*, 20-28; Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 228.

⁹⁵ Ruth Hemstad, *Propagandakrig: Kampen om Norge i Norden og Europa 1812-1814* (Oslo: Novus Forlag, 2014). En historisk kuriositet er at den danske kongen Frederik VI som del av sin dynastiske propaganda i 1808 lot en pamflett – eller kanskje mer passende betegnet, et flyveblad – slippes over Skåne fra luftballong. Hemstad, «Fra 'Det förenade Skandinavien' til 'Den skandinaviska halfön'», 50-55; Clausen, *Skandinavismen*, 20-21.

⁹⁶ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 208.

⁹⁷ Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 228-229. For et idéhistorisk blikk på den romantiske proto-skandinavismen og dens idéhistoriske røtter, se: Tim van Gerven, «The Copenhagen Question og 1800: Tracing the Intellectual Roots of Cultural Scandinavism», *Skandinavismen: Vision og Virkning*: 45-72.

⁹⁸ Forestillingen om et felles opphav og en felles fortid er et sentralt aspekt ved nasjonalismen som identitetsskapende idé. Se f. eks. Anne-Lise Seip, «Det norske 'vi' - kulturnasjonalisme i Norge», *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Øystein Sørensen (red.). (Oslo: Gyldendal akademisk, 1998), 99. Alle var imidlertid ikke like enige om det norrønes fellesskandinaviske tilhørighet. Både fra dansk, svensk og norsk side ble det forsøkt gjort krav på som noe særnasjonalt.

Tegnér, som i sine litterære verk spilte på tanken om et nordisk historisk fellesskap.⁹⁹ I den politiske og nasjonale skandinavismens glansdager på midten av 1800-tallet ble et møte dem imellom i 1829 tillagt særlig stor betydning for utviklingen av den nasjonale skandinavismen, da Oehlenschläger under en seremoni ved universitet i Lund ble kronet til Nordens dikter med en laurbærkrans av Tegnér. I ettertid har denne hendelsens betydning blitt tonet ned, og det har blitt påpekt at laurbærkroningen skjedde som del av en magisterpromosjon der alle tilstedeværende ble påsatt laurbær av Tegnér, ikke bare Oehlenschläger.¹⁰⁰

Den økte litterære interessen for det gamle Norden, kombinert med en gryende nysgjerrighet mellom svensker og dansker på hver sin side av Øresund, kan imidlertid likevel i sum ses som starten på en nasjonal skandinavisme før skandinavismen. Ved å vektlegge de skandinaviske folkenes felles opphav, bidro den romantiske proto-skandinavistiske strømningen til å skape en idé om en felles skandinavisk nasjonalitet.¹⁰¹

Skandinavismens praktiske forutsetninger

En annen viktig forutsetning for utviklingen av den nasjonale og politiske skandinavismen fra 1830-tallet av var etableringen av en dampskipsforbindelse mellom København og Malmø i 1829, som gjorde kommunikasjon og fraternisering på tvers av landegrensene raskere, enklere og billigere.¹⁰² Den svenske historikeren Fredrik Nilsson har påpekt hvordan opprettelsen av en dampskipsrute gjorde reisen over Øresund tilgjengelig for mer enn bare det øverste sosiale sjiktet i befolkningen, og således innebar «en demokratisering av resandet».¹⁰³ Mulighetene den nye dampskipsteknologien skapte for forholdsvis effektiv og billig reising mellom de skandinaviske landene, ble fra slutten av 1830-tallet benyttet av den skandinaviske studentbevegelsen, da den først begynte å arrangere dansk-svenske, og siden skandinaviske, studentmøter. Disse skulle i en periode utvikle seg til å bli skandinavismens viktigste arenaer, og et mye omtalt fenomen i samtiden.¹⁰⁴ De første skandinaviske studentmøtene ble arrangert i

⁹⁹ Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 228.

¹⁰⁰ Clausen, *Skandinavismen*, 32-34.

¹⁰¹ En kan argumentere for at det å skape en idé om en felles nasjonalitet i seg selv er det samme som i å konstruere en nasjonalitet. Ifølge nasjonalismeteorikere som Benedict Anderson og Eric Hobsbawm er nasjonalitet dypst sett alltid en konstruksjon, et «forestilt fellesskap», bygget på konstruerte historiske tradisjoner. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. (London: Verso, 2006); Eric J. Hobsbawm, Terence O. Ranger (red.). *The Invention of Tradition*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

¹⁰² Clausen, *Skandinavismen*, 30.

¹⁰³ Fredrik Nilsson, *I rörelse: Politisk handling under 1800-talets första hälft* (Lund: Nordic Academic Press, 2000), 93.

¹⁰⁴ Se f.eks. Harvard, Hillström, «Media Scandinavianism».

henholdsvis Uppsala i 1843, og i København i 1845. Møtene ble deretter arrangert vekselvis mellom de to byene og Christiania med ujevne mellomrom fram til siste møte i 1875.¹⁰⁵

Skandinavismens formative år: Liberal og nasjonal kamp i Danmark ca. 1830-1848

«Skandinavismen vandrer fra syd mod nord. Danmark er dens hjemsted», skriver Julius Clausen om skandinavismen på 1840-tallet i sitt standardverk om fenomenet.¹⁰⁶ Dette stemmer særlig om den politiske skandinavismen som oppstod i Danmark på slutten av 1830-tallet, og som på 1840-tallet for alvor begynte å spre seg utenfor Danmarks grenser, hovedsakelig gjennom de skandinaviske studentmøtene.¹⁰⁷ Det er karakteristisk for skandinavismen før studentmøtene på 1840-tallet at den, i den grad den innebar transnasjonal kontakt og samarbeid, begrenset seg til Danmark og Sør-Sverige.¹⁰⁸ At skandinavismen som idé og bevegelse hadde sitt utspring i Danmark bidro også til å forme dens innhold. I løpet av 1830-årene tok skandinavismen, særlig i dens politiske tapning, farge av de indrepolitiske forholdene i den danske helstaten. Av størst betydning for idéens videre utvikling og historie ble tilknytningen den fikk til det opposisjonelle danske nasjonalliberale partiet som vokste fram på 1830-tallet, og dets kamp for fortsatt dansk eierskap til det nasjonalt delte hertugdømmet Slesvig.¹⁰⁹

Den danske historikeren Henrik Becker-Christensen har påpekt at det før 1830 ikke fantes noen nevneverdig politisk opposisjon i Danmark, ei heller noen offentlig diskusjon rundt politiske spørsmål.¹¹⁰ Dette skyldtes at den danske eneveldige kongen håndhevet makten sin strengt, blant annet gjennom sensur av offentlige, politiske meningsytringer. To hendelser tidlig på 1830-tallet førte imidlertid til at det i årene 1834-35 oppstod en opposisjonell, liberal bevegelse i Danmark, som senere skulle utvikle seg til å bli nasjonalliberal og skandinavistisk.¹¹¹

Den første hendelsen var at den danske kongen Frederik VI i 1831 ble tvunget til å innføre rådgivende stenderforsamlinger i den danske helstaten, som i tillegg til kongeriket

¹⁰⁵ For en mer inngående diskusjon av studentskandinavismen, samt en liste over alle studentmøtene i perioden 1843-75, se Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 50-66, 621-622.

¹⁰⁶ Clausen, *Skandinavismen*, 46.

¹⁰⁷ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 208.

¹⁰⁸ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 35.

¹⁰⁹ Det bør anføres at det nasjonalliberale partiet ikke var et «parti» i moderne, organisert forstand, men en heller løs gruppering av politisk likesinnede aktører.

¹¹⁰ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 17.

¹¹¹ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 22.

Danmark bestod av hertugdømmene Slesvig, Holstein og Lauenburg.¹¹² Det tvungne aspektet ved innførelsen var et resultat av hertugdømmene Holstein og Lauenburgs dobbeltrolle som medlem i både den danske helstaten og Det Tyske Forbund. Under Wienerkongressen i 1815 hadde nemlig Holstein, samt det lille hertugdømmet Lauenburg (som i 1815-16 ble del av den danske helstaten), blitt en del av det nyopprettete forsvarsforbundet Det Tyske Forbund. Som del av forbundsakten den danske kongen da hadde måttet undertegne, inngikk en forpliktelse om at det i alle forbundsstatene skulle innføres stenderforsamlinger.¹¹³ Denne forpliktelsen ble imidlertid til å begynne med ikke fulgt opp, utover at det i 1816 ble nedsatt en tregt-arbeidende kommisjon som skulle utarbeide et lovutkast til en stenderforfatning.¹¹⁴ Dette lovutkastet ble til slutt ikke tatt til følge.

I 1830, som følge av Julirevolusjonen i Paris og de liberale og nasjonale idéer den målbar, ble kravet om en stenderforsamling for Holstein gjentatt av Det Tyske Forbund. Omtrent samtidig ble det samme kravet fremmet også i Holstein.¹¹⁵ Påtrykket var sterkere denne gangen, og i januar 1831 ga den danske kongen etter. For ikke å skape ubalanse i helstaten, og som et forebyggende trekk for å komme danske og slesvigske reformkrav i forkjøpet, valgte videre Frederik VI å innføre stenderforsamlinger i alle helstatens deler, til tross for at det tyske kravet bare gjaldt Holstein. Dermed ble det vedtatt å opprette fire rådgivende provinsialstenderforsamlinger, henholdsvis for de danske øyene, Jylland, Slesvig, og Holstein. Denne stenderordningen ble offisielt innført den 15. mai 1834.¹¹⁶

Den andre hendelsen i Danmark tidlig på 1830-tallet som ansporte til opprettelsen av en liberal opposisjon var trykkefrihetssaken mot den danske professoren Christian N. David i 1834. David hadde i 1834 opprettet avisen *Fædrelandet* for å kommentere de kommende valgene til stenderforsamlingene. Etter å ha kommet med en rekke i overkant liberale uttalelser ble han på slutten av året i 1834 satt under tiltale av den danske enevoldsstaten for brudd på den strenge sensurlovgivningen. Saken vakte stor oppsikt i den danske offentligheten, noe som først kom til syne i en adresse til kongen der det ble anmodet om større trykkefrihet, og siden ved opprettelsen av «Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug» våren 1835.¹¹⁷

Innføringen av rådgivende stenderforsamlinger og det økende kravet om trykkefrihet la grunnlaget for den liberale bevegelsen i Danmark. Mot slutten av 1830-tallet utvidet den

¹¹² I tillegg kom også Grønland, Island, Færøyene og de oversjøiske kolonier.

¹¹³ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 18.

¹¹⁴ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 18.

¹¹⁵ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 18.

¹¹⁶ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 19-20.

¹¹⁷ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme* 21.

kravene sine til også å omfatte en felles stenderforsamling for Jylland og de danske øyene, et langt skritt i retning av et dansk parlament og en dansk grunnlov.¹¹⁸ Da Frederik VI døde i 1839, hersket det håp og forventning om at den nye kongen Christian VIII skulle skjenke det danske folk en liberal grunnlov i «morgengave».¹¹⁹ Særlig skyldtes dette at Christian VIII i 1814 som folkevalgt norsk konge hadde vært delaktig i utarbeidelsen av den liberale norske grunnloven. Som dansk konge ble han imidlertid en skuffelse for de liberale, og den ønskede grunnloven uteble.¹²⁰

Det var ikke bare kongelig konservatisme som hindret Christian VIII og hans forgjenger Frederik VI fra å gi det danske kongeriket en grunnlov på 1830-tallet. Siden den danske kongen også var statsoverhode for hertugdømmene Slesvig og Holstein, hadde han i realiteten måttet innføre tre forskjellige grunnlover, en for kongeriket, en for Slesvig, og en for Holstein. Også i hertugdømmene fantes det sterke liberale strømninger og reformkrav, og særbehandling av Danmark ville derfor være umulig. Ytterligere kompliserende var det at et parti i hertugdømmene, de såkalte slesvig-holsteinerne, ønsket en felles grunnlov for Slesvig og Holstein, noe som ikke kunne aksepteres i Danmark.¹²¹ På den ene siden bunnet dette kravet i en gammel avtale fra 1400-tallet der Slesvig og Holsteins ble knyttet sammen med administrative bånd.¹²² På den andre siden skyldtes kravet om en felles grunnlov for de to hertugdømmene de tiltagende nasjonale motsetningene i den danske helstaten.

Den danske helstaten på midten av 1800-tallet var et multietnisk imperium i miniformat, bestående av en dansk, en tysk, og en frisisk språkgruppe, i tillegg til de oversjøiske områdene, slik som Grønland, Island og Færøyene. Dansk var hovedspråket i det danske kongedømmet, mens det tyske språket dominerte i både Slesvig og Holstein. I Slesvig snakket imidlertid en betraktelig del av bondebefolkningen dansk.¹²³ Fra tysk side så man derfor Slesvig som nasjonalt tilhørende det tyske Holstein, mens man fra dansk side så Slesvig som en relativt integrert del av det danske kongeriket. I tråd med dette synet brukte de danske nasjonalliberale ofte den danske betegnelsen «Sønderjylland» i stedet for Slesvig.¹²⁴ På 1830-tallet tok politiseringen av språkforskjellene i den danske helstaten fart parallelt med de liberale kravene

¹¹⁸ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 23.

¹¹⁹ Betegnelsen «Morgengave» er vanlig brukt om innrømmelser gjort av en ny monark overfor sitt folk ved tronbestigelsen.

¹²⁰ Glenthøj, 1864, 86-90; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 23.

¹²¹ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 209-210.

¹²² For mer om den historiske bakgrunnen, se Hemstad, *Historie og nasjonal identitet*, 32-39.

¹²³ Den frisiske språkgruppen var en liten minoritet, og befolket hovedsakelig deler av helstatens vestkyst og de nærliggende nord-frisiske øyene. Hemstad, *Historie og nasjonal identitet*, 81; Ruth Hemstad, «Slesvig och skandinavismen på 1800-talet», *Slesvig - ett gränsland i Norden*, Torsten Hallberg (red.) (Stockholm: Föreningen Norden, 2010), 62, 64.

¹²⁴ Hemstad, «Slesvig och skandinavismen på 1800-talet», 62-63.

om stenderforsamlinger og grunnlov.¹²⁵ Dette førte rundt 1840 til at den liberale opposisjonen i Danmark tok opp i seg nasjonale elementer og ble nasjonalliberal. Samtidig ble den adskilt fra den tyskspråklige liberale bevegelsen i hertugdømmene, som den tidligere hadde hatt felles front med.¹²⁶ Der den danske opposisjonens mål tidligere hadde vært en fri grunnlov, ble denne tanken nå underordnet ønsket om å knytte Slesvig tettere til Danmark.¹²⁷

Situasjonen i den danske helstaten var i starten av 1840-tallet blitt høyeksplosiv, og Slesvig med dets uavklarte tilhørighet var potensielt en kruttønne. Fra både tysk og dansk hold ble det derfor tatt til orde for en omstrukturering eller endog avskaffelse av den danske helstaten. Det tyske løsningsforslaget gikk ut på at Slesvig og Holstein skulle knyttes nærmere sammen gjennom en fellesforfatning og Slesvig tas opp i Det Tyske Forbund, samtidig som det danske kongedømmet også skulle tas opp i Det Tyske Forbund som «admiralstat».¹²⁸ Tanken bak dette forslaget var at Danmark med sin flåtestyrke skulle komplementere den tyske landmakten, og slik sett bli forbundets «admiralstat». Dette var en umulig løsning sett fra dansk side. De danske nasjonalliberale, gikk nå i stedet inn for utskillelsen av helstatens tyske deler, det vil si Holstein og Lauenburg, samt innforlivelsen av Slesvig i det danske kongedømmet som provins.¹²⁹ Dette programmet ble formulert den 28. mai 1842 av den nasjonalliberale advokaten og politikerer Orla Lehmann, da han i en tale på skytebanen i København framførte parolen «Danmark til Eideren!». Eideren var grenseelven mellom Slesvig og Holstein, og ble dermed av den nasjonalliberale bevegelsen sett på som det naturlige skillet mellom dansk og tysk nasjonalitet.¹³⁰ Sett fra slesvig-holsteinernes side var denne løsningen like umulig som admiralstatsløsningen var for de nasjonalliberale. Dermed var situasjonen fastlåst.

Det var i tilknytning til denne konflikten den politiske skandinavismen tok form i Danmark. Tanken om et skandinavisk kulturelt fellesskap hadde på 1830-tallet fått stadig flere tilhengere, deriblant den danske forfatteren Hans Christian Andersen, som i et dikt fra 1837 skrev at «Vi er eet Folk, vi kaldes Skandinaver/ I trende Riger er vor Hjemstavn deelt».¹³¹ I 1839 grunnla så den nasjonalliberale skandinavisten Frederik Barfod det nordiske Tidsskriftet *Brage og Idun*, som var preget av en kulturell og liberal skandinavisme.¹³² Den liberale skandinavismen ga seg først og fremst uttrykk i dansk beundring for den norske grunnloven,

¹²⁵ Hemstad, *Historie og nasjonal identitet*, 111-115. Se også Glenthøj, 1864, 133-136.

¹²⁶ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 210; Glenthøj, 1864, 74-75.

¹²⁷ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 24.

¹²⁸ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 209-210.

¹²⁹ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 210-11.

¹³⁰ Glenthøj, 1864, 104-106.

¹³¹ Hans Christian Andersen, *Samlede Skrifter, Tolvte bind* (Kjøbenhavn: C. A. Reitzels Forlag, 1879).

¹³² Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 214.

og tanken om at en skandinavisk sammenslutning var nødvendig for å bekjempe det danske enevelde.¹³³ Med den tiltagende nasjonale konflikten i den danske helstaten som bakgrunn, ble skandinavismen gradvis flettet sammen med den nasjonale bevegelsen i Danmark. Hvis Danmarks sørgrense var Eideren, og hvis Danmark egentlig var en del av det store fedrelandet Skandinavia, måtte Eideren også være Skandinavias sørgrense, var tanken. Dermed måtte en sammenslutning av hele Skandinavia til vern mot Det Tyske Forbund være den naturlige løsningen på det slesvigske spørsmål.

Den politiske skandinavismen i Danmark ble i stor grad drevet fram av frykten for Det Tyske Forbund og den militært sterke tyske staten Preussen, og den begynnende tyske samlingsprosessen som i 1871 skulle resultere i opprettelsen av staten Tyskland. I Danmark fryktet man å bli slukt av «tyskheten» og gå under som selvstendig stat og nasjonalitet. Denne frykten sprang ut av en tankegang som av nasjonalismeteorikeren Eric Hobsbawm har blitt kalt *the threshold principle*, eller på norsk *terskelprinsippet*. Tanken gikk ut på at små nasjonaliteter måtte slutte seg sammen i større stater for å overleve den historiske utviklingen. Hvis statene ikke var av en viss størrelse, ville de gå under og bli oppslukt av andre ekspanderende stater.¹³⁴ Utover på 1840-tallet var trusselen om krig med Det Tyske Forbund overhengende. Fra dansk hold ble det argumentert for at et samlet Skandinavia ville stå mye sterkere i en eventuell krig enn bare Danmark. Videre ble det understreket at det slesvigske spørsmål også angikk Sverige og Norge: Det var ikke bare Danmarks, men hele Skandinavias sørgrense som ble truet. Hvis Sverige og Norge ikke kom til unnsetning og Danmark ble oppslukt av tyskheten, ville de i neste omgang være enda mer utsatt.¹³⁵

Siden den danske politiske skandinavismen sprang ut av et ønske om å forsvare Danmarks grenser, har den blitt sett på som egoistisk.¹³⁶ Julius Clausen mener skandinavismens tilknytning til det slesvigske spørsmål var skadelig for idéen, fordi den ble brukt som et politisk virkemiddel for de danske nasjonalliberale.¹³⁷ I tråd med dette synet har han omtalt tilknytningen til det slesvigske spørsmål som «Skandinavismens Akilleshæl», «en hæmsko for den skandinaviske tankes utvikling», og endog på fatalistisk vis «møllestenen om

¹³³ Danstrup, «Den politiske Skandinavisme i Perioden 1830-1850», 212.

¹³⁴ Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 32. For terskelprinsippets rolle innenfor skandinavistisk tenkning, se Glenthøj, «Skandinavismen som en politisk nødvendighed», *Skandinavismen: Vision og virkning*: 227-255.

¹³⁵ Sanness, *Patrioter, Intelligens og Skandinaver*, 9.

¹³⁶ Clausen, *Skandinavismen*, 47; Thorkildsen, «Skandinavismen – en historisk oversikt», 191.

¹³⁷ Jens Arup Seip har også påpekt det instrumentelle aspektet ved den danske politiske skandinavismen ved å skille mellom ideologisk begrunnet skandinavisme og det han kaller «forsvarsskandinavisme». Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850-1884* (Oslo: Gyldendal, 1997), 40-42.

Skandinavismens hals». ¹³⁸ Clausen har rett i at tilknytningen til det slesvigske spørsmål ga skandinavismen en slagside – i Sverige var man mer bekymret for trusselen om en russisk invasjon fra øst, og i Norge stod man fjernere fra ytre trusler, i tillegg til at man kviet seg for å gå inn i en ny union med Danmark. ¹³⁹ Dermed kom mange til å betrakte skandinavismen som dansk interessedepolitikk. ¹⁴⁰ Men tilknytningen til Slesvig ga også skandinavismen en uovertruffen aktualitet og medvind i årene da konflikten var aktuell.

Studentmøter og opptakten til den første dansk-tyske krig

Det er ingen hemmelighet at det var de danske nasjonalliberale skandinavistene som arbeidet hardest for å få gjennomslag for tanken om at Slesvigs skjebne var et skandinavisk interessedepørsmål. De flammende ideologiske talene og artiklene de ga opphav til tyder imidlertid på at deres politiske skandinavisme i høyeste grad var inderlig og ektefølt, snarere enn kynisk og beregnende. De viktigste arenaene for slike skandinavistiske taler på 1840-tallet var de skandinaviske studentmøtene. En av de fremste talerne på disse møtene, og en av de desidert fremste aktørene innenfor den politiske skandinavismen gjennom en mannsalder, var danske Carl Ploug. ¹⁴¹ I 1841 hadde han tatt over som redaktør av det nasjonalliberale avisorganet *Fædrelandet*, og under studentmøtet i Uppsala i 1843 var han sentral som skandinavistisk ideolog. Særlig ble en tale han holdt i byen Kalmar i Sør-Sverige på vei til Uppsala bemerket i samtiden. Der, i den gamle tronsalen til Kalmarunionen, understreket Ploug ønsket om en ny skandinavisk union, samtidig som han hevdet at Sverige hadde plikt til å delta i kampen om Slesvig. Ploug spilte også på den svenske bitterheten over tapet av Finland til Russland i 1809, og antydte at et samlet Skandinavia ville kunne vinne tilbake det tapte. ¹⁴²

Plougs tale viser hvordan de danske nasjonalliberale politikerne knyttet skandinavismen opp mot det slesvigske spørsmål og dermed bidro til å politisere den. ¹⁴³ Plougs tale ble da også for sterk kost for danske myndigheter, som sensurerte den da den ble trykket opp i *Fædrelandet*, og satte Ploug under tiltale. ¹⁴⁴ Under studentmøtet i København 1845 fulgte så Orla Lehmann

¹³⁸ Clausen, *Skandinavismen*, 47, 64.

¹³⁹ Thorkildsen, 195-196, 206; Sanness, *Patrioter, Intelligens og Skandinaver*, 12.

¹⁴⁰ Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», *Skandinavismen*, 12. En målbærer av dette synet var nordmannen P.A. Munch. For mer om dette, se kapittel 5.

¹⁴¹ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 53.

¹⁴² Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 53. Ploug ønsket for øvrig å distansere seg fra Kalmarunionen, da han så denne som et udemokratisk fyrsteforbund. En ny skandinavisk union skulle derimot utformes som et «folkeligt forbund mellem de nordiske riger». Clausen, *Skandinavismen – historisk fremstillet*, 59.

¹⁴³ Jf. Hemstad, «Slesvig och Skandinavismen på 1800-talet», 70.

¹⁴⁴ Clausen, *Skandinavismen*, 60.

Plougs eksempel, da han i en flammende tale i Ridehuset avkrevde de samlede skandinaviske studentene et løfte om å kjempe for deres felles fedreland - «det hele store skandinaviske Norden» - med livet som innsats hvis nødvendig.¹⁴⁵ Subteksten i talen var at nordmennene og svenskene skulle komme Danmark til hjelp hvis det slesvigske spørsmål antok voldelige former.¹⁴⁶ Da krigen brøt ut i 1848, ble ridehus-løftet heftig debattert i skandinavisk presse, og flere unge nordmenn og svensker reiste til Danmark som frivillige for å innfri sitt løfte.¹⁴⁷

Den videre politisering og sammenknytningen av skandinavismen med det slesvigske spørsmål fram mot 1848 har blitt behandlet godt andre steder.¹⁴⁸ Utover på 1840-tallet ble det slesvigske spørsmålet stadig mer og mer betent, og tilsynelatende mer og mer uløselig. Den utløsende årsaken til krigsutbruddet i mars 1848 var nyhetene om den europeiske revolusjonsbølgen i 1848, og de kravene den avstedkom fra både det nasjonalliberale partiet i Danmark og fra det slesvig-holsteinske partiet i hertugdømmene. Utviklingen forut for krigsutbruddet, samt utviklingen i den dansk-tyske konflikten fram til 1864 vil bli redegjort for i senere kapitler. Her vil jeg bare kort skissere den overordnede utviklingen i det slesvigske spørsmål i årene 1848-1864, og hvilke konsekvenser denne fikk for skandinavismen.

Den første dansk-tyske krigen varte i tre år, men hadde flere forskjellige faser. I starten av krigen var den en ren borgerkrig mellom den danske stat og slesvig-holsteinske opprørere. I midten av april 1848 gikk imidlertid Det Tyske Forbund og Preussen inn i krigen på slesvig-holsteinsk side, noe som ga krigen internasjonale dimensjoner. Den forsterkede trusselen mot Danmark utløste rop om hjelp fra Norge og Sverige, og førte til at det i mai 1848 ble bestemt å sende en svensk-norsk troppestyrke bestående av 15.000-18.000 mann til Danmark. Hjelpen skulle imidlertid bare brukes for å forsvare kongeriket Danmark, og ikke involveres i stridigheter i Slesvig.¹⁴⁹ Troppehjelpen ble aldri brukt i stridigheter, og da det i august 1848 ble inngått en våpenhvile, reiste soldatene hjem igjen. I april 1849 brøt så stridighetene løs igjen, fram til en ny våpenhvile ble inngått i juli 1849. Deretter fulgte et år med fredsforhandlinger, som resulterte i at Preussen i juli 1850 som følge av press fra stormaktene ble tvunget til å trekke seg ut av krigen. Dermed var krigen igjen en ren borgerkrig mellom det danske kongeriket og de slesvig-holsteinske opprørerne. Etter omfattende stridigheter vant Danmark.

¹⁴⁵ Clausen, *Skandinavismen*, 96.

¹⁴⁶ Også Lehmann ble for øvrig satt under tiltale for denne talen. Clausen, *Skandinavismen*, 97-98.

¹⁴⁷ Se f.eks. *Aftonbladet* 13.6.1848; *Den Frimodige* 12.6.1848. Clausen, *Skandinavismen*, 97, 109. En av de unge frivillige i 1848 som avla Ridehus-løftet i 1845 var nordmannen G. A. Krohg. Se Krohg, *Kjærlighed og Krig i 1848*, 45, 88.

¹⁴⁸ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*; Clausen, *Skandinavismen*; Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*. Hemstad, «Slesvig og skandinavismen på 1800-talet».

¹⁴⁹ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 210.

Da kampene ebbet ut på slutten av året i 1850, var imidlertid ikke det slesvigske spørsmål kommet noe nærmere en løsning.¹⁵⁰

I 1852, som en del av fredsavtalen etter krigen, ble det i London besluttet at den danske helstaten skulle opprettholdes i sin eksisterende form.¹⁵¹ Dette innebar et slag for Eiderpolitikken, planen om at Holstein og Lauenborg skulle skilles ut fra helstaten og Slesvig knyttes nærmere til kongeriket Danmark. Perioden mellom de to dansk-tyske krigene ble derfor i Danmark preget av forsøk på å få helstaten til å fungere, samtidig som konfliktnivået i Slesvig tiltok.¹⁵² I denne perioden ble også dynastisk skandinavisme igjen aktuelt, da Oscar I av Sverige som følge av endrede storpolitiske forhold i tilknytning til Krimkrigen 1853-56 gikk inn for å samle hele Skandinavia under én krone.¹⁵³

Etter 1860 tiltok så konflikten om Slesvig igjen, og Eiderpolitikken kom igjen på dagsorden. Den 30. mars 1863 vedtok en dansk nasjonalliberal regjering den såkalte *Martskundgørelsen*, der Holstein fikk større frihet. Dette var et første steg på vei mot utskillelsen av helstatens tyske deler, og sammenknytningen av Slesvig og det danske kongeriket.¹⁵⁴ Preussen og Det Tyske Forbund protesterte kraftig, men Eiderlinjen ble fra dansk side opprettholdt. Dette resulterte på slutten av året i den såkalte Novemberforfatningen, en fellesforfatning for Danmark og Slesvig.¹⁵⁵ Preussen stilte som et ultimatum at forfatningen måtte trekkes tilbake, men Danmark ignorerte de prøyssiske kravene.¹⁵⁶ Dermed brøt det 1. februar 1864 på ny ut krig, denne gangen mellom Danmark på den ene siden, og Preussen og Østerrike på den andre siden. Etter bare noen måneders kamp ga Danmark i juli etter for den tyske overmakten, noe som resulterte i at Slesvig, Holstein og Lauenborg i slutten av oktober 1864 ble overdratt til Preussen og Østerrike.

For den politiske skandinavismens del var dette et stort nederlag. Også i 1864 hadde det blitt agitert kraftig for svensk-norsk hjelp til Danmark, men den kom aldri. Dette ble av flere sett som et svik av verste sort.¹⁵⁷ Den norske dikteren Henrik Ibsen, som rett før krigen hadde skrevet diktet «En Broder i Nød!» der han manet nordmennene til kamp, skrev etter at Stortinget hadde vedtatt å ikke sende tropper til Danmark et nytt dikt kalt «Troens Grund», der han harselerte med det han opplevde som norsk tiltaksløshet og selvgodhet. Sint og resignert forlot

¹⁵⁰ Glenthøj, 1864, 204-215.

¹⁵¹ Glenthøj, 1864, 215-217.

¹⁵² Glenthøj, 1864, 234-255.

¹⁵³ Se kapittel 6.

¹⁵⁴ Møller, *Helstatens fald*: 1, 520-530; Glenthøj, 1864, 324-325.

¹⁵⁵ Glenthøj, 1864, 330.

¹⁵⁶ Glenthøj, 1864, 368.

¹⁵⁷ Clausen, *Skandinavismen*, 97.

han deretter Norge. Han ble boende i utlandet i 27 år.¹⁵⁸ Det endelige nederlaget for den politiske skandinavismen kom imidlertid først i 1870-71, med Frankrikes nederlag i den fransk-prøyssiske krig og samlingen av Tyskland. Etter 1864 hadde man i skandinavistiske og danske nasjonalliberale kretser i det lengste håpet at Napoleon III og Frankrike kunne hjelpe Danmark med å vinne tilbake Slesvig. Ved den tyske ydmykelsen av Frankrike i krigen i 1870/1871 ble det tydelig at kampen om Slesvig var tapt, og at det slesvigske spørsmål hadde fått en for danskene og skandinavistene bitter løsning.¹⁵⁹

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg diskutert skandinavismens oppkomst og utvikling fram til den første dansk-tyske krigens utbrudd, samt hvordan den nye skandinavistiske idéen og bevegelsen på 1830-tallet knyttet seg sammen med danske liberale og nasjonale strømninger. Dette resulterte til slutt i at den politiske skandinavismen, drømmen om at Norge, Sverige og Danmark burde forenes i én stat, ble uløselig knyttet til det slesvigske spørsmål. Ved tapet av Slesvig i 1864 og håpet som brast i 1871, forsvant dermed de umiddelbare forutsetningene for en politisk skandinavisme. Da den skandinavistiske idealisten Georg Anton Krohg døde i 1873, ble det sagt at skandinavismen døde med ham.¹⁶⁰

Således ble kanskje Slesvig «møllestenen om Skandinavismens hals», slik Julius Clausen hevder, i hvert fall i dens politiske tapning.¹⁶¹ Som nevnt ga imidlertid koblingen til det slesvigske spørsmål også en aktualitet og slagkraft under krigsårene som var nær uovertruffen. I neste kapittel skal jeg se på hvordan dette ble benyttet av skandinavistiske agitatorer under den første dansk-tyske krigen, da de forsøkte å skaffe svensk-norsk troppehjelp til Danmark.

¹⁵⁸ Edvard Beyer, *Norges Litteraturhistorie, bind 3: Fra Ibsen til Garborg* (Oslo: Cappelen, 1991), 253.

¹⁵⁹ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 68. I kjølvannet av Tysklands tap under 1. verdenskrig ble det imidlertid gjennomført en folkeavstemning om Slesvigs nasjonale tilhørighet, noe som resulterte i at Nord-Slesvig i 1920 igjen ble dansk. Hemstad, «Slesvig och skandinavismen på 1800-talet», 77.

¹⁶⁰ Sørensen, *Kampen om Norges Sjæl*, 246. Den kulturelle og praktiske skandinavismen fikk imidlertid et oppsving etter 1864 og fram mot århundreskiftet. Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*.

¹⁶¹ Clausen, *Skandinavismen*, 47.

4 Skandinavismen og pressen i 1848: Krigsutbrudd, agitasjon og samarbeid

Krigen som brøt ut mellom Danmark og slesvig-holsteinske opprørere i mars 1848, innebar en helt ny situasjon for den skandinavistiske bevegelsen. Fram til da hadde den politiske skandinavismen vært en abstrakt ideologi, uten særlig realpolitisk aktualitet. Riktignok ble det også før 1848 manet til tettere bånd mellom de skandinaviske landene, slik at man skulle kunne stå samlet mot den tyske trusselen fra sør, og den russiske fra øst. Men først da Preussen og Det Tyske Forbund gikk inn på slesvig-holsteinernes side i krigen, ble disse advarslene aktuelle. Det resulterende oppsvinget i skandinavismen var kjærkomment for de skandinavistiske aktivistene. Bevegelsen hadde i starten av 1848 gått inn i en slags dvalelignende tilstand, og selv den utrettelige skandinavisten og avisredaktøren Carl Ploug hadde et øyeblikk begynt å lure på om idéen var avgått ved døden.¹⁶² Krigsutbruddet førte til en fornyet interesse og aktualitet for skandinavismen, og snart var den skandinaviske offentligheten fylt av rop om hjelp til Danmark – Skandinavia og Nordens forestilte sørgrense.

I dette kapittelet søker jeg å vise hvordan de politiske skandinavistene i Norge, Sverige og Danmark forholdt seg til denne nye situasjonen, og hva de gjorde for å fremme skandinavismen, nå da den var blitt en høyaktuell politisk idé. Med hendelsene på krigsskueplassen som bakgrunn, skal jeg se nærmere på skandinavismen og pressen, hva gjelder pressedekning, grad av organisert agitasjon, og pressesamarbeid. Jeg fokuserer på agitasjonen i Skandinavia fra det slesvig-holsteinske opprøret brøt ut i slutten av mars, og fram til svensk-norsk troppehjelp til Danmark, agitatorenes store mål, ble endelig vedtatt i slutten av mai 1848.

Revolusjon og opprør – 1848-revolusjonene og krigsutbruddet

Året 1848, i historiebøkene ofte kalt «revolusjonsåret», ble skjellsettende og betydningsfullt på flere hold i Europa, og ble også viktig i Skandinavia. I Norge førte revolusjonsbølgen riktignok på kort sikt ikke til stort mere enn litt snøballkasting i hovedstaden,¹⁶³ men på lengre sikt var den utslagsgivende for opprettelsen av de opposisjonelle arbeiderforeningene, anført av Marcus

¹⁶² Glenthøj, 1864, 206; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 190, 240.

¹⁶³ Urolighetene i Christiania ble utløst av en positiv omtale av revolusjonen i Paris i *Morgenbladet*. Helgen 10.-12. mars 1848 oppstod det demonstrasjoner for og imot denne omtalen utenfor *Morgenbladet*-redaktør A. B. Stabells bolig, og de kom delvis ut av kontroll. Politimesteren ble truffet av to isklumper og begynte å blø fra nese og munn. Ingen ble imidlertid alvorlig skadet. Tore Pryser, «Mars-urolighetene i Kristiania 1848. Pøbelopptøyer eller politisk uro?», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1981, (1): 19-46.

Thrane.¹⁶⁴ Mer akutte følger fikk imidlertid revolusjonsbølgen i Stockholm, der *marsoroligheterna* krevde opp mot 30 menneskeliv i et oppløp mot kongemakten og den stenderbaserte representasjonsformen.¹⁶⁵ Oppløpet ble slått hardt ned av styresmaktene. Mest langvarige konsekvenser for de skandinaviske landene skulle imidlertid hendelsene i den danske helstaten få, etter et kongeskifte, en revolusjon, og et opprør.

Etter at den danske kongen Christian VIII gikk bort 20. januar 1848, var det håpet og forventet at etterfølgeren Frederik VII skulle gi Danmark, en av Europas siste enevoldsstater, en demokratisk grunnlov.¹⁶⁶ Frederik VII, som selv angivelig gjerne ville si fra seg noe av ansvaret det innebar å være enevoldskonge, utstedte derfor den 28. januar et forfatningsreskript, der det ble lovet en fellesforfatning for hele den danske helstaten, inklusive hertugdømmene Slesvig og Holstein.¹⁶⁷ Den nye forfatningen innfridde ikke folkets forventninger. På det nasjonalliberale partiets side var man opprørt over at forfatningen ga hertugdømmene like stor makt i helstaten som Danmark, og at Holstein var inkludert. I tråd med Eiderpolitikken ønsket de nasjonalliberale i stedet å skille ut Holstein fra helstaten, og samtidig integrere Slesvig tettere i Danmark gjennom en felles grunnlov. På slesvig-holsteinsk side var man også misfornøyd med at fellesforfatningen omfattet hele helstaten. I stedet ønsket man seg en fri fellesforfatning for bare Slesvig og Holstein, som igjen skulle binde disse to tettere sammen.¹⁶⁸ Stridens kjerne var altså Slesvig, og hertugdømmets tilhørighet.

Misnøyen med den nye grunnloven tok etter hvert farge av den europeiske revolusjonsbølgen, og konflikten eskalerte. I København utformet det nasjonalliberale partiet 20. mars en deklarasjon, der de krevde en forfatning som bare omfattet Danmark og Slesvig, og som ble avsluttet med følgende elegante, men likefullt revolusjonære ultimatum: «Vi anrår Deres Majestæt om ikke at drive nationen til fortvivlelsens selvhjælp.»¹⁶⁹ Neste dag bega så en folkemengde på 15.000 mann seg til Frederik VIIIs slott Christiansborg, der de ble møtt av nyheten om at kongen ville trå inn på den Eiderdanske linje.¹⁷⁰ Det nasjonalliberale partiet fikk dermed i oppdrag å danne regjering, noe de også gjorde 22. mars. Denne maktovertagelsen var

¹⁶⁴ Den nyeste framstillingen av Thranebevegelsen er Mona R. Ringvej, *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff* (Oslo: Pax, 2014). Her framstilles bevegelsen som et demokratisk, snarere enn revolusjonært og oppviglersk prosjekt.

¹⁶⁵ Mike Rapport, *1848: Year of Revolution* (London: Little, Brown, 2008), 100. Antallet døde er dog uavklart.

¹⁶⁶ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 186-87; Glenthøj, *1864*, 152-155.

¹⁶⁷ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 188; Glenthøj, *1864*, 152.

¹⁶⁸ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 189.

¹⁶⁹ Sitert i Glenthøj, *1864*, 164. Ultimatumet var forfattet av den nasjonalliberale politikeren Orla Lehmann.

¹⁷⁰ Glenthøj, *1864*, 168.

den såkalte marsrevolusjonen i Danmark, som, uten å være en voldelig revolusjon, likevel førte til en fullstendig omlegging av Danmarks politikk overfor hertugdømmene.¹⁷¹

I hertugdømmene ble nyhetene om revolusjonen i København dårlig mottatt. Allerede før de nasjonalliberales maktovertagelse hadde en ansamling slesvig-holsteinske politikere samlet seg i byen Rendsburg på grensen mellom Slesvig og Holstein, der de vedtok å sende en deputasjon til København med krav om en slesvig-holsteinsk forfatning, samt at Slesvig skulle bli innlemmet i Det Tyske Forbund.¹⁷² Deputasjonen fikk audiens hos kongen først den 23. mars, etter at den nasjonalliberale regjeringen hadde tatt ledelsen over helstaten. Den 24. mars ble derfor kravene deres om en slesvigs-holsteinsk forfatning og Slesvigs medlemskap i Det Tyske Forbund blankt avslått.¹⁷³ Samtidig som den slesvig-holsteinske deputasjonen var i København, hadde det oppstått et rykte i hertugdømmene om at kongen i København var tatt til fange av pøbelen, og at anarki rådet. Med dette som unnskyldning ble det deretter dannet en provisorisk slesvig-holsteinsk regjering i Kiel, offisielt for å forsvare kongemakten mot pøbelveldet, men i realiteten som et opprør. Det egentlige målet var å tvinge gjennom Rendsburg-forsamlingens krav og innlemme Slesvig i Det Tyske Forbund.¹⁷⁴

Dialektikken mellom de nasjonalliberale i København og de slesvig-holsteinske opprørerne i Kiel, der begge hårdnakket hevdet sin rett på Slesvig uten å vike en tomme, førte til kulminasjonen av det slesvigske spørsmål i en borgerkrig. Denne var i realiteten et *fait accompli* allerede ved erklæringen av den provisoriske opprørsregjeringen i Kiel 23. mars, men brøt for alvor løs først ved slaget ved Bov 9. april 1848. Kort etter dette slaget antok konflikten større dimensjoner, da Preussen og Det Tyske Forbund gikk inn i krigen på slesvig-holsteinsk side.

Skandinavismen blusser opp – stemningsendring og begynnende agitasjon

De to-tre første månedene i 1848 lå skandinavismen som nevnt i dvaletilstand. Vel arrangerte man fortsatt skandinavistiske tilstelninger, slik som den tradisjonelle Nordiske festen/festen til fedrenes minne 13. januar i København og Christiania.¹⁷⁵ Men interessen for disse tilstelningene og tankene som ble forfektet der, forble laber utenfor skandinavistenes innerste krets.¹⁷⁶ For en

¹⁷¹ Møller, *Helstatens fald*: 1, 43-47.

¹⁷² Glenthøj, 1864, 163-64.

¹⁷³ Glenthøj, 1864, 171; Møller, *Helstatens fald* 1, 44.

¹⁷⁴ Glenthøj, 1864, 173.

¹⁷⁵ Referert i henholdsvis *Fædrelandet* 14.1.1848 og *Den Norske Rigstidende* 15.1.1848. Se også *Öresunds-Posten* 18.1.1848.

¹⁷⁶ Glenthøj, 1864, 206; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 240. En deltager ved festen i København 13. januar påpekte dessuten at de tilstedeværende hadde vært «faa og mismodige». *Fædrelandet* 5.6.1848.

nasjonal bevegelse som skandinavismen, som definerte sin suksess ut ifra folkelig oppslutning, var dette problematisk. Den gryende konflikten i Slesvig og manifestasjonen av en ytre trussel fra tysk side, aktualiserte imidlertid tanken om en skandinavisk nasjonalitet samt behovet for å knytte sterkere bånd mellom de skandinaviske statene. Allerede 2. april, syv dager før den danske hæren utkjempet krigens første slag ved Bov, uttalte *Den Norske Rigstidende* at «vi maae føle en levende Sympathi for en Nationalitetssag, der ogsaa er vor».¹⁷⁷ Omtrent samtidig begynte man i danske aviser å spekulere i svensk-norsk troppehjelp i den forestående krigen.¹⁷⁸

Da behovet for svensk-norsk hjelp til Danmark meldte seg, tok de skandinavistiske aktivistene i bruk den strategien de hadde tilgang til, og som de hadde størst tiltro til, nemlig agitasjon i pressen. Målet med agitasjonen var todelt: For det første ønsket de skandinavistiske aktørene å skape resonans for idéen hos *folket*, slik at den skulle ha et demokratisk grunnlag. For det andre søkte de å overbevise makthaverne i Norge og Sverige - det vil si Kong Oscar I, det norske Stortinget og de svenske stenderforsamlingene – om at ønsket om å sende hjelp til Danmark kom fra *folkedypet*, noe som ville gi prosjektet legitimitet hos beslutningstagerne. Slik uttrykte de skandinavistiske aktivistene i sin pressestrategi den tidstypiske – og paradoksale – forestillingen om at man gjennom pressen samtidig både kunne påvirke folkemeningen og uttrykke den.

Tanken om svensk-norsk hjelp spredte seg raskt. «Skandinavismen vandrer fra syd mot nord», skriver som nevnt Julius Clausen i sitt standardverk om skandinavismen fra 1900.¹⁷⁹ Slik var det også på vårparten i 1848. I stor fart spredde idéen om hjelp seg over Øresund og befestet seg i Sør-Sverige, som raskt ble senter for skandinavistisk agitasjon i Sverige. Allerede 30. mars hadde studentene i universitetsbyen Lund i Skåne sendt en støtteadresse til sine «danske brødre» på tvers av sundet, og etter dette begynte flere sør-svenske aviser å befatte seg med den danske krigen og svensk-norsk hjelp.¹⁸⁰ Den fremste blant disse sør-svenske avisene var *Almänna Öresunds-Posten*, opprettet i desember 1847 i Helsingborg av litteraten, poeten, og skandinavisten Oscar Patrick Sturzen-Becker, også kjent under sitt dikternavn Orvar Odd.¹⁸¹

Fra tidlig på 1840-tallet, under den første dansk-tyske krigen, og utover på 1850-tallet var Sturzen-Becker en av de viktigste agitatorene i den skandinavistiske bevegelsen. Som

¹⁷⁷ *Den Norske Rigstidende* 2.4.1848.

¹⁷⁸ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 240.

¹⁷⁹ Clausen, *Skandinavismen*, 46.

¹⁸⁰ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 124-125; Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 7-9.

¹⁸¹ Avisen var ifølge Clausen den første i Sverige som oppfordret til svensk deltagelse på dansk side i krigen. Clausen, *Skandinavismen*, 109.

avisredaktør var han en sentral aktør innenfor den skandinavistisk orienterte pressen.¹⁸² Under Sturzen-Beckers ledelse ble *Öresunds-Posten* raskt å regne som «skandinavismens offisiøse organ» i Sverige, på grunn av redaktørens nære bånd til de danske skandinavistene.¹⁸³ Avisen var konstant proppfullt av det man uten omsvøp kan kalle skandinavistisk propaganda, og den agitatoriske brodden var tydelig. Et betegnende eksempel på dette kan sees på tittelbladet: Fra 15. april 1848 kunne man øverst i høyre hjørne på forsiden, i fete, iøynefallende typer lese formaningene «Förbund med Danmark!». Parolen ble beholdt fram til 29. april, da den ble forandret til «Hjelp åt Danmark!»¹⁸⁴ Da var svensk-norsk hjelp innen rekkevidde, noe som sannsynliggjør at dette ikke var en nedjustering av Sturzen-Beckers forventninger, men snarere en spissing av agitasjonen inn mot et konkret mål. Først måtte man løse det akutte problemet i Danmark; siden kunne man agitere for en forbundsstat.

Sturzen-Beckers agitasjon i *Öresunds-Posten* var preget av impulser fra Danmark. Særlig viktig var samarbeidet med den danske skandinavisten Carl Ploug, redaktør for Københavnsavisen *Fædrelandet*. Ploug og Sturzen-Becker framstilles tidvis i litteraturen som speilbilder av hverandre, da begge var agitatoriske, skandinavistiske avisredaktører med mektige opinionsorganer i sin nær sagt enerådende makt.¹⁸⁵ Dette bildet har uten tvil blitt forsterket av at de, særlig under den første dansk-tyske krigen, men også senere, målrettet samarbeidet om å påvirke opinionen og styresmaktene, og om å styre politikken i en skandinavistisk retning. Ploug og Sturzen-Becker utvekslet brev jevnt gjennom hele første del av 1848.¹⁸⁶ Allerede i januar 1848, i tilknytning til den danske kong Christian VIIIs død, hadde Ploug skrevet til Sturzen-Becker at tiden var moden for handling.¹⁸⁷ Først etter krigsutbruddet i mars viste dette seg imidlertid å stemme. Fra da av sendte Ploug og Sturzen-Becker hverandre annenhånds artikler, trykket opp nyheter fra hverandres aviser, og ikke minst skrev de selv artikler til hverandres aviser.¹⁸⁸

¹⁸² For en god og ny framstilling av Sturzen-Becker i skandinavismens tjeneste, se Kari Haarder Ekman, «Skandinavistisk kulturpolitikk: Oscar Patrick Sturzen-Becker som eksempel», 147-162.

¹⁸³ Schück, Henrik og Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, IV:1 (Stockholm: Gebers förlag, 1915), s.128. Se også: Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 125; Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 8.

¹⁸⁴ Denne parolen ble avsluttet etter utgaven den 13.6.1848, da en traktat om svensk-norsk hjelp hadde blitt underskrevet og godkjent i Sveriges og Norges parlamenter. *Jönköpingsbladet*, og muligens andre aviser, kopierte for øvrig denne agitasjonsformen: Fra 18. april og fram til 23. mai stod parolen «Bistånd åt Danmark!!» øverst på tittelbladet i avisen. Se også: Clausen, *Skandinavismen*, 109.

¹⁸⁵ Se Möller, *Skandinavisk stræben*, 24-27, og Morten Nordhagen Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 263.

¹⁸⁶ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 125. Korrespondansen kan leses i Sturzen-Beckers og Plougs brevarkiv i henholdsvis Riksarkivet i Stockholm, RAS: O.P. Sturzen-Beckers arkiv, E5675-5690; og Det Kongelige Bibliotek i København, DKB: Carl Plougs breve, NKS 3316 Kvart.

¹⁸⁷ Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 263.

¹⁸⁸ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 125; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 241.

Preussens inntreden i krigen, slaget ved Slesvig og økende skandinavistisk agitasjon

Samarbeidet mellom Ploug og Sturzen-Becker viser hvordan den dansk-tyske krigen utløste skandinavistisk agitasjon i pressen i mars og april, noe som stod i sterk kontrast til situasjonen i januar og februar. Den mest dramatiske omsvingningen i pressen kom imidlertid senere, i tilknytning til Det Tyske Forbunds inntreden i krigen på slesvig-holsteinsk side. Særlig de danske troppenes nederlag ved byen Slesvig 23. april sendte sjokkbølger gjennom Skandinavia.¹⁸⁹ Fram til da hadde krigen gått Danmarks vei, men i slaget ved Slesvig møtte «de danske jenser» for første gang den langt overtallige prøyssiske hæren. Nederlaget i slaget og ved den påfølgende trefningen ved Oversø dagen etter tvang den danske hæren til å trekke seg tilbake på øya Als, noe som blottla hele Nord-Jylland, og ga den prøyssiske hæren mulighet til å marsjere videre fra hertugdømmene og rett inn i Danmark, og dermed okkupere landet.¹⁹⁰

Denne totalt endrede situasjonen i Danmark førte til et voldsomt stemningsskifte i Sverige og Norge.¹⁹¹ I skandinavistiske kretser så man de prøyssiske troppenes innblanding i striden som et første steg i retning av en tysk invasjon av hele Skandinavia. - Nå måtte man fluksens ile Danmark til hjelp for å hindre dette i å skje, manet mange skandinavister. Den engelske skandinavisten George Stephens, bosatt i Stockholm, uttrykte frykten for et ekspansivt Tyskland da han i en agitatorisk avisartikkel den 29. april dystert forutsa utviklingens gang: «Rofvet af Slesvig skall blifva *Skandinaviens första delning*. Polen har redan *uthärdat* tre. Skandinavien skall visst icke *upplefva* flera!»¹⁹² Sammenligningen er kraftfull: Polen ble i tre omganger på slutten av 1700-tallet delt mellom Preussen, Østerrike og Russland, noe som førte til at landet opphørte å eksistere som selvstendig stat, i realiteten helt fram til første verdenskrig. Essensen i utsagnet var at om Sverige og Norge ikke kom Danmark til unnsetning, ville ikke bare Danmark være umiddelbart fortapt. Resten av Skandinavia, det vil si Sverige og Norge, ville også ha forseglet sin skjebne.

Det har i tidligere forskning ofte blitt hevdet at det var *selve nederlaget* ved Slesvig by som utløste den agitatoriske virksomheten i Skandinavia i slutten av april.¹⁹³ I Danmarks og Københavnspressens tilfelle må dette sies å stemme, da nyhetene om nederlaget nådde fram til

¹⁸⁹ Clausen, *Skandinavismen*, 109.

¹⁹⁰ Glenthøj, *1864*, 204-206.

¹⁹¹ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 7-20; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 124; Clausen, *Skandinavismen*, 108-109.

¹⁹² *Dagligt Allehanda*, 29.4.1848. Utsagnet vakte oppsikt og bifall fra andre skandinavister. Det ble f.eks. trykket opp og kommentert i *Öresunds-Posten* 6.5.1848.

¹⁹³ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 127; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 204, 241-42; Glenthøj, *1864*, 206; Clausen, *Skandinavismen*, 108-109, 114; Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 19-20

København 25. april, før den største agitasjonsbølgen.¹⁹⁴ I Christiania og Stockholm nådde imidlertid ikke nyhetene fram før henholdsvis 28. og 30. april.¹⁹⁵ Da hadde agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp til Danmark allerede begynt, særlig i Stockholm. Allerede 27. april skrev Stephens sin artikkel til *Dagligt Allehanda*, som ble trykket den 29. april. Flere artikler hadde også blitt trykket før den tid, blant annet et «Skandinaviskt Stridsrop» i *Dagligt Allehanda* 27. april og en artikkel av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius i *Aftonbladet* 28. april.¹⁹⁶ Disse artiklene var, som jeg vil vise under, del av en organisert pressekampanje som ble satt i gang i den svenske hovedstaden allerede 23. april, altså samme dag som slaget ved Slesvig fant sted. Også i *Öresunds-Posten* agiterte Sturzen-Becker for hjelp til Danmark før han den 29. april brakte nyheten om nederlaget ved Slesvig.¹⁹⁷ I Christiania startet riktignok agitasjonen for svensk-norsk hjelp til Danmark ordentlig først 1. mai, tre dager etter at nyhetene nådde fram. Men som jeg vil vise senere i dette kapitlet, skyldtes dette først og fremst at de norske agitatorene ventet på det rette tidspunktet til å starte agitasjonen.

Påstanden om at det var nyhetene om nederlaget ved Slesvig som utløste agitasjonen for hjelp til Danmark bør derfor modereres. Snarere var det nok det faktum at det mektige Preussen hadde gått med i krigen på slesvig-holsteinernes side, og følelsen av en nært forestående katastrofe som satte i gang den voldsomme agitasjonen. Allerede i slutten av mars hadde den prøyssiske kongen besluttet å sende sine soldater inn i Holstein. Den 12. april anerkjente Det Tyske Forbund den slesvig-holsteinske regjeringen i Kiel og erklærte Danmark krig.¹⁹⁸ Nyhetene om dette ble trykket i *Aftonbladet* den 26. april i form av et brev fra Skåne, der det ble fortalt at «Preussiska trupperna hafva ryckt in i Holstein med en så enorm öfverlägsenhet i antal, att det är rent af omöjligt för Danskarna att stå emot.» I en redaksjonell kommentar til brevet ble det spurt harmdirrende og retorisk: «skall svenska nationen [...] stå med armarna i

¹⁹⁴ *Fædrelandet* brakte nyhetene om nederlaget 25.4.1848. Dagen etter tok Ploug på lederplass for første gang «bladet fra munnen» og etterspurte svensk-norsk troppehjelp til Danmark. *Fædrelandet* 26.4.1848; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 242.

¹⁹⁵ Nyheten nådde Christiania på kvelden den 28. april, og førte til at en teaterforestilling etter publikums forlangende ble avlyst. På plakaten for kvelden stod to franske teaterstykker, ett lystspill og en komedie. De dystre nyhetene minsket øyensynlig lysten på den slags. *Morgenbladet* 28.4.1848 og 30.4.1848. Hovedstadsavisene trykket nyhetene om nederlaget den påfølgende dagen: *Den Norske Rigstidende* 29.4.1848, *Morgenbladet* 29.4.1848. I Stockholm ankom nyheten med dampskipet «Svithiod» fra Lübeck 30. april, og ble gjengitt først i *Aftonbladet* 1.5.1848. Også i et privat brev nevnes 30. april som datoen nyheten ble kjent i Stockholm: Hyltén-Cavallius til Carl Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:7:16 brev 642.

¹⁹⁶ *Dagligt Allehanda* 27.4.1848, 29.4.1848, *Aftonbladet* 28.4.1848. Stridsropet er signert «K», et pseudonym for Emil Key, mens Hyltén-Cavallius' artikkel er anonym. Forfatterne oppgis imidlertid i et brev fra Hyltén-Cavallius til Carl Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:7:16 brev 642, og i Emil Key, *Om Skandinaviens framtid* (Stockholm: Bonnier, 1848), 45. Se også Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 128.

¹⁹⁷ *Öresunds-Posten* 29.4.1848. Nyhetene nådde formodentlig Helsingborg tidligere, men *Öresunds-Posten* kom bare ut to ganger i uka.

¹⁹⁸ Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 3; Glenthøj, *Sønner af de slagne*, 204. Nyhetene om krigerklæringen nådde Christiania gjennom *Den Norske Rigstidende* 22.4.1848.

kors och se på huru deras skandinaviska bröder och stamförvandter gå under i brist på bistånd?»¹⁹⁹ Dette var altså fire dager før man fikk høre noe om slaget ved Slesvig i den svenske hovedstaden. At nyhetene om nederlaget ved Slesvig bidro til å øke sympatien blant befolkningen generelt i Norge og Sverige, er nok riktig. Men nyhetene hadde definitivt mindre å si for ropene om svensk-norsk troppehjelp i pressen enn det som har vært hevdet tidligere.

Styresmaktene tar affære – troppehjelpen vedtas i Sverige og Norge

Samtidig som det ble agitert i de skandinaviske landenes presse for svensk-norsk hjelp, ble det jobbet mot samme mål på diplomatisk nivå. Allerede i slutten av mars begynte den danske utenriksministeren Frederik Marcus Knuth å sondere terrenget i Stockholm med tanke på svensk-norsk hjelp.²⁰⁰ På daværende tidspunkt jobbet man fra dansk hold primært med å få stormaktene til å fordømme Preussens inngripen, da dette ville kunne hindre den forestående krigen mellom den tyske makten og Danmark. Knuth søkte derfor i Stockholm i første omgang kun diplomatisk støtte. Nederlaget ved Slesvig førte til en omlegging av den diplomatiske strategien, med sikte på svensk-norsk militær støtte.²⁰¹ Til tross for at Sverige inntil da hadde fulgt en streng nøytralitetspolitikk, ble det derfor sendt et brev fra Fredrik VII til Oscar I, der han forespurte «15 à 25000 mand», altså 15-25.000 svensk-norske soldater.²⁰²

Brevet ble overrakt Oscar I av den danske diplomaten K. H. Bille under et møte dem imellom 29. april.²⁰³ Akkurat hvor stor innvirkning dette brevet hadde på kongens videre politikk er omstridt, men Oscar I gikk i hvert fall kort etter møtet med Bille helhjertet inn for svensk-norsk troppehjelp til Danmark. Beslutningen var sannsynligvis et resultat av en lang rekke faktorer, deriblant kongens personlige sympatier for Frederik VII og Danmark, ønsket om å avlede oppmerksomheten i Sverige fra et pågående reformspørsmål, forholdet til stormaktene, samt agitasjonen i pressen.²⁰⁴ Oscar I presiserte imidlertid at man ikke ville kunne sende tropper til Slesvigs forsvar; hvis Kongeåen ble oversteget og selve Danmark angrepet ville man derimot kunne være behjelpelige.²⁰⁵

¹⁹⁹ *Aftonbladet* 26.4.1848. Det redaksjonelle spørsmålet er sannsynligvis skrevet av Emil Key. Se fotnote 225. Brevet blir for øvrig feilaktig sitert av Holmberg som en gjengivelse av *Öresunds-Posten*. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 127-128.

²⁰⁰ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 198-199.

²⁰¹ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 201.

²⁰² Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 202-203.

²⁰³ Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 7.

²⁰⁴ En lang rekke forskjellige forklaringer har blitt gitt på Oscar Is plutselige politiske kursendring. Se: Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 7, 20-27; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 135-44; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 206-208; Jansson, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:3, 52-56; Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 263; Glenthøj, 1864, 206; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 160.

²⁰⁵ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 205.

I slutten av april og starten av mai ble det holdt en rekke møter mellom Oscar I og diverse instanser i statsstyrelsen, som til slutt resulterte i en omlegging av utenrikspolitikken til de forente rikene. Den endelige kursendringen skjedde 2. mai, i et møte mellom Oscar I og det *sekreta utskottet*, en regjeringskomité med ekstra tyngde i beslutningsspørsmål. Den 11. mai godtok deretter de svenske stenderforsamlingene – Sveriges parlament – bruken av svenske tropper samtidig som de bevilget 2 millioner riksdaler til formålet. Samme dag ble en konvensjon signert med Danmark, der en svensk-norsk tropp bestående av 15 til 18.000 mann ble lovet overført til de danske øyene.²⁰⁶ Ifølge Norges grunnlov §25 måtte imidlertid Stortinget godkjenne en slik troppebruk for de norske soldatenes del.²⁰⁷ Dette ble først gjort 29. mai. sammen med bevilgningen av 260.000 spesidaler.²⁰⁸ Skandinavistene hadde tilsynelatende vunnet sin til da største seier, og var overlykkelige.²⁰⁹

Hvorfor agitasjon i pressen?

Hvor stor innvirkning den skandinavistiske agitasjonen i pressen hadde på styresmaktens beslutning er som nevnt et omdiskutert spørsmål. Noen historikere har hevdet at Oscar I aktivt tok hensyn til stemningen i avisene, eller endog lot seg styre blindt av denne, som en «lekkball för pressen».²¹⁰ Andre har mot dette hevdet at Oscar I, snarere enn å lystrer folkestemningen slik den kom til uttrykk i avisene, forsøkte å lede denne, og at troppehjelpen egentlig var en indrepolitisk avledningsmanøver.²¹¹

Diskusjonen av dette spørsmålet faller utenfor denne oppgavens rammer. I vår sammenheng er det interessant hvor stor tro skandinavistene selv hadde på egen agitasjon og på pressens gjennomslagskraft. Pressen ble av de skandinavistiske agitatorene omtalt som en «mektig politisk vektstang», og skandinavistiske avisredaktører som innflytelsesrike «krigere med pennen».²¹² Dette skyldtes, som historikeren Sven Eriksson skriver, at: «redaktörerna [...]

²⁰⁶ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 153.

²⁰⁷ Den aktuelle bestemmelsen var: «Til Angrebs-Krig maae Norges Tropper og Roeflotillie ikke anvendes, uden Storthingets Samtykke.»

²⁰⁸ Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 11.

²⁰⁹ Begeistringen kommer fabelaktig til uttrykk i et besjelet brev fra den svenske professoren og skandinavisten Carl Sæve til Carl Ploug et par dager etter Stortingets vedtak: «Gud være med Danmark! Gud skydde Danmarks, Norges och Sveriges tappr krigare! Lefve Skandinavien!» Sæve til Ploug 1.6.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:17:9 brev 729. For en mer detaljert redegjørelse av utviklingen i beslutningsprosessen fra norsk, svensk og dansk perspektiv, se Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 7-12; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 130-156; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 196-230.

²¹⁰ Sven Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 31. Særlig Erik Löfgren poengterer Oscar Is lydhørhet overfor opinionen: Löfgren, *Sverige-Norge og danska frågan*, 20-27.

²¹¹ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 140-144.

²¹² Ytret av henholdsvis Hylltén-Cavallius og Sturzen-Becker: Gunnar Olof Hylltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif: Hågkomster och anteckningar* (Stockholm: Nordstedt & söner, 1929), 199; *Öresunds-Posten* 16.5.1848. Da

satte på ett sätt, som är svårt för senare tider att begripa, likhetstecken mellan tidningens röst och 'den allmänna opinionens'.²¹³ Tanken om at de uttrykte folkemeningen ga skandinavistenes skriverier en slags demokratisk legitimitet overfor styresmaktene, og dermed også ekstra tyngde – i hvert fall i deres egen forestillingsverden.

Samtidig skulle agitatorene gjennom pressen *skape* en skandinavistisk folkemening. Et brev fra en ukjent danske til Sturzen-Becker eksemplifiserer dette. Brevet ble skrevet 8. april 1848, og inneholdt nyheten om at Preussen hadde gått inn i krigen på slesvig-holsteinernes side. Den ukjente brevskriveren, ansporet av den prøyssiske trusselen, ba Sturzen-Becker om å agitere for svensk-norsk troppehjelp på følgende måte:

Min Opfordring til Dem [...] og til alle Ligesindede er: benyt med Hurtighed og Energi ethvert Middel, ved Skrift og ved Folkeforsamlinger til at danne en *Folkevillie*, kraftig nok til at bevæge Eders Regjering til at tage hurtig Deel i denne Kamp.²¹⁴

Her er det troen på at pressen kan skape en folkemening, og dermed indirekte påvirke styresmaktene som er interessant.

Gjennom å trykke agitatoriske avisinnlegg i pressen søkte de skandinavistiske aktivistene å påvirke styresmaktene til å endre politikk ved å uttrykke folkemeningen, men samtidig også å skape og kultivere en slik skandinavistisk folkemening. For å oppnå dette var de avhengig av bred pressedekning. I resten av dette kapitlet undersøker jeg derfor nærmere agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp til Danmark i 1848 i Sverige og Norge, og hvordan skandinavistene samarbeidet for å få størst mulig gjennomslag for sine idéer. Framstillingen går her fra midten av april, da stemningsskiftet i favør av Danmark fant sted, og fram til vedtaket om svensk-norsk hjelp ble godkjent i Stortinget 29. mai.

Skandinavistisk agitasjon i Sverige

Øresundssamarbeidet mellom Carl Ploug og Oscar Patrik Sturzen-Becker fram til midten av april har allerede blitt nevnt. Samarbeidet fortsatte også videre. Den 20. april sendte Ploug et lengre brev til Sturzen-Becker, ment som korrespondentartikkel for *Öresunds-Posten*.²¹⁵ I

Sveriges vedtak om troppehjelp til Danmark ble kjent, dro 3-400 dansker i småbåter 7. mai over sundet fra Helsingør til Helsingborg for å feire. I en tale for de danske gjestene om avisenes rolle i beslutningen avsluttet Sturzen-Becker med ett lenge leve «kämparna med svärdet och kämparna med pennan», da disse var hverandres «naturliga bundsförvandter och inbördes stöd».

²¹³ Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 31.

²¹⁴ [Ukjent] til Sturzen-Becker 8.4.1848. RAS: O.P Sturzen-Beckers Arkiv, E5680, Volum 6. Min utheving.

²¹⁵ C. Ploug til O.P. Sturzen-Becker 20.4.1848. RAS: O.P Sturzen-Beckers Arkiv, E5680, Volum 6. Finnes også i Povl Bagge et. al, *Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne IV* (København: Rosenkilde og Bagger, 1958), 187-193.

brevet la Ploug fatalistisk ut om krigens utvikling, før han begynte å diskutere hjelp utenfra. England ville ikke komme til unnsetning, men hva med Sverige? Ifølge Ploug lå ikke problemet i manglende svensk sympati for Danmark – «Ja, vi veed det nok, det svenske Folk seer med varm inderlig og oprigtig Deltagelse paa vor Kamp[...]» – men snarere i at de svenske styresmaktene ikke evnet å gripe den gunstige muligheten for en dynastisk union krigen bød:

Thi var der nogensinde Udsigter til en skandinavisk Forening saa er det nu. Havde Eders Dynasti nogensinde Banen aaben til en skandinavisk Krone saa er det nu. Lader det denne Leilighed ubenyttet, saa vender den maaske aldrig tilbage.

Denne dynastiske vinklingen hos Ploug vitner om at selv når krisen var akutt i Danmark og kortsiktig hjelp var som mest nødvendig, forsøkte skandinavistiske aktivister som ham å flette inn sitt langsiktige mål om en skandinavisk stat. Samtidig så nok Ploug lovnaden om den danske tronen som et effektivt åte; en måte å trekke Sverige og Norge inn i krigen på, og dermed en løsning også på kort sikt. Slike dynastiske tilnærmelser fra dansk hold var ikke uvanlig, og særlig Ploug var en sterk forkjemper for slike planer.²¹⁶

Interessant nok har Sturzen-Becker redigert bort dette og lignende oppfordringer til en dynastisk union i *Öresunds-Postens* versjon av brevet.²¹⁷ Utelatelsene er så konsekvent utført at det ikke kan være tvil om at det er gjort bevisst. Det skyldes nok ikke at Sturzen-Becker var motstander av en dynastisk union – det var han ikke – men sannsynligvis anså han det som lite formålstjenlig på kort sikt å agitere for union, når hjelp til Danmark var mer presserende. Sterkere skandinavistiske sympatier til tross var det få i Sverige, og enda færre i Norge, som på vårparten i 1848 gikk inn for en skandinavisk union. Sturzen-Beckers redigeringer virker således å ha vært et bevist valg for å tekkes den gjeldende opinionen, i et forsøk på å ikke framstå som for ekstrem, for skandinavistisk.

Det stockholmske agitasjonstriumviratet og dets forgreninger

Redigeringer slik som dette bør ses som et uttrykk for skandinavistenes mediebevissthet og strategiske bruk av pressen. Enda sterkere uttrykk for dette finner man i den stockholmske agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp i slutten av april. Som tidligere nevnt var denne del av et målrettet pressesamarbeid en rekke skandinavistiske aktører imellom. De sentrale personene i dette samarbeidet var Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, Emil Key, og George

²¹⁶ Ploug var også dypt involvert i planer om å få i stand en dynastisk union mellom Danmark og Sverige-Norge i 1856-57 og 1863-64. Se kapittel 6 og 7. For mer om dynastisk skandinavisme, se Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen».

²¹⁷ Trykket i *Öresunds-Posten* i oversatt og redigert form i to deler 25.4.1848 og 29.4.1848.

Stephens. Folkloristen Hyltén-Cavallius og filologen Stephens var nære venner, forent i sin felles interesse for det gamle Norden. Sammen ga de blant annet ut de Grimm-inspirerte *Svenska folksagor och äfventyr* i to bind mellom 1844 og 1849.²¹⁸ Emil Key var, likhet med Hyltén-Cavallius, kongelig sekretær, og jobbet i 1847-48 som medarbeider i *Aftonbladet* under redaktøren Lars Johan Hierta.²¹⁹ Av Hyltén-Cavallius og Stephens kjente Key best førstnevnte; de hadde blant annet organisert en sivil medborgergarde sammen under marsurolighetene i Stockholm i 1848.²²⁰

De tre mennene var alle tilknyttet miljøet rundt den litterære klubben *Konstärsgillet*, der en stor del av den unge liberale, litterære middelklassen var med.²²¹ Ifølge Hyltén-Cavallius, som var med å grunnlegge foreningen ved årsskiftet 1845-46 hadde den fra 1847 en tydelig skandinavistisk tendens. Videre var det, ifølge ham, «den händ hvori den tidens skandinavism först bröt sig luft inom hufvudstaden.»²²² Historikeren Åke Holmberg peker på det samme i sin studie av skandinavismen i Sverige, der han skriver at «[...] konstärsgillet [blev i] 1848 en av skandinavismens högborgar i Sverige, och dess instiftande är ett tecken till at rörelsens centrum började flyttas från universitetsstädarna til Stockholm.»²²³

Med utgangspunkt i miljøet rundt Konstnärsgillet begynte de tre skandinavistene 23. april 1848 å agitere for svensk-norsk hjelp til Danmark. Den 2. mai 1848, samme dag som Oscar I fortalte det hemmelige utvalget om sin omlegging av utenrikspolitikken, skrev Hyltén-Cavallius til Carl Ploug for å videreformidle nyheten:

Jag fattar i dag Pennen, för at meddela Dem en underrättelse, som, i fall den icke redan förut kommit Dem tillhanda, säkert skall fylla Deras hjerta med någon del af den fryd, som jag sjelf erfor vid dess meddelande. *Danemark får hjälp*, och hjälp ifrån *Sverige*. Den kommer måhända *sent*, men den kommer dock, och det är med en känslle af innerlig, af glad stolthet, som jeg betänker, att mina och mina närmaste vänners personliga bemödanden måhända kunnet i någon mån invirka på regeringens fattade ehuru ännu ej offentliggjorde beslut i ämnet.

Hyltén-Cavallius utbroderte så hvilke bestrebelser han og hans venner hadde gjort:

Från och med d. 23 sistlidne April har jag, och mina vänner Key och Stephens uteslutande egnet all vår tid åt den skandinaviska frågan. Vi hafva ifrån morgon till qväll varit ute och agiterat. Alla i våre tidningar hittils synliga artikler i ämnet äro skrifva af oss. De osignerade af mig (*Aftonbladets* artikel i Fredags,

²¹⁸ Jonas Carlquist og Andreas Tjemeld, «George Stephens», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*: urn:sbl:20150; Nils-Arvid Bringéus, «Gunnar Olof Hyltén-Cavallius», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*: urn:sbl:13941. Begge hentet 6.2.2018.

²¹⁹ Sten Carlsson, «C.F.E. Emil Key», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*: urn:sbl:11454. Hentet 6.2.2018.

²²⁰ Ellen Key, *Minnen av och om Emil Key* (Stockholm: Bonnier, 1915), 183; G.O. Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 153-154.

²²¹ For en komplett liste over medlemmene i Konstnärsgillet 1846-1854, se appendiks I i Lennart Petterson, *Konstliv och föreningsväsende vid mitten av 1800-talet* (Umeå: Umeå universitet, 2000), 187-231.

²²² Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 146-47, 187.

²²³ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 108.

Dagl. Allehanda i går o.s.v. o.s.v.), de signerade af K. och S. – Våre bemödanden hafva lyckats förträffligt. I närvarande stund äro vi i förbindelse med *tolv* lands-orts-tidningar. [...] den almäna stemningen, som alltid varit varm och sympathiserande för vårt brödra-folk, skall med Guds hjälp snart öfvergå till en almän krigisk enthusiasm.²²⁴

Som vi kan se, var ikke den stockholmske agitasjonen i slutten av april og begynnelsen av mai en samling individuelle skandinavisters meninger, men snarere en kollektiv og koordinert kraftanstrengelse. Hyltén-Cavallius, Stephens og Key diskuterte formodentlig innholdet i hverandres tekster, og la trolig opp en felles pressestrategi. Over en toukersperiode publiserte de tett: Den 26. april trykket som nevnt *Aftonbladet* opp et brev fra Skåne, med en positiv redaksjonell omtale. Denne omtalen ble sannsynligvis skrevet av Emil Key.²²⁵ Han publiserte i de følgende dagene to artikler under pseudonymet «K.», deriblant det nevnte «Skandinavisk Stridsrop» i *Dagligt Allehanda* 27. april, som vakte stor oppsikt særlig i Sverige, men også i Danmark.²²⁶ Den 6. mai fikk han så utgitt en 55-siders agitatorisk pamflett, der inntekten av salget skulle gå til den danske sak.²²⁷ Hyltén-Cavallius publiserte artiklene sine anonymt, og det er derfor uråd å vite hvor mange han skrev totalt. Ved hjelp av brevet han skrev til Ploug 2. mai kan vi som minstemål slå fast at han skrev to artikler i henholdsvis *Aftonbladet* 28. april, og *Dagligt Allehanda* 1. mai.²²⁸ Stephens på sin side fikk publisert en artikkel ved tittel «Är Slesvig Dansk eller Tyskt?» i *Dagligt Allehanda* 29. april, samt et forsvar av denne etter et angrep i tidsskriftet *Tiden* fire dager senere.²²⁹ Videre ble det, etter at *Dagligt Allehanda* 28. april trykket en sarkastisk «oversettelse» av Keys stridsrop, publisert to motsvar som det ikke har vært mulig å identifisere forfatterne til.²³⁰

Om det var Hyltén-Cavallius, Key, eller Stephens som skrev disse to artiklene, eller om det kan ha vært noen de kjente og samarbeidet med, er vanskelig å vite. Det er imidlertid mye

²²⁴ Hyltén-Cavallius til Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:7:16 brev 642.

²²⁵ Schück-Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* IV: 1, 114; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 128.

²²⁶ *Dagligt Allehanda* 27.4.1848, 29.4.1848. Det vises f.eks. til krigsropet i en artikkel til støtte for Danmark av en anonym forfatter i *Aftonbladet* 2.5.1848. For omtale i Danmark, se: Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 243.

²²⁷ Notis om utgivelsen i *Dagligt Allehanda* 6.5.1848. Emil Key, *Om Skandinaviens Framtid* (Stockholm: Bonnier, 1848). Pamfletten virker å ha blitt distribuert over store deler av Sverige, og ble møtt med positive anmeldelser, blant annet i *Aftonbladet* 18.5.1848 og *Malmö nya Allehanda* 27.5.1848. For distribusjon, se annonser i *Upsala*, 9.5.1848, *Wermlands-Tidningen* og *Norrköpings Tidningar* 17.5.1848, *Jönköpingsbladet* og *Post- och Inrikes Tidningar* 20.5.1848, og *Lunds Weckoblad* 31.5.1848. Se for øvrig artikkel av Key i *Aftonbladet* 8.6.1848.

²²⁸ *Aftonbladet* 28.5.1848, *Dagligt Allehanda* 1.5.1848. Hyltén-Cavallius til Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:7:16 brev 642. Artikkelen i *Aftonbladet* hadde tittelen «Bör Sverige uppträda i den danska frågan?». Artikkelen i *Dagligt Allehanda* er muligens «Hvad Politik skal Sverige följa i den Danska frågan?», som Holmberg imidlertid mener er en redaksjonell artikkel. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 129.

²²⁹ *Dagligt Allehanda* 29.4.1848, 3.5.1848.

²³⁰ *Dagligt Allehanda* 28.4.1848, 1.5.1848, 2.5.1848. Motsvaret 1.5.1848 kan være ført i pennen av Hyltén-Cavallius. Motsvaret 2.5.1848 er undertegnet «Borgare». Se for øvrig Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 128-130.

som tyder på at pressesamarbeidet ikke begrenset seg til dette agitasjonstriumviratet. I Hyllén-Cavallius' brev til Ploug skriver han at «I närvarande stund äro vi i förbindelse med tolf lands-orts-tidningar». Hvilke aviser, og hvor stor innflytelse de tre mennene øvde på dem, er uvisst.²³¹ Vi vet imidlertid at Emil Key fra kretsen rundt *Aftonbladet* kjente både Sturzen-Becker og skandinavisten S.A. Hedlund (som riktignok var i Paris og knapt kunne agitere i hjemlandet), og også George Améen, redaktør av den i Karlskrona hjemmehørende avisen *Najaden*.²³² Hyllén-Cavallius hadde lignende bekjenskaper og var for øvrig også godt kjent med både Hedlund og Sturzen-Becker. Muligens var sistnevnte innviet i pressesamarbeidet i hovedstaden. *Öresunds-Posten* gjenga i hvert fall som nevnt George Stephens artikkel fra 29. april.²³³ Videre heter det i et brev til Sturzen-Becker fra Stockholm, trykket opp anonymt i *Öresunds-Posten*, at: «Våra unga härvarande skandinaviskt sinnade vänner hafva flitigt arbetat i Danmarks intresse[...]»²³⁴ Dette sannsynliggjør at han i hvert fall kjente til agitasjonsarbeidet som ble utført i hovedstaden.

Det finnes også indisier som tyder på at Hyllén-Cavallius, Key og Stephens ikke var ensomme agitatorer i Stockholmsmiljøet. I et udatert brev fra 1848 til S.A. Hedlund, skriver Key:

När jag i går anmodade Bagge skriva på, erfor jag att han, N. Arfwidsson och Svedbom också satt upp en proklamation. De kontramenderade då bums densamma, och beramat blev att båda skandinaviska partierna skulle «sammansmälta» hos Bagge i dag kl. 9 f. m. Thommander och Bergfalk lovade också komma. Jag har om sammankomsten averterat Cavallius, som lovade tillsäga åtskillia av de andra.²³⁵

Hva slags proklamasjon det var snakk om er uvisst. Det var imidlertid sterke publisistiske krefter Key og de andre her allierte seg med. Magister C.A. Bagge var bokhandler, og jobbet blant annet tett sammen med den skandinavistisk orienterte forleggeren A. Bonnier, som i mai 1848 for øvrig ga ut en pamflett forfattet av Key.²³⁶ Den nevnte P.E. Svedbom skulle på sin side senere bli redaktør av *Aftonbladet*.

Det virker som «sammensmeltningen» av de to de skandinavistiske fraksjonene i Stockholm ble gjennomført. Dette ga seg så vidt jeg kan se ikke uttrykk i pressen, men derimot gjennom to konkrete tiltak. Først ble det den 1. mai i hovedstaden åpnet en subscripsjon – det

²³¹ Mer informasjon er sannsynligvis å finne i Hyllén-Cavallius' privatarkiv på Kungliga biblioteket i Stockholm, som jeg dessverre ikke har fått sett på. KB: Gunnar Olof Hyllén-Cavallius' samling, L26.

²³² Ellen Key, *Minner av och om Emil Key*, 175, 178. *Najaden* hadde også en relativt klar skandinavistisk tendens. Améen var for øvrig en kort periode i 1849 redaktør for den nye skandinavistisk orienterte Stockholms-avisen *Bore*.

²³³ *Öresunds-Posten* 6.5.1848.

²³⁴ *Öresunds-Posten* 9.5.1848

²³⁵ Sitert i Ellen Key, *Minner av och om Emil Key*, 216, fotnote én.

²³⁶ Emil Key, *Om Skandinaviens framtid*. I et nettverkshistorisk perspektiv er det også interessant at A. Bonnier var den som nominerte Key til medlemskap i Konstnärsgillet. Pettersson, *Konstnärsgillet*, 208.

vil si en pengeinnsamling – for de danskes sak av Hyltén-Cavallius og hans allierte.²³⁷ Denne ble plassert for undertegning i Bagges bokhandel.²³⁸ Videre ble det den 11. mai arrangert en «skandinavisk fest» til ære for Danmark i Stockholm. Der ble en rekke skandinavistiske taler holdt, blant andre av Hyltén-Cavallius, Key, Bagge, N. Arfwidsson og August Sohlman.²³⁹ Arrangørene av festen var ifølge en innbydelse i *Dagligt Allehanda* herrene C.A. Bagge, G.O. Hyltén-Cavallius, E. Key, M. Schück, P.E. Svedbom og W. Wohlfahrt.²⁴⁰ Av disse har alle blitt eksplisitt nevnt som medlemmer av en av de to skandinavistiske fraksjonene over, bortsett fra M. Schück og W. Wohlfahrt. Begge disse var derimot medlemmer av Konstnärsgillet.²⁴¹ Det er således liten tvil om at det fantes et stort nettverk av skandinavistiske agitatorer både i og utenfor Stockholm som sammen arbeidet for svensk-norsk troppehjelp til Danmark. Plassbegrensninger samt begrensninger i kildene gjør imidlertid at jeg ikke kan forfølge disse sporene videre.

Pressekampanjen i 1848 var uløselig knyttet til den svensk-norske hjelpen; den var dens mål og drivkraft. Ved å agitere i pressen forsøkte skandinavistene å spre tanken om svensk-norsk hjelp blant folket, for dermed indirekte å påvirke styresmaktenes beslutning i saken. Hyltén-Cavallius skriver eksplisitt: «Naturligvis hafva våra bemödanden hufvudsakligen hatt till mål att, genom en utbildad opinion i frågan hos *folket*, understödja regeringen, i fall den skulle - efter formoden - vilja tage ett decideradt steg..»²⁴² Da kongens omskiftning i utenrikspolitikken 2. mai ble kjent, begynte derfor strømmen av artikler raskt å avta. Ennå måtte stenderforsamlingene stemme over kongens forslag, noe de også gjorde - med bifall - den 11. mai. Samme dag holdt de stockholmske skandinavistene sin «skandinaviske fest», som dermed viste seg å bli den siste hendelsen i Stockholmsagitatorenes toukersraptus. Da hadde de fått samlet inn store pengebeløp til Danmarks sak, vervet frivillige til krigen, og satt skandinavismens viktigste fanesak våren 1848 – svensk-norsk troppehjelp til et Danmark i krig – på agendaen i svensk presse.

²³⁷ Hyltén-Cavallius til Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:7:16 brev 642: «I går öppnade vi en allmän Subskription för Danemark, som sannolikt redan uppgå till en betydlig summa [...]». Se også «Uppmaning» i *Dagligt Allehanda* 1.5.1848.

²³⁸ *Aftonbladet* 1.5.1848. Noen av bidragsyterne er nevnt i Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», 311.

²³⁹ Ellen Key, *Minner av och om Emil Key*, 216-220. Festen vakte oppsikt og ble referert i flere svenske aviser, så vel som i Norge. *Post- Och Inrikes Tidningar* 12.5.1848, *Dagligt Allehanda* 13.5.1848, *Härnösandsposten* 18.5.1848; *Den Norske Rigstidende* 20.5.1848.

²⁴⁰ *Dagligt Allehanda* 9.5.1848.

²⁴¹ Petterson, *Konstnärsgillet*, 220, 229.

²⁴² Hyltén-Cavallius til Ploug 2.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:7:16 brev 642. Da det forandrer meningsinnholdet noe, bør det understrekes at begge de to punktumene i slutten av sitatet er originale.

Nytt år – ny agitasjon

Den koordinerte agitasjonen og pressenettverkene i Sverige våren 1848 har ikke tidligere vært kjent, og har derfor heller ikke blitt behandlet. Imidlertid har historikeren Åke Holmberg vist at en lignende pressekampanje ble organisert i Stockholm og Sverige i 1849, også da på Hyltén-Cavallius' initiativ og med Emil Key og George Stephens som agitatorer. Målet for agitasjonen var igjen svensk-norsk hjelp til Danmark etter at den opprinnelige troppehjelpen ble trukket tilbake som følge av våpenstillstanden mellom Danmark og Preussen 26. august 1848. Denne pressekampanjen er utførlig behandlet på grunnlag av Hyltén-Cavallius' og Keys memoarer samt gjennomgang av en rekke svenske aviser.²⁴³ Holmberg viser at flere framstående skandinavister deltok i pressekampanjen, deriblant mange av de samme som i 1848.²⁴⁴ I tillegg kom det flere nye til, deriblant den senere så viktige *Bore-* og *Aftonbladet*-redaktøren August Sohlman.²⁴⁵ Pressekampanjen i 1849 var videre tilsynelatende enda større i omfang enn den i 1848; der man i 1848 angivelig skulle stå i kontakt med 12 regionsaviser, var i 1849 tallet økt til 28.²⁴⁶ Det er nærliggende å tenke seg at pressekampanjen i 1849 dermed oppstod som en videreutvikling av de skandinavistiske pressenettverkene som hadde blitt opprettet i 1848.

Skandinavistisk agitasjon i Norge

Generelt kan man si at dekningen av krigen og agitasjon for hjelp til Danmark var av mindre omfang i Norge enn i Sverige.²⁴⁷ Videre virker agitasjonsbølgen å ha oppstått litt senere i Norge enn i naboriket. Utviklingen fulgte likevel et lignende mønster. Tilsvarende tingenes gang i Sverige, begynte det i månedsskiftet mars-april så smått å dukke opp sympatitrykninger i den norske offentligheten ettersom nyhetene om det slesvig-holsteinske opprøret nådde Norge.²⁴⁸ Den første store manifestasjonen av denne sympatien kom den 2. april. Da holdt Det Norske Studentersamfund en fest i frimurerlosjen til ære for Danmark. Opprinnelig ble festen stelt i stand for å hedre avskaffelsen av det danske eneveldet og Danmarks anskaffelse av en grunnlov. Under forberedelsene til festen nådde imidlertid nyhetene om det slesvig-holsteinske opprøret

²⁴³ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 180-188; Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 198-202; Ellen Key, *Minner av och om Emil Key*, 229-240.

²⁴⁴ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 181.

²⁴⁵ Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 199.

²⁴⁶ Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 200-201.

²⁴⁷ Löfgren påpeker dette på sin måte, når han skriver at: «Jämväl i Norge framträdde skandinavistiska strömningar, fastän de där aldrig fingo ett så pass djupt grepp om folkopinionen som i Sverige.» Löfgren, *Sverige-Norge og danska frågan*, 18. Agitasjonen i Norge i 1848 er for øvrig i liten grad blitt studert tidligere.

²⁴⁸ Den 30.3.1848 tryktes for første gang nyhetene om utbruddet av opprøret i *Den Norske Rigstidende*. Samme dag tryktes på lederplass støttediktet «Til de danske Brødre» av Andreas Munch, med blant annet følgende verselinjer: «Hil Eder nu i Kampen, ædle Brødre! Høit have I nu løftet Nordens Flag».

Christiania, noe som førte til at festen fikk et skandinavistisk preg.²⁴⁹ Dagen etter vedtok Studentersamfundet under et «extraordinært Möde» å sende en sympatiadresse til Danmark.²⁵⁰

Adressen sa ingenting om svensk-norsk hjelp, og uttrykte således kun sympati og interesse for danskenes sak, snarere enn krav om norsk deltagelse.²⁵¹ Mediedekningen fulgte samme tendens: Selve krigshandlingene fikk mye spalteplass, mens konkrete ønsker om svensk-norsk hjelp stort sett uteble.²⁵² Denne tendensen holdt seg ut april. Selv ikke i slutten av måneden, da Hyltén-Cavallius, Stephens og Key hadde satt i gang sin agitasjon i Stockholm, og *Öresunds-Posten* manet til «Hjælp åt Danmark!», stod det noe særlig i norsk presse om mulig deltagelse i krigen.²⁵³ Først 1. mai startet det vi kan betegne som en norsk agitasjonsbølge, med avholdelsen av et folkemøte på børsen og tilhørende agitatoriske innlegg i hovedstadspressen.²⁵⁴

Børsmøtet i Christiania 1. mai 1848

Det første store offentlige uttrykket i Christiania for ønsket om svensk-norsk hjelp til Danmark var børsmøtet 1. mai 1848.²⁵⁵ Innbyderne til folkemøtet var en rekke prominente Christiania-borgere med P.A. Munch, professor i historie ved universitetet, i spissen.²⁵⁶ Riktignok hadde som nevnt Studentersamfundet organisert en fest allerede 2. april, men denne hadde for det første langt færre deltagere, og målbar for det andre ikke noe tydelig krav om svensk-norsk hjelp til Danmark.²⁵⁷ På børsmøtet var derimot stemningen klart for svensk-norsk hjelp. Ifølge et brev fra P.A. Munch til hans svenske akademikerkollega George Stephens var den

²⁴⁹ Innbydelse til festen i *Morgenbladet* 31.3.1848. Det ble blant annet holdt en rekke skandinavistiske taler. For en liste over disse, se Fredrik B. Wallem, *Det norske studentersamfund gjennom hundrede aar: 1813 – 2. oktober – 1913. D. I* (Kristiania: Aschehoug, 1916), 329. Noen av talene er også nevnt i Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», 305.

²⁵⁰ Innkalling til møtet i *Den Norske Rigstidende* 3.4.1848; Møtet er omtalt og til dels referert i to debattartikler i *Morgenbladet* 7.4.1848 og 15.4.1848. Artiklene er henholdsvis anti- og proskandinavistiske.

²⁵¹ Adressen er trykket i sin helhet i Wallem, *Det norske studentersamfund D. I*, 330-331.

²⁵² Særlig *Den Norske Rigstidende* inneholdt en mengde krigsreferater i perioden.

²⁵³ Betegnende nok ble det i *Morgenbladet* 29. april trykket en artikkel som, selv om den sterkt sympatiserte med danskenes kamp, ikke ytret noe ønske om svensk-norsk deltagelse i krigen. Artikkelen er undertegnet «L22».

²⁵⁴ *Morgenbladet* og *Den Norske Rigstidende* 1.5.1848. Artikkelen i *Morgenbladet* ble skrevet av P.A. Munch.

²⁵⁵ Møtet er tidligere overfladisk nevnt i Clausen, *Skandinavismen*, 114; Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», 307-308. Mer fyllestgjørende, men langt fra komplett, er Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 148-49, 154.

²⁵⁶ Innbyderne var i alt 27 stykker, hvorav noen av de mer kjente: Peter Jonas Collett, Christian C.A. Lange, Jørgen Moe, Marcus J. Monrad, Andreas Munch, P.A. Munch, Hartvig Nissen og Eilert Sundt. De resterende står oppført i *Den Norske Rigstidende* 1.5.1848.

²⁵⁷ P.A. Munch, som var tilstede på begge møtene, klager i et brev over at møtet 2. april «ej var talrigere besøkt». Om børsmøtet 1. mai skriver han i et annet brev at: «Nogen talrigere, skjønnere og mere begejstret Forsamling, end den paa Børsen d. 1ste Mai, har her ikke været seet[...]». Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev 224; Munch til C.C. Rafn 3.5.1848, i Gustav Indrebø og Oluf Kolsrud (red.), *Lærde brev fraa og til P.A. Munch. I: 1832-1850* (Oslo: Det Kongelige Frederiks Universitet, 1924), 278.

tilstedeværende forsamlingen fylt av en «krigersk Enthusiasme» som «næsten steg til Raseri». Han skriver videre i samme brev at: «De skulde have seet og hørt den Begejstring, som opflammede den store Folkemasse, det var baade rørende og opløftende.»²⁵⁸ Ifølge et annet brev fra Munch var det så mange som 2.000 mennesker til stede i børshallen, tilstøtende rom, og på plassen utenfor bygningen under møtet.²⁵⁹

Formålet med børsmøtet var rent agitatorisk. Der Studentersamfundets fest 2. april først og fremst handlet om å hylle og støtte Danmark, var hensikten med børsmøtet å påvirke styresmaktene, kong Oscar I og Stortinget, til å gå inn for svensk-norsk troppehjelp til Danmark. De viktigste resultatene av møtet i så henseende var opprettelsen av en komité for hjelp til Danmark, samt at det ble vedtatt en adresse bestående av ti punkter som skulle oversendes Oscar I.²⁶⁰ I adressen ble det slått fast på nasjonalt grunnlag at Slesvig var dansk, og at Eideren utgjorde grensen mellom de to «Hovedgrene af den germaniske Stamme», nemlig den nordlige bestående av nordmenn, svensker og dansker, og den sydlige bestående av tyskere. Dermed var det tyske angrepet på Danmark å anse som et angrep på en forestilt fellesnordisk nasjonalitet. Den logiske konsekvensen av disse forholdene ble uttrykt i punkt syv: «Ved saadanne Indgreb kan Norge ikke være ligelydig Tilskuer.»

Adressen ble bevisst formulert slik at den ikke eksplisitt oppfordret styresmaktene til krig, men likevel tydelig uttrykte ønsket om militær støtte. Som P.A. Munch skriver om adressen i et brev til dansken C.C. Rafn: «det er ingen formelig Bøn, dertil vare vi ei berettigede, men den kan læses mellem Linjerne.»²⁶¹ En åpen krigserklæring hadde tatt seg dårlig ut, siden det var kongen og Stortinget som hadde beslutningsmyndighet i slike saker. Å åpent be om krig kunne derfor framstå som et skjær opprørsk. Stemningen i forsamlingen på børsmøtet var imidlertid ikke til å ta feil av; da punkt syv i adressen ble lest opp ble den møtt med rungende bravo-rop.²⁶² For ikke-tilstedeværende kunne imidlertid formuleringen i nevnte punkt oppfattes som vag og uforpliktende. Særlig var man redd for at danskene skulle misforstå børsmøtets egentlige intensjoner. For å unngå all misforståelse sendte derfor P.A. Munch et brev til den danske redaktøren Carl Ploug, der han understreket at: «det Hele er, og skal ikke betyde andet end Krig! Krig! Krig!», og at de tilbakeholdne formuleringene bare var «[...] Euphemismer for de svage Gemytters Skyld.»²⁶³

²⁵⁸ Munch til Stephens, 5.5.1848 i Munch, *Lærde brev I*, 279-280.

²⁵⁹ Munch til Ploug 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart, 1:10:12, brev 224.

²⁶⁰ Punktene samt et kort referat av møtet finnes i *Den Norske Rigstidende* 2.5.1848. Et lengre referat finnes i tillegget til *Morgenbladet* 3.5.1848.

²⁶¹ Munch til Rafn, 3.5.1848, *Lærde brev I*, 278.

²⁶² Munch til Ploug 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart, 1:10:12, brev 224.

²⁶³ Munch til Ploug 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart, 1:10:12, brev 224.

Børsmøtet var først og fremst en kraftig opinionsytring, men det fikk også en rekke praktiske følger. I tilknytning til møtet ble det lagt fram en liste i Studentersamfundet der man kunne melde seg på som frivillig i den danske-tyske krigen.²⁶⁴ For å lokke idealistiske fattigfolk med i krigen ble det også tilbudt fri frakt over Skagerak for «et Antal unge Mennesker».²⁶⁵ Som nevnt ble det også på børsmøtet 1. mai konstituert en komité som skulle stå for innsamlingen av underskrifter til adressen og sende denne til konge og storting, samle inn penger til Danmark i form av en subskripsjon, samt generelt virke for Danmarks beste. «Komitéen for Danmark» tilkjennega seg offentlig i *Morgenbladet* 4. mai under overskriften «For Danmark», og bestod av følgende framstående Christiania-borgere: H. Amundsen, B.A Collett, Peter Jonas Collett, Bernhard Dunker, F.C. Faye, Fr. Hallager, M.J. Monrad, P.T. Malling, P.A. Munch, Ole Hartvig Nissen, Martinus Nissen, og J. Rasch.²⁶⁶ Advokaten Bernhard Dunker ble valgt til komitéens formann.²⁶⁷

Børsmøtet var uten tvil en suksess. Pengeinnsamlingen som ble opprettet på møtet hadde allerede dagen etter fått opp mot 800 bidrag.²⁶⁸ Videre ble det på oppfordring fra Komitéen for Danmark opprettet lignende pengeinnsamlinger i en rekke byer og småsteder landet rundt: I Stavanger, Skien, Tønsberg, Holmestrand, Kongsberg, Drammen, Moss, Røros, Støren, og Guldalen.²⁶⁹ Resultatet av komitéens pengeinnsamlinger ble offentliggjort i starten av januar 1849 av dens leder Bernhard Dunker: Totalt hadde det blitt samlet inn omtrent 3000 spesidaler.²⁷⁰ Når det gjaldt antallet frivillige som sluttet seg til krigen skriver en ukjent tilstedeværende på møtet i et brev til *Fædrelandet* at omtrent 100 personer av alle stender meldte seg som frivillige direkte på møtet.²⁷¹ Om så mange virkelig reiste til Danmark som følge av børsmøtet, er høyst tvilsomt. Tallet kan for det første være en overdrivelse, et forsøk på å skape blest rundt krigen og gi skandinavismen framtoning som en folkebevegelse. For det andre kan flere av de som meldte seg ha ombestemt seg etter at rusen fra den kollektive

²⁶⁴ *Den Norske Rigstidende* 1.5.1848.

²⁶⁵ *Morgenbladet* 30.4.1848. Se også *Fædrelandet* 6.5.1848.

²⁶⁶ *Morgenbladet* 4.5.1848.

²⁶⁷ Munch til Ploug, 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev 224.

²⁶⁸ Munch til Ploug, 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev. 224.

²⁶⁹ Med Guldalen menes sannsynligvis Guldalen fogderi som tilsvarer dagens Gauldalen i Trøndelag. Lister over bidrag og givere fra de forskjellige stedene finnes i *Christiania-Posten* 14.6.1848, 19.7.1848, og 23.11.1848.

²⁷⁰ *Morgenbladet* 5.1.1849. Det ble sannsynligvis ikke samlet inn noe særlig etter dette tidspunktet, da våpenhvilen mellom Danmark og Tyskland gjorde komitéen overflødig. Den ble oppløst i starten av mai i 1849. *Morgenbladet* 2.5.1849.

²⁷¹ *Fædrelandet* 6.5.1848.

entusiasmen på børs møtet ga seg. Vi vet likevel at en rekke norske frivillige deltok på dansk side i krigen, og det er sannsynlig at børs møtet bidro til at en del reiste.²⁷²

Det viktigste resultatet av børs møtet var imidlertid at man hadde klart å legge press på styresmaktene. Hovedpoenget med møtet var jo nettopp å søke å påvirke disse til å gå inn i krigen på dansk side. *Fædrelandet* uttrykker dette godt i sitt referat av et brev fra en tilstedeværende på møtet:

Hensigten af Mødet var naturligvis at indvirke opløftende og ledende paa Folkestemningen og give Konge og Storthing et Vidnesbyrd om, hvilken Sympathi hos Nationen de kunde gjøre Regning paa i deres mulige Forhandlinger om denne Sag.²⁷³

Slik sett var adressen, samt alle avisartiklene som ble skrevet i tilknytning til børs møtet og som følge av det, det viktigste resultatet for agitatorene bak møtet. Adressen ble raskt undertegnet av 1.600 personer før den ble sendt til kong Oscar I den 5. mai.²⁷⁴ Ifølge Munch, som riktignok sannsynligvis overdrev noe, tilsvarte dette sett i forhold til folketallet rundt 100.000 personer i London.²⁷⁵

Agitasjon som reaksjon? Slaget ved Slesvig og organiseringen av børs møtet

Sammenlignet med tilstanden i Sverige, der man i Stockholm og Sør-Sverige drev agitasjon allerede i slutten av april, kom den norske agitasjonen – manifestert ved børs møtet 1. mai – sent. Denne forsinkede reaksjonen sammenlignet med Sverige tyder på at nyhetene om slaget ved Slesvig var mer utslagsgivende for agitasjonen i Norge enn i Sverige. To av hovedaktørene ved børs møtet 1. mai, Bernhard Dunker og P.A. Munch – som begge var for norsk deltagelse i den dansk-tyske krigen – underbygger i privat korrespondanse denne antagelsen. Dunker, som på børs møtet 1. mai holdt et flammende innlegg om at Norge måtte gå inn i krigen, forteller i et brev til en dansk venn at opprøret i Sør-Danmark generelt, og nederlaget ved Slesvig spesielt, var det som gjorde at han «besluttet at handle». Samme sted utbroderer han om disse hendelsenes innvirkning på ham:

²⁷² Orla Lehmann angir 114 norske frivillige i 1848. Orla Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», *Orla Lehmanns efterladte Skrifter: Udgivne af Hother Hage, del II* (Kjøbenhavn: Gyldendal, 1873), 368. Se for øvrig: C.J. Anker, *Norske Frivillige i de danske Forsvarskrige fra 1848-1850 og 64* (Kristiania: Steen, 1887). Her listes opp i overkant av 200 norske frivillige som deltok i en eller begge krigene.

²⁷³ *Fædrelandet* 6.5.1848.

²⁷⁴ Munch til Ploug, 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev 224.

²⁷⁵ Munch til Stephens, 5.5.1848 i Munch, *Lærde brev I*, 279-280. I folketellingen i 1845 var det registrert ca. 34.000 innbyggere i hovedstaden. 1600 underskrifter utgjorde dermed 4.7 % av befolkningen. Jan Eivind Myhre, *Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*, bind 3 av *Oslo bys historie*, Sivert Langholm, Edgeir Benum & Knut Helle (red.) (Oslo: Cappelen, 1990): 40.

Jeg har forhen ikke egentlig været nogen Skandinav, eller rettere, jeg har ikke selv vidst, at jeg var det. Men oprøret i Holsteen vakte den ubevidste erkjendelse af, at Danmark er en Deel af det Fædreland, hvortil jeg hører, og slaget ved Schleswig gjorde mig til den mest entusiastiske Skandinav.²⁷⁶

P.A. Munch på sin side skriver flere steder at nyheten om slaget ved Slesvig var den utløsende faktoren bak børs møtet og den tilhørende presseagitasjonen.²⁷⁷ Dette betyr imidlertid ikke at det eksisterer et kausalt én-til-én forhold mellom nyhetenes ankomst til Christiania og organiseringen av børs møtet. Tvert imot fantes det planer i hovedstaden om å drive agitasjon for svensk-norsk hjelp til Danmark lenge før nyhetene om nederlaget ved Slesvig nådde fram den 28. april.

Hovedaktøren i denne sammenhengen er den ovenfor nevnte P.A. Munch. Munch var, som han selv hevdet, «en af de ivrigste Agitatorer i den danske Sag», altså for svensk-norsk hjelp til Danmark i 1848.²⁷⁸ Det hører med til historien at han senere ble en av skandinavistenes fremste antagonister, men forholdene rundt dette er for omfattende til å bli behandlet her.²⁷⁹ Enn så lenge er det tilstrekkelig å slå fast at han var skandinavistisk orientert i 1848, selv om han var mer interessert i kulturelt samarbeid enn et faktisk politisk forbund. I tillegg til å være en av hovedorganisatorene bak børs møtet og medlem i Komitéen for Danmark, tok han aktivt i bruk pressen for å skape resonans blant folk og styresmakter for idéen om svensk-norsk hjelp: Han skrev programartikkelen «Danmark maa Hjælpes!» i *Morgenbladet* samme dag som børs møtet fant sted, og engasjerte seg i etterdønningene av børs møtet i en debatt i *Morgenbladet* om den svensk-norske hjelpen.²⁸⁰ Etter at Stortinget hadde godkjent norsk troppebruk den 29. mai, fikk han deretter anonymt publisert en populærvitenskapelig pamflett på 15 sider, der han på en lettfattelig – og kanskje noe unyansert – måte forklarte bakgrunnen for den dansk-tyske konflikten.²⁸¹ Pamfletten ble utdelt blant de norske styrkene som samlet seg på Etterstad slette

²⁷⁶ Bernhard Dunker til Christian Agerskov 17.5.1848, i Knud Bokkenheuser, «Af Professor Chr. Agerskovs Brevsamling», *Tilskueren*, 10. årgang, 1893: 552-566. 562-63. For Dunkers holdning til skandinavismen før 1848, sml. sitat i Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 109. Se for øvrig også: Einar Østvedt, *Bernhard Dunker: Juristen, politikeren og kulturmennesket*. (Oslo: Gyldendal, 1940), 93-95.

²⁷⁷ Munch til Stephens 5.5.1848, *Lærde brev 1*, 279-280; Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

²⁷⁸ Munch til Rafn, 3.5.1848, *Lærde brev 1*, 278. Et annet sted skrev han følgende om egen agitatoriske innsats: «Jeg tror neppe, at Nogen har agiteret ivrigere for den danske Sag heroppe, end jeg, og jeg tør uden Ubeskedenhed give mig Æren for at have sat hele Sagen i Gang.» Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

²⁷⁹ For mer om Munchs mangefasetterte forhold til skandinavismen, se kapittel 5.

²⁸⁰ *Morgenbladet* 16.5.1848, 9.6.1848, 11.6.1848. Motdebattanten skrev under pseudonymet «En Stemme fra Landet», og så agitasjonen om krig mot Tyskland som elitære drømmerier, fjernt fra den jevne nordmanns ønsker og interesser. Han har av Halvdan Koht blitt identifisert som Marcus Thrane.

²⁸¹ P.A. Munch, *Kortfattet Fremstilling af Aarsagerne til Krigen mellem Danmark og Tydskland* (Christiania: Dahl, 1848).

utenfor Christiania før avreise til Skåne, i den hensikt å tenne krigslysten deres.²⁸² I forsøket på å påvirke styresmaktene før 29. mai virket han også indirekte; ved flere anledninger fikk han andre til å skrive avisinnlegg eller publisere agitatorisk materiale.²⁸³ I sin personlige pressevirksomhet nådde han også utover landets grenser, da hans agitatoriske innlegg fikk litt plass i dansk presse.²⁸⁴

Munch begynte å involvere seg for «den Danske Sag» – et uttrykk han i skandinavistisk stil ofte brukte synonymt med «den nordiske Sag» – allerede tidlig i april. Fram til 1. mai og børs møtet virket han imidlertid bare i det skjulte. I et brev til Carl Ploug den 10. april tilkjennega Munch at han jobbet for «den nordiske Sag». Han skrev:

Jeg henvender mig herved til Dem i dybeste Hemmelighed for at bede om Deres Medvirkning til et Arrangement, der i højeste Maade vil være gavnligt for den nordiske Sag, isærdeleshed her i Staden.²⁸⁵

«Arrangementet» Munch ville ha hjelp til var imidlertid ikke av noe storslått format. Han forsikret Ploug om at sympatiadressen undertegnet i Studentersamfundet 3. april virkelig representerte de norske studentenes følelser. Imidlertid hadde det fra et uenig parti blant de norske studentene blitt sendt et brev til den danske studentforeningen som hevdet at adressen ikke gjenspeilet den alminnelige stemningen. Munchs plan var å be Ploug sende brevet uåpnet tilbake, for å frata denne demonstrasjonen dens tiltenkte effekt - noe som også skjedde.²⁸⁶ Dette viser at Munch tidlig sympatiserte med Danmark, men det er imidlertid ingenting som tyder på at han allerede i starten av april gikk inn for svensk-norsk troppehjelp til Danmark.

I et brev fra 9. mai forteller Munch hvordan det var nyhetene om Slaget ved Bov den 9. april, som han selv omtaler som «Slaget ved Flensborg», som fikk ham til å begynne å agitere for svensk-norsk hjelp til Danmark.²⁸⁷ I brevet beskriver han hvordan han og en rekke andre

²⁸² Munch til C.C. Rafn 9.7.1848, *Lærde brev 1*, 286-88; *Den Norske Rigstidende* 23.6.1848; *Morgenbladet* 24.6.1848; *Christiania-Posten* 27.6.1848.

²⁸³ Munch fikk Dunker til å skrive en uidentifisert artikkel som skulle trykkes samme dag som Stortinget stemte over troppehjelpen. Videre ba han redaktøren av *Christiania Intelligentssedler* ta inn et utdrag av et brev fra Danmark, som «kunde gjøre ret godt». Munch til Krieger 31.5.1848; Munch til A. Schjøth 27.4.1848, *Lærde brev 1*, 284-286; 277. Brevet ble trykket i Schjøths *Christiania Intelligentssedler* 28.4.1848. Der ble de norske og svenske frivillige hyllet, samtidig som svensk-norsk troppehjelp ble etterspurt.

²⁸⁴ Med avhandlingen «Undersøgelse angaaende Danmarks ethnographiske Forhold i de ældste Tider og om Eensartetheden i Danmarks Befolkning» i tidsskriftet *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* (København: J.D. Qvist, 1848), som ble skrevet som motsvar til tyske krav på Slesvig, jf. Munch til C. C. Rafn 9.7.1848, *Lærde brev 1*, 286-88, og et brev til Carl Ploug 9.5.1848 om den oppildnede stemningen på børs møtet som ble delvis trykket opp anonymt i *Fædrelandet* 13.5.1848.

²⁸⁵ Munch til Ploug 10.4.1848, DKB: NKS 3316 Kvart, 1:10:12, brev 223.

²⁸⁶ Ifølge et samtidig vitne returnerte Ploug konvolutten med påskriften: «jeg vil ikke være Deres Ærindsvend.» M. Birkeland til T. Christensen 21.1.1849, *Breve fra Riksarkivar M. Birkeland* (Kristiania: Steenske forlag, 1920), 32-34.

²⁸⁷ Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224. Nyhetene om slaget nådde fram til Norge 17. april, etter at posten hadde vært strandet i Flensburg en tid. *Den Norske Rigstidende* 17.4.1848

Christiania-borgere gikk sammen for å organisere en «demonstration» og en adresse til kongen. Begge disse planene bar først frukter ved børs møtet 1. mai, selv om planene var eldre. Men hvorfor startet de da ikke å agitere tidligere? Munch gir forklaringen i sitt brev:

Allerede strax efterat vi havde erfaret om Slaget ved Flensborg, henvendte jeg mig til Stud. Martinus Nissen for at erfare hans Mening om hvorvidt det kunde paaregnes saamegen Sympathi for den danske Sag, at vi kunde faae en formelig Demonstration istand. Min Hensigt var da, imidlertid at bringe en lignende Agitation tilveje i Sverige, og at derpaa samtidigt eenslydende Krigsadresser skulde indleveres baade fra Christiania og Stockholm.²⁸⁸

For å få størst mulig gjennomslag for sin agitasjon ønsket han at to adresser skulle sendes inn samtidig fra både Norge og Sverige. Munch fryktet at en enslig adresse fra Norge ville kunne bli «udleet, eller ligefrem henlagt».²⁸⁹ Derfor tok han 27. april kontakt med sin forskerkollega George Stephens i Stockholm, for å be ham få i stand en svensk adresse – uvitende om at Stephens på det tidspunktet allerede var involvert i en svensk presseoffensiv. I brevet skrev Munch:

Er det ikke nu paa Tide, at vi hjelpe til? Herom var det, at jeg i *al Hemmelighed* vilde aftale en Plan med Dem. [...] Man har henvendt sig til mig om at agitere for at faae en Petition istand til Kongen om at han vil sende Danmark Hjelpetropper. [...] Enten maatte Petitioner i samme Hensigt udgaae fra begge Riger, eller - hvad der var det bedste - en Fælles-Petition, med Underskrifter i tusindviis baade fra Svenske og Norske, maatte indgives.²⁹⁰

Munch oppfordret videre Stephens til å gå i gang med å få en slik adresse forfattet og oversendt ham, slik at han kunne oversette den til norsk.

Munchs plan ble ikke gjennomført. Det er uvisst hva Stephens tenkte om idéen, men med tanke på virksomheten han var del av i Stockholm, er det ikke usannsynlig at han hadde blitt med på prosjektet. Munch hadde imidlertid ikke tid til å vente på svar. Dagen etter at han sendte brevet til Stephens ankom nyhetene om nederlaget ved Slesvig Christiania, og som Munch skriver: «[...] der [var] ej [...] Tid til at oppebie nogen Medvirken fra Sverige.»²⁹¹ Sannsynligvis samme kveld møttes derfor han og et par andre til et privat møte for å planlegge sin første store opinionsytring – det som skulle bli børs møtet.²⁹² De tilstedeværende - som vi fra deres deltagelse kan slutte var hovedmennene bak børs møtet – var, i tillegg til P.A. Munch,

²⁸⁸ Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

²⁸⁹ Munch til Stephens 27.4.1848, *Lærde brev 1*, 274-277.

²⁹⁰ Munch til Stephens 27.4.1848, *Lærde brev 1*, 274-277.

²⁹¹ Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

²⁹² Munch er utydelig på hvilke datoer de to møtene før børs møtet fant sted. I brevet til Ploug 9.5.1848 skriver han at det første møtet fant sted fredag 27. april, men 27. april var en torsdag. Han skriver i samme brev at det andre møtet fant sted påfølgende søndag, mens han i et brev til Stephens 5. mai skriver at det fant sted på lørdagen. Dette fører til spørsmålet om det første møtet ble holdt *før* eller *etter* at nyheten om slaget ved Slesvig nådde Christiania. Den indre logikken i brevet til Ploug tyder på at det ble holdt etter, altså fredag 28. april.

fetterne Ole Hartvig og Martinus Nissen, Carl Müller, Eilert Sundt, og V. Kleist Gedde.²⁹³ Disse besluttet å invitere en rekke Christiania-borgere av forskjellige politiske orienteringer til et ytterligere møte søndag 30. april.²⁹⁴ Der ble det bestemt å innkalle til folkemøte på børsen neste dag.

Hvis man bare ser på de åpenbare uttrykkene for støtte til svensk-norsk troppehjelp, slik som børs møtet og agitasjonen i pressen, ser man av den kronologiske utviklingen at slaget ved Slesvig spilte en stor rolle for å utløse presseomtale og agitasjon for svensk-norsk hjelp i Norge. Det kausale forholdet mellom nyhetenes ankomst fra Slesvig og det plutselig økte trykket for hjelp til Danmark, er imidlertid ikke entydig. Som vist over ikke bare eksisterte tanken om svensk-norsk hjelp til Danmark i Christiania før nyhetene nådde hovedstaden, men det ble også arbeidet målrettet for å få gjennomført en slik hjelp. Likevel ble det ikke agitert i offentligheten på grunnlag av disse planene før nyhetene nådde Norge. Hva var det egentlig som forandret seg?

For å forstå nyhetenes innvirkning på den norske offentligheten er det viktig å tydeliggjøre et skille som i stor grad har blitt oversett i tidligere forskning, nemlig skillet mellom opinion og agitasjon. Der man i tidligere forskning omtaler effektene av slaget ved Slesvig hadde i Norge og Sverige, skrives det som regel om en generell stemningsendring i den nasjonale opinionen, altså at interessen for den dansk-tyske krigen og ønsket om svensk-norsk hjelp til Danmark jevnt over ble større i landet. Dette utleder man på grunnlag av kvantitative og kvalitative vurderinger av pressedekningen: Det oppstod en markant økning i mediedekningen, og det skjedde en markant endring i innholdet. Hvorvidt disse faktorene egentlig er et uttrykk for folkestemningen – opinionen – eller et resultat av målrettet agitasjon er vanskelig å vite. Sannsynligvis er svaret at begge deler spilte inn.

I det norske tilfellet tror jeg det blir riktigst å si at nyhetene om slaget ved Slesvig ikke i seg selv utløste noen skandinavistisk agitasjon. Planene for en slik agitasjon lå allerede klare. Derimot tror jeg det blir riktigst å si at nyhetene om slaget ved Slesvig utløste en utstrakt sympati hos mange, også de som ikke tidligere hadde næret særlig interesse for den dansk-tyske konflikten. Denne stemningsendringen utnyttet Munch og de andre agitatorene for å få størst mulig gjennomslag for sin politikk. I stedet for å vente på svar fra Sverige måtte man gripe øyeblikket og mulighetene som eksisterte. Ifølge en vanlig metafor beveger opinionen seg i

²⁹³ Av disse angir Munch eksplisitt Sundt og Nissen, formodentlig Martinus, samt Andreas Munch, som sterke tilhengere av krig mot Tyskland. Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

²⁹⁴ Når det gjelder tidspunktet for dette møtet, skriver Munch eksplisitt til Ploug at det fant sted dagen før børs møtet, altså søndag 30. april. Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev nr. 224.

bølger. Der det i tidligere forskning har vært vanlig å se børs møtet og den skandinavistiske agitasjonen i Norge i mai 1848 som *del* av en sympatibølge for Danmark etter slaget ved Slesvig, vil jeg heller si at de norske agitatorene *red* på denne bølgen. De var klare til å virke for svensk-norsk hjelp til Danmark, men ventet på de ultimate forholdene.

Pressebruk, agitasjon og kamp om opinionen

Det mest framtrædende uttrykket for skandinavistisk agitasjon i Norge i 1848 kom med folkemøtet på børsen 1. mai. Men som nevnt ble det også drevet utstrakt agitasjon i pressen i tiden rundt og etter børs møtet. Man var seg åpenbart bevisst pressens gjennomslagskraft, noe de to agitoriske avisinnleggene i *Morgenbladet* og *Den Norske Rigstidende* 1. mai viser. P.A. Munch, som forfattet artikkelen i *Morgenbladet*, uttalte selv i et brev at han skrev den «for at bearbeide Opinionen».²⁹⁵ Denne uttalelsen er interessant, ikke bare fordi den viser Munchs – og formodentlig hans meningsfellers – aktive forhold til agitasjon i pressen som politisk virkemiddel, men også fordi den sier noe om *hvorfor* man agiterte i pressen.

Det overordnede målet for agitasjonen, enten den kom i form av folkemøte eller avisartikler, var å påvirke styresmaktene til å endre politikk. Men for å oppnå dette måtte den politiske kursendringen framstå som et folkekrav fra en samlet norsk opinion. Munchs artikkel eksemplifiserer en av to måter å oppnå dette på, nemlig å forsøke å skape resonans hos folket for den politiske kursendringen. Denne formen for agitasjon rettet seg mot folket i et forsøk på å stemme opinionen positivt for svensk-norsk troppehjelp, og kan karakteriseres som *horisontal*. Dette står i motsetning til det jeg i kapittel 2 har kalt *vertikal* agitasjon, nemlig agitasjon rettet direkte mot styresmaktene i et forsøk på å få dem til å endre politikk. Begge formene for agitasjon hadde som mål å påvirke styresmaktene, men der en *vertikal* agitasjon, slik som børs møtet og den resulterende adressen, var rettet direkte mot styresmaktene, var en *horisontal* agitasjon kun indirekte rettet mot styresmaktene: Ved å skape resonans for sine idéer blant folket, søkte agitatorene å legitimere sine krav overfor Stortinget og kongen, som ifølge mye av den politiske tenkningen i tiden hadde sin makt nettopp fra folket.

Da Stortinget den 29. mai skulle stemme over norske soldaters deltagelse i troppehjelpen, forsøkte de norske agitatorene av all sin makt å framstå som representanter for en samlet norsk opinion. Det fremste eksempelet på dette er en rekke adresser fra rundt om i Norge som på oppfordring fra Komitéen for Danmark ble innsendt til Stortinget i anledning

²⁹⁵ Munch til Ploug 9.5.1848. DKB: NKS 3316 Kvart, 1:10:12, brev 224.

voteringen samt trykket opp i *Christiania-Posten*.²⁹⁶ Ordlyden i noen av disse viser at det gjøres krav på å representere en norsk opinion: «Norges Ære og Pligt byder at tage del i Danmarks ædle Forsvarskamp, og hidtil lyttede *det norske Folk* stedse til Ærens Stemme.», «[...] vi slutte os til Folkeforsamlingen i Kristiania af 1ste Mai og ved vore herpaa tegnede Underskrifter vedtage [vi] dens Adresse til Stortinget og Regjeringen, *som et sanddru Udtryk af Folkets Stemning*.»²⁹⁷ De to adressene ble undertegnet av henholdsvis 21 og 63 personer, så hvorvidt de virkelig kunne gjøre krav på å representere folkedypet, er et betimelig spørsmål.

De norske skandinavistenes meningsmotstandere trakk også denne påstanden i tvil. I en avisdebatt som utspilte seg i tiden etter børs møtet og fram til Stortingets vedtak om troppehjelpen 29. mai, ble det heftig debattert hva som egentlig var folkemeningen, og hvem som kunne sies å representere den. Hovedpartene i denne debatten var på den ene siden en anonym kommentator som gikk under det megetsigende navnet «En Stemme fra Landet», og på den andre siden bestyrelsen i Komitéen for Danmark, representert ved P.A. Munch og Christian Lange.²⁹⁸ «Stemmen fra Landet» har av historikeren Halvdan Koht blitt identifisert som den unge og framadstormende Marcus Thrane, en tolkning Thrane-forskningen har støttet seg til.²⁹⁹ Da Koht ikke oppgir noen kilde til denne tolkningen, er det på sin plass å nevne at P.A. Munch selv var skråsikker på at kommentatoren var Søren Bruun Bugge, sogneprest på Hadeland.³⁰⁰ Denne antagelsen har blitt videreført av Orla Lehmann i hans etterlatte skrifter.³⁰¹ Når det er sagt, er det ingen grunn til å mistro Kohts tolkning. I artiklene argumenteres det for at en eventuell krig mot Preussen bare ville gagne det norske aristokratiet, mens samfunnets lavere klasser ville bli skadelidende. Dette, kombinert med en hardtslående og livlig retorikk som passer godt med Thranes, sannsynliggjør at det er han som er «Stemmen fra Landet.»

Jeg vil her ikke gå nærmere inn på denne debatten om svensk-norsk troppehjelp til Danmark i norsk presse i mai 1848.³⁰² Men jeg vil framheve at debatten om troppehjelpen på mange måter var en *kamp om opinionen*, der de skandinaviske agitatorene hevdet å

²⁹⁶ Adressene som ble sendt inn var fra Moss, Brevik, Nes prestegjeld i Romerike, og Fredriksvern. [Uten forfatter], *Storthings Forhandlinger*, 1848, vol 12, nr. 8 (Christiania: Schibsted og Grøndahl, 1848), 48.

²⁹⁷ Adresser fra henholdsvis Brevik og Nes. *Christiania-Posten* 29.5.1848. Mine uthevninger.

²⁹⁸ Debatten fant sted i *Morgenbladet* 13.5.1848, 16.5.1848, 19.5.1848, 29.5.1848, 30.5.1848, 2.6.1848 og 9.6.1848.

²⁹⁹ J.B. Halvorsen, Halvdan Koht. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 5, S-T (Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1901), 745. Se f.eks. Ringvej, *Marcus Thrane*, 23.

³⁰⁰ Munch til A.F. Krieger 27.5.1848, *Lærde brev I*, 280-84.

³⁰¹ Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», 308, note to.

³⁰² Den har blitt omtalt flere steder i tidligere forskning: O.A. Øverland, *Thraniterbevægelsen* (Kristiania: Andersens Bogtrykkeri, 1903), 9; Oddvar Bjørklund, *Marcus Thrane: En stridsmann for menneskerett og fri tanke* (Oslo: Tiden, 1951), 69-73; Mona Ringvej, *Marcus Thrane*, 32-34; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 155-56.

representere folket, mens meningsmotstanderen deres avfeide dette. Således karakteriserte Thrane det han kalte «Krigspartiet», altså Komitéen for Danmark med Munch i spissen, som «Intelligentsen eller den Folket modsatte Opposition».³⁰³ Munch på sin side kunne «blot smile» over en slik «latterlig Paastand».³⁰⁴ Forsøk på å delegitimere agitatorene ved å framstille dem som et snevert sjikt av befolkningen, fjernt fra folkemeningen, var vanlig blant skandinavistenes meningsmotstandere. En rekke tilfeller i *Morgenbladet* i juni 1848 eksemplifiserer dette.³⁰⁵ Avisen var da under ledelse av redaktøren Rolf Olsen, og klart anti-skandinavistisk orientert.³⁰⁶

Denne kampen om opinionen, der skandinavistene i sin agitasjon forsøkte å gi inntrykk av å representere folkemeningen, er gjennomgående i all agitasjon for troppehjelp til Danmark. Dette kommer tydelig til uttrykk også i en av de agitatoriske artiklene i Stockholmspressen i starten av mai, sannsynligvis forfattet av Hyltén-Cavallius:

Kan det verkligen vara meningen, att Sverige skall sitta med slöhetens lugn och åse, huru Danmark stycka[des] [...] Denna tanke, detta spörsmål, går i detta ögonblick, som en djup suck igenom nationen. Och nationens svar? Hvarje Svensk, som kan lägga handen på sitt bröst och förstår hvad slag hans hjerta slår, har redan funnit detta.³⁰⁷

Svaret på spørsmålet det skrives om er svensk-norsk troppehjelp til Danmark. Kravet om en slik troppehjelp betraktes her som en selvfølge, et krav enhver reflektert og nasjonalsinnet svenske ville stille seg bak: «Så tänkar Svenska folket. – Så tänkar hvar och en som förstått sin egen känsla.», skriver Hyltén-Cavallius samme sted. Slike påstander om kjennskap til hva folket mente, florerte i agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp. George Stephens satte eksempelvis seg selv som representant for det engelske folket i en svensk artikkel: «Hvad Englands *Regering* ämnar göra, vet jag icke. Hvad Engelska *folket* vill, det vet jag. Det vill Englands ögonblickliga intervention till Danmarks kraftiga bistånd.»³⁰⁸ Også i mars 1849 finner vi denne tendensen, da militær bistand igjen var aktuelt. I et dikt av Andreas Munch henvendt til kong Oscar I, trykket opp i både *Christiania-Posten*, *Öresunds-Posten*, og den danske *Flyveposten*, begrunner dikteren svensk-norsk troppehjelp med at det er det folket ønsker, kongen trenger bare å lytte: «Men läg kun trygt Dit kongelige Öre/ Til Folkets Bryst, og hör dets Hjerter slå/ Da vil Du vide hvad Du har at gjøre,/ Da vil Du Gådens Lösning grant

³⁰³ *Morgenbladet* 13.5.1848.

³⁰⁴ *Morgenbladet* 16.5.1848.

³⁰⁵ *Morgenbladet* 4.6.1848, 14.6.1848, 16.6.1848, 26.6.1848.

³⁰⁶ Munch til A.F. Krieger 27.5.1848, *Lærde brev I*, 280-284.

³⁰⁷ *Dagligt Allehanda* 1.5.1848.

³⁰⁸ *Dagligt Allehanda* 3.5.1848.

forståe.»³⁰⁹ At den skandinavistiske agitasjonen representerte folkets bankende hjerte var underforstått.

Oppsummering

Utbruddet av krigen mellom Danmark og de slesvig-holsteinske opprørerne i slutten av mars 1848 blåste nytt liv i den skandinavistiske bevegelsen, og førte til spredte rop om svensk-norsk troppehjelp til Danmark og begynnende skandinavistisk agitasjon i Danmark og Sør-Sverige. Med Preussens og Det Tyske Forbunds inntreden i krigen på slesvig-holsteinernes side mot midten av april skjønte skandinavistene i Norge, Sverige og Danmark at situasjonen spisset seg til. De begynte derfor straks å planlegge målrettede kampanjer for å få sendt svensk-norske tropper til Danmark. Disse kampanjene materialiserte seg i offentligheten i Stockholm fra 26. april og i Christiania fra 1. mai, men planene var begge steder eldre. Ingen av stedene ble agitasjonen utløst av nyhetene om danskenes nederlag for Preussen ved Slesvig by, slik det tidligere har blitt hevdet. I Christiania var riktignok disse nyhetene en direkte foranledning til at agitasjonen ble satt i gang. Dette skyldtes imidlertid bare at nyhetene, ved å generere en generell sympati for Danmark, ga agitatorene en gylden mulighet til å få gjennomslag for sin politikk ved å ri på opinionsbølgen.

Med grunnlag i sin tids forestillinger om opinionens legitimitetsbærende kraft og pressens evne til å både påvirke og uttrykke opinionen, søkte de skandinavistiske agitatorene i Norge og Sverige å påvirke styresmaktenes politikk. Det viser seg at de hadde stor tro på denne strategien, som tilsynelatende også bar frukter da Oscar I, Stortinget og de svenske stenderforsamlingene vedtok å sende et svensk-norsk troppekorps til Danmark. Dette idégrunnlaget bar skandinavistene med seg i all sin agitasjon, og det forklarer langt på vei *hvorfor* skandinavistene valgte agitasjon, først og fremst i pressen, som sin fremste strategi for å få gjennomslag. I tillegg kommer selvsagt det faktum at skandinavistene var godt plassert i pressen, med flere avisredaktører og skribenter i sine rekker.

Det er tydelig at de skandinavistiske pressemennene knyttet kontakt seg imellom for å få større gjennomslag for sin agitasjon. Ingen av de skandinavistiske aktørene jeg har studert i

³⁰⁹ *Öresunds-Posten* 31.3.1849; *Flyveposten* 3.4.1849. Også i 1849 reagerte *Morgenbladet* på skandinavistenes pretensjoner om å representere folkeviljen: «Efterat Christianiaposten har ligesom dens Aandsforvandre bestræbt sig for at udbrede den Tro, at det er en almindelig Opinion her i Landet, at Norge paany bør indblandes i den danske Krig om Slesvig, at Skandinavisme og Forening med Danmark er det eneste Fornuftige, som vi kunne stræbe efter og den eneste Frelse for vort fattige Land, havde vi fundet det fornødent, for at man ikke i Udlandet skulde dømme urigtigt om Opinion her, at erklære hvad vi anse for det almindelige Omdømme i disse Materier.» *Morgenbladet* 15.5.1849.

dette kapitlet arbeidet alene, alle var del av en eller annen form for samarbeid. Koordinert pressesamarbeid på tvers av grensene er det imidlertid lite av i 1848; unntakene gjelder Øresundssamarbeidet mellom Carl Ploug og Oscar Patrick Sturzen-Becker, og et mislykket forsøk fra norsk side på å få i stand en felles svensk-norsk adresse til Oscar I. Det er påtagelig at det eneste vellykkede transnasjonale pressesamarbeidet i 1848 fant sted mellom København og Helsingborg, to geografisk nærliggende byer. Skylden for fraværet av et omfattende transnasjonalt pressesamarbeid i 1848 må da også i stor grad legges på datidens trege postforbindelser og lange avstander – som på et vis var lengre i 1848 enn de er i dag.³¹⁰ Det var ikke effektivt å samarbeide over lengre avstander i en krigssituasjon; i løpet av tiden det tok å få sendt et brev til en forbundsfelle på andre siden av Skandinavia kunne situasjonen på slagmarken ha endret seg drastisk.

Den trege kommunikasjonen i 1848 er imidlertid ikke hele forklaringen. I så fall burde Hyltén-Cavallius' samarbeid med en rekke svenske regionsaviser i 1848 og 1849 også ha blitt skadelidende. Sannsynligvis skyldtes derfor mangelen på transnasjonalt pressesamarbeid i 1848 også at det fantes forholdsvis få transnasjonale bånd skandinavistiske pressemenn imellom. Som jeg vil vise senere i denne oppgaven, ble begge disse hindrene overvunnet i perioden fra den første dansk-tyske krigens slutt i 1851, og fram til 1864. Denne mellomperioden førte for det første med seg opprettelsen og institusjonaliseringen av skandinavistiske pressebånd på tvers av grensene, noe som igjen lå til grunn for omfattende agitasjon i årene 1855-57. For det andre førte den med seg et teknologisk framskritt som gjorde at avstandene plutselig ble litt mindre: den elektriske telegraf.

Grunnlaget for transnasjonal kontakt skandinavistene imellom ble imidlertid lagt allerede i 1849, med utstrakt debatt mellom skandinavister og anti-skandinavister på tvers av Skandinavias landegrenser. I det følgende kapitlet gjør jeg derfor et dykk ned i den kanskje mest opphetede avisdebatten i 1849, og ser på hvordan debatt på tvers av landegrensene førte til at det ble mer naturlig å kommunisere også utenfor datidens vanligvis strengt nasjonale offentligheter, i et slags skandinavisk ytringsrom, en tidlig skandinavisk offentlighet.

³¹⁰ Jf. Fredrik Nilsson, *I rörelse*, 93.

5 1849: Transnasjonal debatt om skandinavismen

Ved siden av agitasjon for svensk-norsk troppehjelp til Danmark utløste også den dansk-tyske krigen debatt om skandinavismen i seg selv. Det kanskje mest merkvordige uttrykket skandinavismen fikk i pressen i 1849 var en debatt om dens ønskelighet og berettigelse, en debatt som utspilte seg på tvers av de skandinaviske landenes grenser. Med utgangspunkt i en kritikk av skandinavismen fra den norske professoren P.A. Munch spredte debatten seg på tvers av de skandinaviske landenes grenser – og også, om enn i begrenset grad, til Island og Tyskland. Den skandinaviske presse- og pamflettdebatten om skandinavismen i 1849 er interessant fordi den viser en annen side ved de politiske skandinavistenes forhold til pressen enn den konkrete agitasjonen for svensk-norsk troppehjelp til Danmark i 1848. Den sier noe om hvordan de politiske skandinavistene mobiliserte krefter da skandinavismen ble angrepet på et prinsipielt nivå. Skandinavismedebatten er også interessant som en transnasjonal debatt i en tid da offentlig debatt primært foregikk innenfor nasjonale offentlighetsstrukturer. Her vil denne pressedebatten bli betraktet som en normalisering av transnasjonal kommunikasjon, noe som kan ses som et steg på veien mot videre transnasjonalt skandinavistisk pressesamarbeid i årene etter 1849.

I dette kapitlet vil jeg undersøke noen sentrale aspekter ved den skandinaviske presse- og pamflettdebatten, systematisert i form av aktører og forløp, innhold, og betydning. Først vil jeg gjøre rede for den kronologiske utviklingen i debatten og dens bevegelser på tvers av landegrensene. Deretter vil jeg ta for meg noen sentrale momenter i selve debatten, for å tydeliggjøre hva som stod på spill. Til sist vil jeg komme med noen refleksjoner over debattens betydning for en skandinavisk offentlighet og for skandinavistisk pressesamarbeid.

Utviklingen i krigen og i pressen fram til februar 1849

Den 26. august 1848 ble det inngått en syv måneder lang våpenhvile i krigen mellom Danmark og Preussen, etter forhandlinger i Malmø med den svenske kongen som meglar.³¹¹ De svensk-norske troppene som hadde blitt stasjonert på den danske øya Fyn under krigen, reiste hjem igjen som følge av våpenhvilen, uten noensinne å ha tatt del i krigshandlingene. Dette vakte allmenn forbitrelse blant de danske skandinavistene, og historien om troppehjelpen i 1848 gikk

³¹¹ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 224-229.

fra å være en skandinavistisk suksess til en stor skuffelse.³¹² I løpet av høsten og vinteren skjedde det ingenting i den dansk-tyske konflikten, annet enn forsøk på å få inngått en permanent våpenhvile mellom partene. Fra internasjonalt hold ble det lagt press på Danmark for å godta en deling av Slesvig, men etter et regjeringsskifte i november 1848 ble dette en umulig løsning. Den nye regjeringen valgte å stå fast ved Eiderpolitikken, og fredsforhandlingene løp ut i sanden. Dermed ble våpenhvilen fra dansk side sagt opp 26. mars, og 3. april begynte stridighetene på nytt.³¹³

Den svensk-norske troppehjelpen til Danmark ble ikke gjentatt. Til tross for adskillige diplomatiske tilnærmelser fra dansk hold i starten av 1849 og fram til mai, insisterte man fra svensk hold på at man bare kunne bistå med diplomatisk støtte.³¹⁴ Interessen for militær støtte var også laber i den skandinaviske pressen. Riktignok oppstod det debatt om hjelp til Danmark også i 1849, og som nevnt i forrige kapittel gjennomførte Hyltén-Cavallius en riksdekkende pressekampanje i Sverige, der et av målene var svensk-norsk militær hjelp til Danmark. Men ytringene om svensk-norsk hjelp til Danmark var generelt færre, og ble i Norge og Sverige møtt med mer motstand enn året i forveien.³¹⁵ I skandinavistiske kretser hadde man mindre tro på svensk-norsk troppehjelp, særlig etter skuffelsen over hvordan hjelpen ble brukt – eller retttere sagt ikke brukt – i 1848.

I det hele tatt hadde skandinavismen høsten og vinteren 1848-1849 brått forlatt avisspaltene i skandinaviske aviser, om ikke helt, så i hvert fall i en merkverdig grad.³¹⁶ Nedgangen sier noe om hvor tett skandinavismen var knyttet til den dansk-tyske konflikten, og hvordan denne konflikten, når den pågikk i krigs form, aktualiserte skandinavismen i pressen. Med den danske beslutningen om å si opp våpenhvilen i februar 1849 begynte derfor skandinavismen sakte, men sikkert å ta plass i den skandinaviske offentligheten igjen.³¹⁷ I tillegg til nye rop om svensk-norsk troppehjelp til Danmark var det imidlertid en prinsipiell debatt om skandinavismen, dens ønskelighet, og dens berettigelse som nå preget skandinavismediskursen.

³¹² Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 250-255.

³¹³ Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 231-233.

³¹⁴ For en forklaring på Sveriges endrede holdning i spørsmålet om militær støtte til Danmark, se Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 235-238.

³¹⁵ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 171; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 175. Hovedgrunnen til dette var at det var Danmark som hadde sagt opp våpenhvilen, mot stormaktenes råd, på tross av muligheten for å gjennomføre en deling av Slesvig.

³¹⁶ Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 171; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 180.

³¹⁷ Våpenhvilen ble opphevet først 26. mars, men beslutningen om dette ble tatt allerede i februar.

Aktører og forløp

Så vidt jeg kan se, er den skandinaviske presse- og pamflettdebatten lite omtalt i historiografien, annet enn at det her og der refereres frittstående til enkelte av innleggene i debatten.³¹⁸ Dette har ført til at debattens transnasjonale aspekt i stor grad har blitt oversett. Der debatten har blitt grundigst behandlet tidligere, betraktes den først og fremst som en skandinavisk intellektuell kamp om eierskapet til den norrøne kulturarven, der særnasjonale interesser stod mot overnasjonale interesser.³¹⁹ Til tross for at dette utvilsomt er et riktig og viktig perspektiv på skandinavismedebatten i 1849, har den tidligere forskningen av den grunn oversett en rekke viktige momenter ved debatten, slik som hva den sier om skandinavistenes forhold til pressen, debattens funksjon innenfor en skandinavisk medieoffentlighet, og hva den dreide seg om ved siden av kampen om den norrøne kulturarven. Debattens kronologiske forløp på tvers av landegrensene har heller ikke tidligere blitt studert systematisk.

De sentrale aktørene i debatten var på den ene siden P.A. Munch, som stod forholdsvis alene som kritiker av skandinavismen, og på den andre siden nordmannen Ludvig Kristensen Daa og dansken Jens J. A. Worsaae. I tillegg kom en rekke mindre profilerte og anonyme debattanter. Sentralt står også en rekke aviser i de skandinaviske landene. Munch publiserte alle sine innlegg i debatten i den anti-skandinavistisk orienterte avisen *Morgenbladet*, Daa og Worsaae alle sine innlegg i de skandinavistisk orienterte avisene *Christiania-Posten* og *Fædrelandet*. Andre sentrale aviser inkluderer de skandinavistisk orienterte avisene *Den Norske Rigstidende* og *Bore*.

P.A. Munch har allerede blitt introdusert, men da under ganske andre omstendigheter. Der han i 1848 agiterte kraftig for svensk-norsk troppehjelp til Danmark, hadde han i 1849 blitt sterkt kritisk til skandinavismen.³²⁰ Det er dessuten ikke agitatorene Munch vi møter i 1849, men snarere den intellektuelle samfunnsdebattanten og faghistorikeren Munch. Hans hovedmotstander i debatten i Norge var avismannen og historikeren Ludvig Kristensen Daa. Daa var en overbevist politisk skandinavist som gjennom sitt virke som utenriksansvarlig og

³¹⁸ Clausen, *Skandinavismen*, 116-118; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 173, 178-179; Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 253; Paul Botten Hansen, *Peter Andreas Munch* (Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1863), 23; Ekman, «Mitt hems gränser vidgades», 169.

³¹⁹ John Sanness følger hovedsakelig debattanten L.K. Daas innlegg i debatten. Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver* 413-18. Se også hele kapitlet om Daa, 381-430; Ottar Dahl fokuserer på debattens tilknytning til den norske historiske skoles innvandringsteori. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, 79-85; Den danske historikeren Vibe Ødegaard har på sin side skissert debatten mellom Munch og den danske arkeologen J.J.A. Worsaae. «Mellem sagnhistorie, videnskab og nationalpolitik: Om arkæologen J.J.A. Worsaae og hans faglige diskussioner 1840-1850», *Fortid og Nutid*, 1994, (1): 3-23.

³²⁰ Denne påtagelige forandringen blir diskutert i en ekskurs i slutten av dette kapitlet.

siden redaktør i *Christiania-Posten* arbeidet for å fremme skandinavismen.³²¹ Munch og Daa hadde for øvrig et svært konfliktfylt forhold, og de var på mange måter rivaler, eller endog fiender.³²² Til dette fantes det mange grunner, men særlig én hendelse spilte inn, nemlig at Munch i 1837 hadde blitt ansatt som lektor i historie ved universitetet i Christiania i stedet for Daa. Daa så utnevnelsen som en politisk motivert forbigåelse, mens Munch så seg berettiget til stillingen.³²³ Han skrev blant annet i et brev til sin kone etter utnevnelsen at «anseer man mig flinkere enn Daa, saa er jeg og værdigere». ³²⁴ Den siste store aktøren i presse- og pamflettdebatten i 1849 var den danske arkeologen Jens Jacob Asmussen Worsaae, som var tilknyttet de danske nasjonalliberale skandinavistene. Han hadde også tidligere vært i debatt med Munch om hvilket av de skandinaviske landene som kunne sies å ha størst kontinuitet fra norrøn tid.³²⁵

Presse- og pamflettdebatten startet med en artikkel av Munch i tidsskriftet *Almeenlæsning: Maanedsskrift for det norske Folk* i januar 1849, som Munch selv hadde opprettet samme år.³²⁶ I artikkelen, som var en samtidshistorisk gjennomgang av de revolusjonære hendelsene i 1848, skrev Munch kort om skandinavismen at den var upraktisk, uhistorisk, og dessuten et uttrykk for dansk imperialisme.³²⁷ Han gikk imidlertid ikke nærmere inn på disse påstandene, og de var åpenbart ikke i seg selv ment som et debattinnlegg. Likevel var det noen som tok anstøt, nemlig den anonyme kommentatoren «S», som i en serie artikler i *Den Norske Rigstidende* søkte å tilbakedrive Munchs tre punkter, formulert av «S» som: «1) Skandinavismen er upraktisk; 2) den er tildeels uhistorisk; 3) de Danske ere herskesyge og lumske[...]»³²⁸.

Det har vært vanskelig å identifisere hvem «S» egentlig var. I *Norsk Forfatter-Lexikon* står han oppført som Georg Anton Krohg, den skandinavistiske idealisten, men uten at det oppgis noen kilde til dette.³²⁹ Tolkningen er imidlertid sannsynlig: Allerede i samtiden ble den anonyme aviskommentatoren forsøksvis identifisert som Krohg, eventuelt stortingsmannen

³²¹ Daa var ansvarlig for utenriksseksjonen fra avisen ble opprettet i 1848 og fram til 1851. I 1853 tok han over som redaktør. For mer om hans skandinavisme, se: Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 381-430.

³²² Øystein Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 177, 184.

³²³ Dahl, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, 79.

³²⁴ P.A. Munch til Nathalia Munch, 12.5.1837, NB: Brevs. 19.

³²⁵ Ødegaard, «Mellem sagnhistorie, videnskab og nationalpolitik», 13-17.

³²⁶ Denne artikkelen, samt alle Munchs større innlegg i debatten finnes også i hans *Samlede Afhandling* 2. For en kortfattet oversikt over presse- og pamflettdebattens kronologiske forløp, se appendiks til denne oppgaven.

³²⁷ Munch, «Udsigt over de revolutionære Bevægelser i Aaret 1848», *Samlede Afhandling*. 2, 327.

³²⁸ *Den Norske Rigstidende* 15.02.1849. Artikkelsen kom i fire deler, i 15.2.1849, 20.2.1849, 24.2.1849, og 26.2.1849.

³²⁹ J. B. Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 3, I-L (Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1892), 391.

Anton Martin Schweigaard.³³⁰ Av en annen debattant i 1849 som kjente «S»' ekte identitet, men holdt den hemmelig, ble han videre omtalt som «anonym men velbekjendt» og «en af de mest uforbeholdne og ivrige Skandinaver».³³¹ Dette, kombinert med at Krohg var tilknyttet *Den Norske Rigstidende*, sannsynliggjør at det var han som var «S».³³²

Bortimot tre uker etter Krohgs siste artikkel publiserte Munch sitt svar over tre numre av *Morgenbladet* med artikkelen «Om Skandinavismen».³³³ Det var denne artikkelen som vakte størst oppsikt i debatten, og som for alvor førte til at debatten antok transnasjonale dimensjoner, da den kort tid senere ble trykt opp som pamflett og spredd utenfor Norges landegrenser.³³⁴ Krohg repliserte raskt med et «Foreløpig Svar til Hr. Professor Munch» 26. mars, der han lovet å «imødegaae Forfatterens Manifest mod Nationaliteten i Almindelighed og den norrøne i Særdeleshed».³³⁵ Og det gjorde han – over hele ni avisnumre av *Den Norske Rigstidende* fra 30. mars til 12. mai.³³⁶ Så lenge orket imidlertid ikke Munch å vente, og han beklaget seg over den lange og kjedsommelige ventetiden da han den 28. og 30. april lot trykke sitt noe prosaisk titulerte gjensvar: «Mere Om Scandinavismen».³³⁷

På dette tidspunktet hadde debatten begynt å skyte fart. I starten av april kom Munchs *Om Skandinavismen* ut i pamflettform i Christiania. Dette vakte oppmerksomhet i Danmark, og *Fædrelandet* undret seg over at Munch, som i 1848 hadde «lagt en levende Sympathi for Broderfolkene for Dagen», nå ga ut et «antiskandinavisk Manifest». De lovte det ville komme innlegg i debatten i *Fædrelandet* «i føie Tid».³³⁸ I Norge fikk debatten en ny deltager da den anonyme «T» fikk trykket en kritikk av Munchs pamflett i *Christiania-Posten* den 19. april. Forfatteren var etter all formodning Henning Junghans Thue, redaktør i *Den Norske Rigstidende*.³³⁹ Den 28. april meldte så Ludvig Kristensen Daa seg på i debatten med artikkelen «Danmark – russisk eller skandinavisk?» over seks numre, og en pamflettutgave av samme

³³⁰ M. Birkeland til T. Christensen 6.5.1849, *Breve fra M. Birkeland*, 51.

³³¹ *Christiania-Posten* 21.4.1849.

³³² For Krohgs skandinavistiske virksomhet i norsk presseoffentlighet før 1848, se Sannes, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, særlig 490-543. Se også artikkelen i *Norsk Forfatter-Lexikon*.

³³³ *Morgenbladet* 14.03.1849, 17.03.1849, 19.03.1849.

³³⁴ P.A. Munch, *Om Skandinavismen*, (Christiania: Dahl, 1849).

³³⁵ *Den Norske Rigstidende* 26.03.1849.

³³⁶ *Den Norske Rigstidende* 30.30.1849, 4.4.1849, 13.4.1849, 14.4.1849, 21.4.1849 25.4.1849, 8.5.1849, 10.5.1849, 12.5.1849.

³³⁷ *Morgenbladet* 28.04.1849, 30.04.1849.

³³⁸ *Fædrelandet* 11.4.1849.

³³⁹ *Christiania-Posten* 19.4.1849. Han oppgis som forfatter i Halvorsen, *Forfatter-Lexikon*, bind 5, S-T, 762. Et samtidig brev understøtter tolkningen: M. Birkeland til T. Christensen 6.5.1849, *Breve fra M. Birkeland*, 51. Etter en noe uheldig formulering fra Thue om Krohgs innlegg i debatten rykket Krohg ut i selvforsvar i *Den Norske Rigstidende* 20.4.1849. Thue beklaget den påfølgende dagen i *Christiania-Posten* 21.4.1849.

artikkel.³⁴⁰ Debatten tok med dette steget opp fra en noe pinlig avispolemikk mellom en av landets fremste akademikere og en anonym kommentator, til en intellektuell kraftprøve mellom to av landets fremste hoder. Krohg lot seg imponere av Daas første innlegg i feiden, og mente at han hadde «saa afgjørende tilbageviist deres [Munch og antiskandinavistenes] Angreb, at Scandinavismens Sag nu kan ansees for grundfæstet i Norge[...]»³⁴¹ Selv Munch innrømmet Daas ferdigheter, og ytret takknemlighet over endelig å ha fått en «ordentlig Modstander» da han svarte Daa i slutten av mai.³⁴²

Parallelt med at debatten skjøt fart i Norge, begynte den for alvor å vekke oppsikt i utlandet. Allerede i starten av april hadde det dukket opp annonser for Munchs pamflett *Om Skandinavismen* i dansk presse.³⁴³ Deretter ble debatten i Norge i starten av mai kommentert i en Göteborgsavis.³⁴⁴ Den 6. mai skrev Stockholmsavisen *Bore* at de gledet seg til å lese Munchs pamflett, da de på grunnlag av Munchs innsats for svensk-norsk troppehjelp til Danmark i 1848 regnet med at den var pro-skandinavistisk.³⁴⁵ Fra midten av mai begynte innlegg i debatten å komme fra Danmark og Sverige. Det danske tidsskriftet *Tilskueren* trykket den 14. mai først opp deler av Daas pamflett *Danmark – russisk eller skandinavisk?* med rosende omtale, hvorpå *Fædrelandet* 26. mai trykket en fordelaktig anmeldelse av den samme pamfletten.³⁴⁶ Deretter meldte den danske debattanten J.J.A. Worsaae seg på i debatten, med et innlegg rettet mot Munch over fem numre av *Fædrelandet*.³⁴⁷ I juni trykket *Bore* deler av Daas pamflett, med positiv omtale.³⁴⁸

Utløst av sirkulasjonen av Munchs og Daas pamfletter over de skandinaviske landenes grenser, antok nå debatten et klart transnasjonalt preg. Etter Worsaaes første innlegg i debatten ble det trykket en kommentar i *Tilskueren* med tittelen «En Stemme fra Jylland om Skandinavismen af P.A. Munch».³⁴⁹ Munch svarte deretter Worsaae i en artikkelserie over to numre, som også senere ble trykket opp i pamflettform.³⁵⁰

³⁴⁰ *Christiania-Posten*, 28.4.1849, 30.4.1849, 1.5.1849, 2.5.1849, 3.5.1849 [morgen] 3.5.1849 [kveld]. L.K. Daa, *Danmark – russisk eller skandinavisk?* (Kristiania: Dybwad, 1849).

³⁴¹ *Den Norske Rigstidende* 08.05.1849.

³⁴² *Morgenbladet*, 22.5.1849. Munchs svarte over to numre: *Morgenbladet* 22.5.1849, 25.5.1849.

³⁴³ *Kjøbenhavns Kongelig alene privilegerede Adresse-Comptoirs Efterretninger* 4.4.1849.

³⁴⁴ *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 4.5.1849.

³⁴⁵ *Bore* 6.5.1849

³⁴⁶ *Tilskueren* 14.5.1849; *Fædrelandet* 26.4.1849. De positive reaksjonene fra *Tilskueren* og *Fædrelandet* utløste for øvrig en sidedebatt i Danmark. *Flyveposten* mente nemlig at Daas pamflett ikke var skandinavistisk nok, og skrev at: «En lunken Ven er verre enn en Fjende». *Flyveposten* 26.6.1849, 27.6.1849, 28.6.1849.

³⁴⁷ *Fædrelandet* 29.5.1849, 30.5.1849, 31.5.1849, 1.6.1849, 2.6.1849.

³⁴⁸ *Bore* 24.6.1849.

³⁴⁹ *Tilskueren* 26.6.1849.

³⁵⁰ *Morgenbladet* 10.7.1849, 13.7.1849; P.A. Munch, *Skandinavismen, nærmere undersøgt med Hensyn til Nordens ældre nationale og litteraire Forhold. Bemærkninger ved J.J.A. Worsaae's Skrift «om en forhistorisk, saakaldet 'tydsk' Befolkning i Danmark»* (Christiania, Dahl, 1849).

Det var på dette tidspunktet debatten var på sitt mest intense, og Munch var travelt opptatt med å svare alle sine motdebattanter.³⁵¹ I overgangen mellom juli og august publiserte så Daa sitt gjensvar til Munch over fire numre i *Christiania-Posten*, med tittelen «Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik», hvorpå denne artikkelen ble utgitt i pamflettform.³⁵² Munch svarte raskt med artikkelserien «Om Ludvig Daas skandinavistiske Polemik».³⁵³ Dette ble lagt merke til i utlandet, og i *Aftonbladet* ble det skrevet at «Morgenbladet inneholder långa polemiska artiklar af P.A. Munch mot L.K. Daas skandinaviska politik».³⁵⁴ I Danmark kom det så innlegg mot Munch: Først et anonymt innlegg i *Tilskueren* som kritiserte Munchs siste pamflett mot Worsaae, og siden et gjensvar fra Worsaae i *Fædrelandet*.³⁵⁵ Disse ble sammen trykt opp og gitt ut i pamflettform.³⁵⁶ Den anonyme artikkelen i *Tilskueren* er såpass lik en samtidig utgitt pamflett av islendingen Benedikt Sveinbjarnarson Gröndal i argumentasjon og innhold, at den kan fastslås å være skrevet av ham. Denne pamfletten er for øvrig interessant, da den virker å være henvendt til et islandsk publikum – et tegn på dimensjonene debatten hadde antatt.³⁵⁷

I starten av september begynte debatten å ebbe ut. Den 9. september publiserte Munch en sluttbemerkning til Worsaae i *Morgenbladet*, etterfulgt av et slutt svar fra Worsaae i *Fædrelandet* 25. september.³⁵⁸ Dermed var den skandinaviske presse- og pamflettdebatten om skandinavismen i 1849 avsluttet. Den fikk imidlertid et lite tysk etterspill da den kjente tyske folkloristen Jacob Grimm i starten av 1850 anmeldte Munchs to pamfletter for et tysk tidsskrift.³⁵⁹

³⁵¹ I *Morgenbladet* 25.6.1849 fikk Munch enda mer å bryne seg på, da den anonyme kommentatoren «B» gikk til angrep på ham. Munch svarte i *Morgenbladet* 1.8.1849, med gjensvar fra «B» i *Morgenbladet* 31.8.1849.

³⁵² *Christiania-Posten* 26.7.1849, 27.7.1849, 3.8.1849, 7.8.1849; L.K. Daa, *Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik* (Christiania: Dybwad, 1849).

³⁵³ *Morgenbladet* 14.8.1849, 16.8.1849, 19.8.1849, 20.8.1849.

³⁵⁴ *Aftonbladet* 20.8.1849.

³⁵⁵ *Tilskueren* 21.8.1849; *Fædrelandet* 20.8.1849, 21.8.1849, 22.8.1849, 23.8.1849.

³⁵⁶ Worsaae, Jens Jacob Asmussen, *Svar paa Prof P.A. Munchs andet stridsskrift om «Skandinavismen». Med Bemærkninger af en «Islænder»* (København: Reitzel, 1849).

³⁵⁷ B. S. Gröndal [Utgitt under pseudonymet Bödvar Gunhedins søn], *Bræv til Islænderne om en Munk i Norge/ Brev till islendinga um munk einn i Noregi* (København: Møller, 1849).

³⁵⁸ *Morgenbladet* 9.9.1849; *Fædrelandet* 25.9.1849.

³⁵⁹ Anmeldelsen var forholdsvis positiv. Jacob Grimm, «Scandinavismus», *Allgemeine Monatsschrift für Literatur*, 1850 (1) (Halle: Schwetsche und Sohn, 1850), 9-12. Munch hadde selv gjort Grimm oppmerksom på debatten ved å sende ham *Om Skandinavismen*, jf. Munch til Grimm 1.5.1849, *Lærde Brev I*, 360-361.

Innhold

Det vil her være umulig å foreta en bredere analyse av alle de forskjellige innleggene i debatten. Derfor vil jeg i stedet kort skissere noen av de sentrale stridspunktene. Som nevnt over var det tre påstander fra Munch som utløste debatten, nemlig at skandinavismen var uhistorisk, at skandinavismen var upraktisk og at skandinavismen var et skalkeskjul for danske interesser. Munch argumenterte med at skandinavismen i likhet med den tyske samlingsbevegelsen i samtiden var uhistorisk, da den ikke bygde på et historisk fellesskap mellom de skandinaviske landenes folk. Selv ikke unionen mellom Danmark og Norge hadde skapt noe tett bånd mellom disse landenes folk, mente Munch.³⁶⁰

På grunn av skandinavismens manglende historiske forankring, mente Munch at den også var upraktisk. Dette skyldtes at skandinavistene ville opprette en skandinavisk stat uten at de riktige nasjonale forutsetningene for en slik stat fantes. Med dette mente han at det fantes sterkere nasjonale skillelinjer mellom de skandinaviske folkene enn det skandinavistene påstod. Deres idé om en fellesskandinavisk nasjonalitet var i stor grad basert på idéen om at den norrøne kulturarven også var fellesskandinavisk, når den, ifølge Munch, i virkeligheten først og fremst var norsk og svensk, og kun i noen grad dansk.³⁶¹ En politisk sammenslutning av de tre landenes nasjonaliteter i ett land måtte derfor, for å være funksjonell, medføre at danskene oppga sin nasjonalitet og gikk opp i det øvrige Norden, hevdet Munch.³⁶² Da han antok at danskene heller ville beholde sine nasjonale særtrekk, utledet Munch at en skandinavisk stat fra dansk side var et slags imperialistisk assimileringssprosjekt som bare kunne føre til en underordning av svensk og særlig norsk nasjonalitet under dansk.

Munchs motstandere i debatten var uenige i disse punktene. Krohg ville ikke høre snakk om at skandinavismen var uhistorisk på samme linje som den tyske samlingsbevegelsen. Dessuten mente han det var fullt mulig på praktisk vis å få til en skandinavisk politisk forening. Idéen om at de danske skandinavistene skulle ønske å utnytte og undertrykke nordmennene og svenskene i en eventuell union, hadde han like lite til overs for, og han avfeide det som grunnløs mistenksomhet fra Munchs side.³⁶³ Når det gjaldt Munchs påstander om at den norrøne kulturarven var norsk, snarere enn fellesskandinavisk, ble disse synspunktene særlig forsøkt gjendrevet av Worsaae, Daa, og Gröndal.³⁶⁴

³⁶⁰ Munch, *Om Skandinavismen, Samlede Afhandlinger* 2, 24-26.

³⁶¹ Munch, *Om Skandinavismen, Samlede Afhandlinger* 2, 26-29.

³⁶² Munch, *Om Skandinavismen, Samlede Afhandlinger* 2, 30.

³⁶³ *Den Norske Rigstidende* 26.02.1849

³⁶⁴ Det er for øvrig dette aspektet ved debatten som har blitt omtalt mest i tidligere forskning.

Munch mistrodd danskenes skandinavisme og så den som et skalkeskjul for særdansk interessepolitikk. Tanken var at hvis Norge og Sverige forente seg med et Danmark i strid med Det Tyske Forbund og Preussen, ville det bare gagne Danmark. Mot dette innvendte særlig debattantene Krohg og Daa at det også var i Norges og Sveriges interesse at Danmark ikke ble slukt av Tyskland. Til grunn for dette la de det som senere har blitt kalt *terskelprinsippet*, tanken om at små stater måtte søke sammen i større enheter for å overleve, eller bli slukt opp av større stater.³⁶⁵ Ifølge denne tankegangen var det ikke bare Danmark som var truet, men også i neste omgang Sverige og Norge. Videre var det ikke bare trusselen fra sør, det vil si Det Tyske Forbund og Preussen, Krohg og Daa bekymret seg for. Hvis ikke Norge, Sverige og Danmark ble samlet i en forening, kom alle til å gå under, enten for Tysklands hånd, eller gjennom den ulmende pan-slavismen i øst og den store naboen Russland.³⁶⁶ Munch så ting på en litt annen måte: Ifølge ham var tyskerne og skandinavene to hovedgrupper av den samme germanske folkegruppen. Disse to burde derfor forene seg og stå sammen mot den virkelige trusselen: pan-slavismen.³⁶⁷

Den skandinaviske presse- og pamflettdebatten i 1849 innebar, i likhet med agitasjonen for svensk-norsk hjelp til Danmark i 1848, en kamp om opinionen. *Morgenbladet*, som i 1849 hadde en relativt tydelig anti-skandinavistisk profil, kommenterte eksempelvis debatten slik:

Det er vor Opfatning af Opinionen, at det skandinavistiske Væsen, Krigslysten og endnu mere Foreningsprojektet med Danmark, kun har meget faa Tilhængere, om de endog alle ere skrivføre og virkelig baade skrivende og skrigende. Herved negte vi ikke, at vore ivrige Skandinavister, der slutte sig sammen og skrive og tale til Hverandres Opmuntring og Opbyggelse, kunne indbilde sig, at al Verden er af deres Tro, men vi benegte, at de have Ret til en saadan Indbildning og at de med Forstand og redelig Villie have prøve Opinionen, naar de vove at give den Udseende af skandinavistiske Farver.³⁶⁸

Ifølge *Morgenbladet* representerte ikke de skandinavistisk orienterte debattantene opinionen, men bare en liten, «skrivende og skrigende» gruppering. Samtidig gjorde *Morgenbladet* implisitt krav på å kjenne opinionen bedre enn sine meningsmotstandere. De skandinavistisk orienterte debattantene tok raskt til motmæle. Krohg kommenterte om *Morgenbladet* og *Aftenbladet* - på det tidspunktet begge motstandere av svensk-norsk troppehjelp til Danmark –

³⁶⁵ Glenthøj, «Skandinavismen som en politisk nødvendighed». Se også kapittel 3 i denne oppgaven.

³⁶⁶ Krohg i *Den Norske Rigstidende* 24.02.1849; Daa, *Danmark – russisk eller skandinavisk?*, 9. Frykten for et ekspansivt Russland kommer tydelig til uttrykk i tittelen på Daas første innlegg i debatten: *Danmark – russisk eller skandinavisk?*. For mer om Daas og Krohgs tanker rundt terskelprinsippet, se Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, henholdsvis: 400, 510.

³⁶⁷ Munch, *Om Skandinavismen, Samlede Afhandlinger* 2, 42.

³⁶⁸ *Morgenbladet* 13.5.1849. *Morgenbladet* trykket også saker som helt tydelig var ment å få de redaksjonelle synspunktene til å framstå som representative for den offentlige mening. Eksempelvis trykket de et innsendt brev fra «En gammel norsk bonde» om «de 3de Rigers Forening eller om den saakalde Skandinavisme», som et slags rop fra folkedypet. Bonden var negativt innstilt til skandinavismen og foreningsidéen. *Morgenbladet* 1.8.1849.

at de «[...] gjør Regning paa at have den offentlige Mening afgjort paa sin Side [...]».³⁶⁹ I *Christiania-Posten* ble det videre publisert en artikkel med tittelen «Hvo kjender Opinionen» som kritiserte *Morgenbladets* påstand om at skandinavismen hadde liten oppslutning i Norge.³⁷⁰ Daa på sin side mente at det var *Morgenbladet* som representerte snevre synspunkter, og kommenterte tørt: «Enhver vil [...] kunne dømme om det Berettigede i at slutte fra Bladets Manifester til den norske Nationens Tænkesæt og Meninger.»³⁷¹ Han framhevet i stedet folkeforsamlinger slik som børs møtet 1. mai 1848 som sannere uttrykk for opinionen enn «de mest Ild- og Svovelsprudende Avisopsatser.»³⁷²

Betydning

Presse- og pamflettdebatten i 1849 kan fortelle oss mye om hva slags forestillinger og idéer man hadde om skandinavismen under den først dansk-tyske krigen, og den fortjener derfor å bli underlagt en nærmere ideologianalyse enn det som har blitt gjort her. I min sammenheng er det imidlertid ikke først og fremst debattens innhold, men dens strukturelle betydning for opprettelsen av skandinavistiske transnasjonale pressebånd som er interessant. Denne betydningen mener jeg er todelt: For det første var debatten med på å normalisere storstilt offentlig debatt på tvers av landegrenser på en tid da dette var uvanlig. Dermed bidro debatten til å skape en skandinavisk offentlighet der man kunne debattere og agitere for idéer slik som skandinavismen. For det andre kan den skandinaviske presse- og pamflettdebatten ses som en polarisering av skandinavismediskursen, der skandinavister og anti-skandinavister til tross for massiv diskusjon først og fremst bekreftet sine opprinnelige synspunkter. Denne polariseringen innebar at debattantene ble mer sikre på hvem de var uenige med, men også – og langt viktigere – hvem de var *enige* med. Dermed oppstod det solidaritetsbånd mellom forskjellige skandinavistiske aktører på tvers av landegrenser.

Det er liten tvil om at skandinavismediskusjonen i 1849 innebar en grad av transnasjonal kommunikasjon som var høyst uvanlig i 1800-tallets presseoffentlighet. Det bør likevel understrekes at debatt og kommunikasjon på tvers av landegrenser ikke var noe helt nytt i 1849. Faktisk var presseoffentligheten på noen områder riktig transnasjonal, særlig når det gjaldt nyhetssirkulasjon: Da få aviser på midten av 1800-tallet hadde egne korrespondenter i andre land, var det vanlig å trykke opp nyheter og også lengre artikler fra aviser i andre land. Også

³⁶⁹ Sitert i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 4.5.1849.

³⁷⁰ *Christiania-Posten* 31.5.1849.

³⁷¹ Daa, *Danmark – russisk eller skandinavisk?*, 4.

³⁷² Daa, *Danmark – russisk eller skandinavisk?*, 5.

debatt mellom aktører i forskjellige aviser i forskjellige land kunne forekomme; et samtidig eksempel er at det ved årsskiftet 1848-1849 oppstod en debat mellom *Morgenbladet*, der en nordmann som hadde vært frivillig i Danmark under krigen, skrev noen innlegg, og *Fædrelandet*.³⁷³

Størrelsen og omfanget på presse- og pamflettdebatten i 1849 gjør den imidlertid til et særtilfelle som representerte noe nytt. Men hvordan kan man forklare at debatten på mange måter transcenderte sin tids offentlighetsstrukturer? Jeg tror svaret er todelt. For det første var skandinavismedebattens utbredelse knyttet til dens aktualitet: Debatten var en reaksjon på den pågående dansk-tyske konflikten og på den sterke skandinavistiske strømmingen i samtiden, temaer som var relevante i flere land. For det andre skyldtes debattens store utbredelse at den var *transmedial*, det vil si at den ikke bare utspilte seg i aviser, men også kom i pamflettform. Pamflettene var enkle å trykke opp i store mengder og var relativt billige. Følgelig kunne de få stor utbredelse både innen og utenfor et land. Det viser seg også at det først og fremst er de innleggene i debatten som ble gitt ut i pamflettform som vakte oppmerksomhet i utlandet. Eksempelvis ble G. A. Krohgs totalt 15 innlegg i debattens tidlige fase nesten ikke omtalt i utlandet fordi de ikke ble tilgjengeliggjort i pamflettform.

Det er nærliggende å tro at presse- og pamflettdebatten dermed var med på å normalisere debat og kommunikasjon på tvers av de skandinaviske landenes grenser, i det som kan betegnes som en skandinavisk medieoffentlighet. Videre kan det ha gjort skandinavistiske agitatorer i Norge, Sverige og Danmark bevisst oppmerksomheten det var mulig å få gjennom den trykte offentligheten. Dette i seg selv kan ha fungert som et insentiv til å knytte transnasjonale pressebånd for de skandinavistiske presseagitatorene.

Et annet aspekt ved den skandinaviske presse- og pamflettdebatten i 1849 som kan ha medvirket til at skandinavister knyttet slike transnasjonale pressebånd, var den polariserende effekten debatten hadde på skandinavismediskursen. Tonen i debattinnleggene var polemisk, og de forskjellige debattantene snakket ofte forbi hverandre. Det var da også tydelig at Munch på den ene siden, og de skandinavistiske debattantene på den andre siden, så på hverandre som antagonister: Fra skandinavistisk side ble det skrevet om Munchs «antiskandinaviske manifest», mens Munch på sin side framstilte Krohg og hans meningsfeller som fanatikere oppslukt av «Skandinavisme og atter Skandinavisme».³⁷⁴ I samtiden ble det også påpekt at

³⁷³ For mer om denne debatten, se ekskursen i slutten av dette kapitlet.

³⁷⁴ *Fædrelandet* 11.4.1849, *Den Norske Rigstidende* 26.4.1849, *Bore* 24.6.1849; Munch, *Samlede Afhandlinger* 2, 7-8, 12.

skandinavistene lot Munchs debattinnlegg «gåe forbi ørene uden at lade sig i mindste måde anfægte deraf», eller endog at de ofte lot være å lese Munchs innlegg.³⁷⁵

Da debatten ble avsluttet i september 1849, var det heller ikke fordi partene hadde kommet til enighet; snarere virker det som debatten døde ut som følge av at debattantene var utmattet, kombinert med at skandinavismens relevans etter inngåelsen av en våpenhvile mellom Danmark og Preussen 10. juli dalte noe.³⁷⁶ Derimot hadde de mange meningsytringene rundt om i Skandinavia gjort det tydelig hvem som var skandinavistisk orienterte, og hvem som ikke var det. For de skandinavistiske pressemennenes del skapte dette en bevissthet om hvem som var deres meningsfeller, og hvem de eventuelt kunne samarbeide med i framtiden. På avisnivå var det *Den Norske Rigestidende*, *Christiania-Posten*, *Fædrelandet* og *Bore* som var de sterkeste målbærerne av skandinavismen i presse- og pamflettdebatten i 1849, og de identifiserte seg helt tydelig med hverandre underveis i debatten.³⁷⁷ Det er sannsynlig at følelsen av å tilhøre samme ideologiske leir vedvarte også etter at avisdebatten ebbet ut i slutten av 1849, og til og med etter at den første dansk-tyske krigen tok slutt i 1851. Sett på denne måten førte avisdebatten med sin polarisering av skandinavisk diskurs til opprettelsen av sympatibånd mellom skandinavistiske aktører i forskjellige land peker igjen fram mot det første initiativet til transnasjonalt skandinavistisk samarbeid som ble tatt i 1851, og som vil bli behandlet videre i kapittel 6. Her er det tilstrekkelig å påpeke at samarbeidet fant sted mellom nettopp *Christiania-Posten*, *Fædrelandet* og *Bore*.

Ekskurs: P.A. Munchs skandinavistiske janusansikt

Professor P.A. Munchs forhold til skandinavismen, det slesvigske spørsmål og nasjonalitet i Norden, er av en så komplisert, mangefasettert, og til dels motstridende natur at det krever en nærmere redegjørelse. At Munch var en av de desidert viktigste aktørene i norsk og skandinavisk offentlighet i spørsmålet om skandinavismen under den første dansk-tyske krigen rettferdiggjør også en liten ekskurs. Kjernen i Munchs kompliserte forhold til skandinavismen er at han tilsynelatende gjorde en helomvending i forhold til den på høsten i 1848, fra positiv til negativ. Fra å agitere aktivt for norsk-svensk støtte til Danmark og krig mellom unionsrikene

³⁷⁵ Forfatteren av disse linjene, Michael Birkeland, var riktignok negativt innstilt til skandinavismen i 1849, men måten han omtaler sine meningsmotstandere, kan faktisk sies å understreke det polariserte debattmiljøet. M. Birkeland til H. Christensen 18.4.1849, *Breve fra M. Birkeland*, 52-54.

³⁷⁶ Jf. Munchs trette avslutningsinnlegg i *Morgenbladet* 9.9.1849.

³⁷⁷ Jf. *Bore* 20.5.1849 der *Den Norske Rigestidende* og *Christiania-Posten* blir omtalt i rosende ordelag, samtidig som det tas avstand fra *Morgenbladet*. Begge deler skyldes disse avisenes henholdsvis skandinavistiske/anti-skandinavistiske orienteringer.

og Tyskland i 1848, gikk han til å være den kanskje mest profilerte, negativt innstilte debattanten i en interskandinavisk diskusjon om skandinavismen i 1849. Ytterlig kompliserende er det at P.A. Munch allerede under den første dansk-tyske krigen uttalte at han svermet for en «fuldstændig Pangermanismus», en ideologi som langt på vei var inkompatibel med skandinavismen, da Tyskland framstod som Skandinavias største fiende.³⁷⁸

Hvordan kan man så forklare Munchs tilsynelatende janusansikt? I historiografien har det eksistert en tendens til å forenkle Munchs forhold til skandinavismen og dermed underspille kompleksiteten i det. Dette har grovt sett blitt gjort på to nært sammenknyttede måter. Den ene måten har vært å forklare helomvendingen ved årsskiftet 1848-49 som en logisk inkonsekvens, et uttrykk for Munchs ustadige karakter og manglende stringens.³⁷⁹ Den andre måten har vært å se Munch som en ren antiskandinavist, hvis krigslyst og begeistring i 1848 alene tjener som eksempel på hvor agitert og positiv folkestemningen var i det slesvigske spørsmål under krigens første år. Narrativet har vært at når selv *Munch* kunne fatte en slik positiv interesse for krigen, må entusiasmen ha vært ekstrem.³⁸⁰

Disse forklaringene trenger å nyanseres, særlig siden ettertidens dom, at Munch var en beinhard antiskandinavist, i samtiden ble motsagt av Munch selv.³⁸¹ Han oppfattet seg ikke som «antiskandinav» eller «antidan», men mente i sin argumentasjon mot skandinavismen å presentere saklig informasjon basert på vitenskapelige undersøkelser.³⁸² Til tross for at man kan trekke disse undersøkelsenenes vitenskapelighet og Munchs intensjoner i tvil, er det lite givende å stemple mannen som antiskandinavist. Snarere virker dette narrative å ha oppstått blant Munchs meningsmotstandere i den polariserte, skandinaviske presse- og pamflettdebatten i 1849 i et forsøk på å delegitimere og ugyldiggjøre Munchs synspunkter.³⁸³ Narrativet har siden

³⁷⁸ Brev fra P.A. Munch til George Stephens, 27.4.1848, *Lærde brev 1*, 274-277. Se også: Munch til Jacob Grimm, 1.5.1849 og 13.6.1850 og Munch til Stephens 7.1.1849, *Lærde brev 1*, 360-361; 434-437; 318-323. Se også Munchs artikkel i *Morgenbladet* 1.5.1848. Munchs forhold til pangermanismen har jeg ikke hatt plass til å gå gjennom her, men se: Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 92-95; Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 252-255.

³⁷⁹ Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 66, 90, 95; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 149.

³⁸⁰ Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 95; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 149, 172; Seip, *Ole Jacob Broch*, 288; Øystein Sørensen, «Det nye Norge i det nye Norden 1814-1850», *Det nya Norden efter Napoleon*, Max Engman, Åke Sandström (red.) (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004), 74.

³⁸¹ *Morgenbladet* 30.4.1849, finnes også i Munch, *Samlede Afhandlinger 2*, 43-59; Munch til C.C. Rafn 30.3.1849, *Lærde brev 1*, 351-354; *Morgenbladet* 20.11.1852, *Samlede Afhandlinger 3*, 211; *Samlede Afhandlinger 3*, 599-600 (i en artikkel fra 1857).

³⁸² Munch, *Om Skandinavismen*, 1; Munch til C. Molbech 8.5.1857, *Lærde brev 2*, 211-214; Munch til Sohlman 1.1.1854, KB: Ep. S. 42:1.

³⁸³ Munch ble konsekvent av sine meningsmotstandere framstilt som antiskandinavist. Se f.eks. *Den Norske Rigstidende* 30.3.1849; Daa, *Om Professor Munchs Antiskandinaviske Historik*.

blitt videreført i blant annet Orla Lehmanns memoarer, som selv befant seg i motsatt leir i 1849, og eksisterer i dag som en slags vedtatt sannhet i mye av litteraturen om emnet.³⁸⁴

La det være sagt med en gang at Munch først og fremst var en norsksinnet nasjonal historiker, som med sin historieskriving fungerte som premissleverandør for den norske nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet.³⁸⁵ Gjennom hele sin karriere forfektet Munch det synspunkt at arven fra den norrøne storhetstiden, særlig sagalitteraturen, først og fremst var *norsk*, ikke fellesskandinavisk, eller med datidens begrepsbruk: fellesnordisk.³⁸⁶ Dette førte ham gjentatte ganger i klinsj med akademikere i andre nordiske land som gjorde krav på likt eller større eierskap til den nordiske kulturarven. Særlig danskene hadde i Munchs øyne lite de skulle ha sagt når det kom til den norrøne arven - den var norsk, til tross for danskenes iherdige forsøk på å appropriere den.³⁸⁷ Det finnes liten tvil om at Munchs påstander i all hovedsak baserte seg på norsk nasjonalisme, selv om han selv hevdet – og etter all sannsynlighet oppriktig mente – at undersøkelsene hans var objektive og vitenskapelige. Datidens historievitenskap ga da også større rom for Munchs smått tendensiøse uttalelser; normene og idealene for hva som kunne betegnes som objektiv vitenskap, var andre enn hva de er i dag.³⁸⁸

Når det er sagt, virker narrativet om Munch som en historiker i nasjonens tjeneste til å ha forenklet ettertidens syn på Munchs forhold til skandinavismen. Samtidig som Munch var norsk nasjonalist, var han også en kosmopolitt, en pan-germanist, og en kulturell skandinavist. Disse idéene løp parallelt hos ham og utelukket ikke hverandre. Det vil i denne sammenheng si at hans rolle som nasjonalistisk historieskriver ikke utelukket en kulturell skandinavisme. Det vil videre si at Munch, i motsetning til hva som har blitt hevdet tidligere, ikke gjennomgikk en så grundig og selvmotsigende holdningsendring fra 1848 til 1849 som det kan virke som ved første øyekast.

Det blir ofte i forbifarten påpekt at Munch leflet med skandinavismen i 1848.³⁸⁹ Munchs voldsomme innsats for svensk-norsk troppehjelp til Danmark i 1848 var imidlertid ikke i seg

³⁸⁴ Orla Lehmann, «Den svensk-norske Hjælp 1848», 308, note to; I tillegg til allerede nevnte verk, se også: Kim Simonsen, «The Cultivation of Scandinavism. The Royal Society of Northern Antiquaries' International Network, Seen Through the Letters of Carl Christian Rafn», *Skandinavismen: Vision og virkning*, Hemstad et al. (red.), 88; Møller, *Skandinavisk stræben*, 196.

³⁸⁵ For en nærmere redegjørelse for historiefagets rolle i norsk nasjonsbyggingsprosess på 1800-tallet, se: Odd Arvid Storsveen, «Evig gammel: Henrik Wergeland, P.A. Munch og historiens nasjonale funksjon», *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Øystein Sørensen (red.) (Oslo: Gyldendal akademisk, 1998): 229-247.

³⁸⁶ Dahl, *Norsk historieforskning*, 51, 60-75.

³⁸⁷ Munch ga for øvrig også Sverige et visst eierskap til det norrøne: «[...] hvor lever det nordiske Element endnu i sin største Reenhet? [...] mest i Norge og Sverige, mindst i Danmark.» Munch, *Om Skandinavismen*, 45.

³⁸⁸ Dahl, *Norsk historieforskning*, 50.

³⁸⁹ Sørensen, «Det nye Norge i det nye Norden», 71; Seip, *Ole Jacob Broch*, 288.

selv nødvendigvis et uttrykk for skandinavisme. I 1849 framhevet han snarere at «[...] enten man interesserede sig for Skandinavismen eller ei, *kunde man dog ikke i Norge og Sverige med Ligeegyldighed betragte det Overgreb fra tysk Side paa et nordisk Folks Bekostning*, som nu fandt Sted [...]»³⁹⁰ Den mest plausible forklaringen på at Munchs engasjement for troppehjelp i 1848 er dermed ikke at han var skandinavist, men heller at han oppriktig mente Danmark hadde rett i striden mot Preussen, i tillegg til at han selv hadde nære personlige bånd til Danmark. Begge disse synspunktene kommer til syne i et brev til George Stephens fra 1848 om hvordan den da pågående dansk-tyske striden skulle løses:

Enigheden kommer kun, hvor den, der har Uret, giver efter, og derfor maa Tydskland i dette Punkt give efter. - Men jeg har og mine specielle Grunde for at elske Danmark, thi jeg har der levet de to første og lykkeligste Aar af mit egteskabelige Liv, og jeg har der nydt saamegen Gjestfrihed og er der forbunden med saamange Venner, at jeg næsten betragter det som mit egentlige Hjem.³⁹¹

Munch uttalte seg da også kun unntaksvis og med sterkt forbehold positivt til en politisk sammenslutning av Danmark, Sverige og Norge, så noen politisk skandinavist var han helt tydelig ikke, hverken før, i, eller etter 1848.³⁹²

Munch påpekte imidlertid en rekke ganger at han sympatiserte med en kulturell skandinavisme, det vil si utveksling av litteratur, idéer og forskning på tvers av landegrensene til felles fordel for alle involverte. Dette framhevet han også under debatten i 1849:

Jeg vil blot bemerke [...] at jeg, saalangt fra at benegte den skandinaviske Idees Berettigelse, naar blot den politisk-dynastiske Side holdes borte, meget mere har været og endnu er en ivrig Forfægter af den aandelige og videnskabelige Skandinavisme, hvorpaa jeg, som jeg tror, har afgivet flere praktiske Beviser end de fleste Videnskabsmænd i Norden.³⁹³

Munch gikk ikke vekk fra sin kulturskandinavisme, hverken i 1849 eller senere, og han ble heller aldri noen prinsipiell motstander av skandinavismen. Munchs plutselige overgang fra å være en av de største pådriverne for svensk-norsk hjelp til Danmark i 1848 og til å bli en av den politiske skandinavismens tydeligste kritikere i 1849 er imidlertid påtagelig, og kan lett framstå som «en ren avstandstagen», slik historikeren Øystein Sørensen hevder.³⁹⁴ Ettersom årene gikk

³⁹⁰ Munch, *Om Skandinavismen*, 11.

³⁹¹ Munch til Stephens 27.4.1848, *Lærde brev 1*, 274-277. Munch avkreftet også at hans innsats for Danmark i 1848 var et produkt av skandinavismen i Munch, *Om Skandinavismen*, 12-13.

³⁹² I 1857, i lys av Krimkrigen og Skandinavias innklemte og utsatte stilling mellom Russland og Vestmaktene, uttalte imidlertid Munch at: «[...] jeg anseer en nærmere Tilslutning eller maaskee endog, betingelsesviis, en virkelig Union mellem de trende nordiske Riger under de nærværende europeiske Forhold for ønskelig, og altså en Stræben mod dette Maal – følgelig ‘Skandinavisme’ – beføjet og rosværdig [...]» *Samlede afhandlinger 3*, 600. Se også Munch til A.F. Krieger 31.5.1848, *Lærde brev 1*, 284-286.

³⁹³ *Morgenbladet* 30.4.1849, *Samlede Afhandlinger 2*, 43-59.

³⁹⁴ Øystein Sørensen, «Hegemonikamp om det norske: Elitens nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945», *Jakten på det norske*, 40.

ble Munch tilsynelatende også mer og mer ekstrem i sin kritikk av skandinavismen. I et brev fra 1859 skrev han, om enn halvspøkende:

Efter mine erfaringer kunde Tiden nu være ypperlig for en noget habil Politicus til at gjøre den for os Nordmænd og Svenske mest bekvemme Ende paa det skandinaviske Vrøvl, nemlig saaledes at Danmark opløstes, Øerne gik til Sverige, Jylland til Preussen, Island og Færøerne til Norge.³⁹⁵

Munchs harselas med skandinavismen i 1859, så vel som hans kritikk av den ti år tidligere, skyldtes imidlertid ikke en prinsipiell motvilje mot *skandinavismen*; som vist over hadde han sympati for denne, bare den kom i riktige, det ville si kulturelle, former. Det Munch egentlig kritiserte og harselerte med, var skandinavismen slik den kom til uttrykk hos det danske nasjonalliberale partiet og dets presseorgan *Fædrelandet*.³⁹⁶ Munchs overgang fra dansksinnet agitator i 1848 til skandinavismekritiker i 1849 bør dermed ikke ses som et stemningsskifte i forhold til skandinavismen i seg selv, men som et uttrykk for skuffelse og desillusjon med det danske nasjonalliberale partiet og dets versjon av skandinavismen.

Våren og sommeren 1848 hadde Munch hatt stor tro på det nasjonalliberale prosjektet i Danmark, og skrev blant annet til Ploug kort tid etter det nasjonalliberale partiets maktovertagelse at: «Var jeg dansk, indsendte jeg paa fransk Viis, min acte d'adhésion til det nye Ministerium.»³⁹⁷ Brevene til den nasjonalliberale Ploug vitner for øvrig i seg selv om at Munch var vennlig innstilt overfor de nasjonalliberale og deres skandinavisme. Et annet brev avsluttes betegnende nok slik: «Leve Danmark, Nordens Forkæmper; leve det forenede Norden! Deres P.A. Munch».³⁹⁸ På sensommeren i 1848 var denne sympatien imidlertid i ferd med å forsvinne, og i et brev til Stephens fra 16. august skrev Munch med henvisning til Shakespeares *Hamlet* om forholdene i Danmark at: «*Something is rotten*, det er vist [sic] [...]».³⁹⁹ I desember samme år i anledning den nasjonalliberale regjeringens fall fra makten tok han så bladet fullstendig fra munnen ved å hevde at «[...] Ministeriet havde viist en Modløshed, en Mangel paa Kraft og en Upraktiskhed, der stod i skarp Modsætning til dets stortalende Program.»⁴⁰⁰ Munchs forargelse over det nasjonalliberale parti og dets presseorgan *Fædrelandet* nådde nye høyder, da det på slutten av året i 1848 oppstod en krangel mellom

³⁹⁵ Munch til C. Holst 8.1.1859, *Lærde brev 2*, 296-298. Se også: Munch til C. Holst 10.2.1859, *Lærde brev 2*, 321-331.

³⁹⁶ Brevet fra 1859 fortsetter slik: «Det er dog Enden paa al Skandinavisme, og det var tilpas til Hr. Plougs og 'Fædrelandets' Agitationer.» Munch til C. Holst 8.1.1859, *Lærde brev 2*, 296-298.

³⁹⁷ Munch til Ploug 10.4.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev 223. Med *acte d'adhésion* menes her en skriftlig tilslutning, eller støtteerklæring.

³⁹⁸ Munch til Ploug 9.5.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:10:12, brev 224.

³⁹⁹ Munch til Stephens 16.8.1848, *Lærde brev 1*, 299. Munch henspiller her på det velkjente sitatet: «*Something is rotten in the state of Denmark*.»

⁴⁰⁰ *Morgenbladet* 1.12.1848. Munch skrev under pseudonymet «Δ.», men angis som forfatter i J. B. Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 4, M-R (Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1896), 194.

nordmannen H. Ø. Blom, som hadde vært frivillig i Danmark under krigen, og *Fædrelandet*. Blom kritiserte i en serie artikler i *Morgenbladet* hvordan de norske frivillige hadde blitt mottatt i Danmark, at de ikke ble verdsatt, og at danskene bare interesserte seg i skandinavismen for egen vinnings skyld.⁴⁰¹ *Fædrelandet* svarte med å skjelle ut Blom og kalle nordmennene for utakknemlige.⁴⁰² Munch kommenterte denne striden i et privat brev:

Imod dette [det nasjonalliberale ministerium] kan jeg ikke negte at jeg føler en vis Uvillje, da det uimodsigeligt er det, og dets Organ, Fædrelandet, som ved at behandle den ubetydelige Sag om de norske Frivillige med en saa besynderlig Animositet, gjorde den gjensidige Misstemning større end den burde være, paa en Tid, da ingen Misstemning burde finne Sted. Men da de samme Organer ogsaa have repræsenteret den exalterede Skandinavisme, der ligefrem sigter til en dynastisk-politisk Forbindelse, saa kan man ikke undres over, at den Mistanke, flere af os Nordmænd nærede til dette Slags Skandinavisme, herved i høj Grad er bleven bestyrket.⁴⁰³

Munchs skepsis til de nasjonalliberales «exalterede Skandinavisme» fortsatte inn i avisdebatten i 1849, og ble siden forsterket mer og mer. Det er tydelig at det ikke er skandinavismen i seg selv, men de nasjonalliberales skandinavisme Munch var motstander av. I en artikkel i 1852 klargjorde han dette skillet mellom det han kalte *ekte* og *uekte* skandinavisme:

For den *egte* Skandinavisme har jeg den største Veneration [...]. Det er en reen, ædel og hæderlig, om maaskee end noget upraktisk, Stræben. Den er grundet paa Ærlighed, ej paa Svig, paa Resignation, ikke paa Anmasselse. [...] For den *egte* Skandinavisme har jeg, jeg gjentager det, den største Veneration. Jeg er selv den ivrigste Tilhænger af *Skandinavismen i Aand og Sandhed*. Men denne Skandinavisme kan ikke tænkes uden fuldkommen Ligebrettigelse for og fuldkommen Ærlighed og Oprigtighed fra alle Sider.⁴⁰⁴

Munch mente *Fædrelandets* og de nasjonalliberales skandinavisme var uærlig og uekte, at den framstod som idealistisk og uegennyttig, men i realiteten hadde som mål å innordne Norge og Sverige i en union under Danmark.⁴⁰⁵

Munchs angivelige standpunkt som gjennomført antiskandinavist bør av disse grunnene revideres. Hvis man ser hans krasse uttalelser mot skandinavismen i sin samtidige kontekst, ser man at de var del av en polemikk mot det danske nasjonalliberale parti, og ikke et uttrykk for en prinsipiell motstand mot selve skandinavismen, slik det har blitt hevdet tidligere.⁴⁰⁶ Munch

⁴⁰¹ *Morgenbladet* 8.12.1848, 11.12.1848, 1.1.1849, 25.2.1849. I Norge utviklet debatten seg til en prinsipiell polemikk om skandinavismen mellom de antiskandinavistiske avisene, anført av *Morgenbladet* og *Den Frimodige* i Trondhjem, og den skandinavistiske *Christiania-Posten*. Se *Den Frimodige* 1.1.1849, 18.1.1849; *Morgenbladet* 14.1.1849. Se for øvrig Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 175. Denne debatten gled siden over i den «Munchske» debatten fra midten av februar.

⁴⁰² *Morgenbladet* 11.12.1848. Et tegn på danskens takknemlighet kom da også senere i 1849, da en takke-adresse fra Danmark til de norske frivillige med 42.687 underskrifter ble sendt til Norge. Boka finnes ved Nasjonalbiblioteket i Oslo med signum Ms. fol. 712.

⁴⁰³ Munch til C.C. Rafn 30.4.1849, *Lærde brev I*, 351-354.

⁴⁰⁴ *Morgenbladet* 20.11.1852, *Samlede Afhandling* 3, 211, 215.

⁴⁰⁵ Munch, *Om Skandinavismen*, 46-53.

⁴⁰⁶ Sørensen, «Hegemonikamp om det norske», 40.

hadde sin egen forståelse av hva skandinavismen burde være, som han var positivt innstilt til. Utviklingen av det han så på som en *uekte* skandinavisme anført av danskene, ga ham imidlertid avsmak for den skandinavistiske idéen slik den kom til uttrykk hos *Fædrelandet* og dets meningsfeller, og gjorde ham desillusjonert over den skandinavistiske bevegelsen. Han sluttet imidlertid ikke å mene at det fantes en velfungerende ideal-skandinavisme, men mulighetene for en slik skandinavisme ble utradert og stemplet som antiskandinavistisk av den agitatoriske kretsen rundt *Fædrelandet*. Diskursen rundt skandinavismen ble polarisert, de politiske skandinavistenes definisjon av idéen ble etablert som endelig, og Munch ble stemplet som antiskandinavist. Selv følte han seg helt åpenbart misforstått.⁴⁰⁷

Munchs forhold til skandinavismen, og især ettertidens forståelse av dette forholdet, har blitt preget av at Munch selv aldri fikk siste ord i saken. Som historiker kan det av og til være betimelig å ta et steg tilbake fra sine analyser, og la de historiske aktørene få komme til orde. Jeg velger derfor å avslutte denne utredningen om Munchs forhold til skandinavismen og *Fædrelands*-skandinavistene med et sitat av ham selv, som godt oppsummerer hans holdning: «Jeg vover saaledes at paastaa, at den sande Skandinavisme ei har nogen større Fiende en de saakaldte Skandinavister selv.»⁴⁰⁸

Oppsummering

Fra 1848 til 1849 skjedde det en stemningsendring i de skandinaviske landene, der skandinavismen og forslagene om svensk-norsk troppehjelp til Danmark sank i kurs. Som følge av den pågående krigen og massiv skandinavistisk agitasjon året i forveien var imidlertid skandinavismen blitt satt på dagsorden. Dermed var det en prinsipiell presse- og pamflettdebatt om skandinavismen som kom til å dominere skandinavisk diskursen i 1849. På grunn av debattens overnasjonale aktualitet og transmediale framtoning, spredte den seg langt utover opphavlandet Norges grenser, og den ble dermed en transnasjonal debatt av uvanlige dimensjoner, tiden tatt i betraktning. Totalt resulterte debatten i minst 68 debattinnlegg, artikler, anmeldelser og nyhetssaker i Norge, Sverige, Danmark og Tyskland. I tillegg ble det gitt ut syv pamfletter.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Munch til C. Molbech 8.5.1857, *Lærde brev* 2, 211-214; Munch til E. C. Werlauff 27.6.1849, *Lærde brev* 1, 369-371.

⁴⁰⁸ Munch, *Om Skandinavismen*, 52.

⁴⁰⁹ Disse tallene har jeg kommet fram til ved en gjennomgang av digitalisert og ikke-digitalisert materiale ved nasjonalbibliotekene i Norge, Sverige og Danmark. For en enkel oversikt, se appendiks.

I dette kapitlet har jeg argumentert for at den utstrakte debatten på tvers av nasjonale offentlighetsstrukturer bidro til å normalisere transnasjonal debatt i den skandinaviske offentligheten, og dermed tydeliggjøre for skandinavistiske agitatorer potensialet som lå i transnasjonal agitasjon. Videre mener jeg at den polariserende skandinavismedebatten bidro til å skape en fellesskapsfølelse mellom forskjellige skandinavistisk orienterte aviser på tvers av landegrensene. Dette kan og bør ses som en viktig forutsetning for det videre transnasjonale samarbeidet mellom skandinavistiske presse menn.

6 Mellomperioden 1851-1863

Ved avslutningen av treårskrigen i 1851 ble Danmarks grenser justert tilbake til et *status quo ante bellum* og den dansk-tyske konflikten brakt tilbake til den fastlåste situasjonen den var i før 1848. Med Slesvigs tilhørighet som et fortsatt uavklart problem og med tysk nasjonalisme på stadig frammarsj, var det bare et spørsmål om *når* konflikten på nytt skulle anta voldelige former. De politiske skandinavistene fortsatte derfor å agitere for en skandinavisk forbundsstat som kunne stå sammen mot tyskerne i kampen om Slesvig, riktignok uten hell. I årene fram til 1864 opplevde de at Danmarks skjebne befant seg i en slags ulidelig limbo, mellom skandinavisk utopi og fullstendig tilintetgjørelse for tyskernes hånd. Den danske professoren Nils Matthias Petersen, selv skandinavistisk anlagt, uttrykte den pinefulle følelsen dette avstedkom i et brev til sin svenske kollega Carl Säve i 1856: «Det ulykkeligste af alt er denne evige mellemtilstand, der nu har hjemsøgt os i så mange tider.»⁴¹⁰

I dette kapitlet vil jeg behandle utviklingen i det skandinaviske pressesamarbeidet i perioden fram til den dansk-tyske konflikten igjen eskalerte i 1863. Da perioden er lang, vil jeg her gi en overordnet og mindre detaljert framstilling av den realhistoriske utviklingen, samtidig som jeg vil fokusere på to konkrete og representative eksempler på utviklingen i det skandinavistiske pressesamarbeidet. Disse er henholdsvis det skandinaviske annonsesamarbeidet og den skandinavistiske og dynastiske agitasjonen i årene 1854-57. Den sentrale tesen i dette kapitlet er at det i denne perioden ble opprettet og videreutviklet transnasjonale bånd mellom mange av de skandinavistisk orienterte avismennene, og at pressesamarbeidet som følge av dette ble mer organisert og koordinert.

Nye bånd?

Som vi har sett i kapittel 4, var den første dansk-tyske krigen og perioden 1848-51 ikke noe høydepunkt for organisert *transnasjonal* agitasjon. Carl Ploug og Oscar Patrick Sturzen-Becker og deres aviser *Fædrelandet* og *Öresunds-Posten* hadde riktignok et ganske tett samarbeid, men utover dette har jeg funnet få eksempler på organisert skandinavistisk pressesamarbeid på tvers av landegrensene i perioden. Et mulig unntak er P.A. Munchs henvendelse til George Stephens i Stockholm i slutten av april 1848. Men dette initiativet handlet for det første om utarbeidelsen

⁴¹⁰ N.M. Petersen til C. Säve 15.11.1856, i Petersen, N.M., Carl Säve (Utgitt av C.S. Petersen), *Brevvexling mellem N.M. Petersen og Carl Säve: Et bidrag til skandinavismen og den nordiske filologis historie* (København: Det schuboththeske forlag, 1908), s. 107-111.

av en felles svensk-norsk adresse, ikke om et pressesamarbeid. Dessuten ble initiativet for det andre aldri fulgt opp fra Stephens side. De andre formene for pressesamarbeid og koordinert agitasjon vi har sett på, har hovedsakelig vært begrenset innad i ett land.

En mulig forklaring på dette kan være at de skandinavistiske pressenettverkene på daværende tidspunkt bare var i sin unnfangelse. Riktignok hadde flere politiske skandinavister framtreddende stillinger i diverse aviser allerede under den første dansk-tyske krigen – her kan vi raskt nevne Carl Ploug i *Fædrelandet*, Emil Key i *Aftonbladet*, August Sohlman i *Bore*, og Ludvig Kristensen Daa i *Christiania-Posten*. Flere av disse hadde også sannsynligvis møtt hverandre før 1848, på studentmøtet i 1845, og kanskje ellers.⁴¹¹ Det er imidlertid ingenting som tyder på at det fantes noen utstrakt kontakt mellom disse med koordinert skandinavistisk agitasjon som mål under den første dansk-tyske krigen. Eksempelvis finnes det så vidt meg bekjent ingen bevart korrespondanse mellom noen av disse personene før starten av 1851.⁴¹² Da kom imidlertid et initiativ til samarbeid mellom de tre landenes presse som vitner om dannelsen av nye nettverk, og som eksemplifiserer en tidlig form for transnasjonalt pressesamarbeid – om enn ikke med agitatorisk siktemål.

Annonsesamarbeidet

Den 24. januar 1851 sendte Carl Ploug to likelydende brev til henholdsvis *Bores* redaksjon ved August Sohlman i Stockholm, og *Christiania-Postens* redaksjon i Christiania.⁴¹³ I brevene foreslo Ploug at *Fædrelandet* og de to andre avisene skulle starte et *annonsesamarbeid*. Annonser – også kjent som adresser eller bekjentgjørelser – var en viktig inntektskilde for avisene allerede på midten av 1800-tallet og fylte som regel mellom én og halvannen side i avisene – mye hvis man tar i betraktning at avisene som oftest ikke var lengre enn fire sider.⁴¹⁴ Plougs plan for samarbeidet var at man skulle tilby sine lesere annonseplass ikke bare i egen avis, men også i samarbeidsavisene i de to andre skandinaviske landene. Til da hadde det ifølge Ploug vært både dyrt og tungvint å få bekjentgjørelser trykket i andre lands aviser, og mange nøyde seg derfor med å trykke slike i innenlandsk presse.

⁴¹¹ Både Carl Ploug og August Sohlman deltok på møtet i 1845. Emil Key deltok ikke, men foretok over noen måneder i 1846 en reise i Danmark som for alvor tente skandinavismen hos ham. Om han møtte Carl Ploug eller andre framstående politiske skandinavister er uvisst. Ellen Key, *Minnen av og om Emil Key*, 185-203.

⁴¹² Dette baserer jeg på undersøkelser i Plougs, Sohlmans, og Keys brevarkiv – for nærmere referanse henvises det til kildelisten. Det ser ikke ut som det er bevart noen brevsamling etter Daa.

⁴¹³ Ploug til Sohlman 24.1.1851, KB: August Sohlmans samling, L10:2. Det har ikke lyktes meg å finne brevet fra Ploug til *Christiania-Posten*, men det nevnes i brevet til *Bore*.

⁴¹⁴ Mengden avisannonser i norske aviser hadde eksplodert i perioden 1830-1850, noe som ga avisene som førte tjenesten en stabil inntekt sammenlignet med tidligere. Kjell Lars Berge et al. *Norsk presses historie. Bind 1: En samfunnsmakt blir til 1660-1880*. (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 268-270.

For å håndtere prisproblematikken foreslo han at de tre avisene skulle ta inn annonser for hverandre til en forhåndsbestemt standardpris, som formodentlig ble billigere for kunden enn hvis vedkommende som privatperson måtte be om annonseplass per brev. For effektivitetens skyld skulle annonsene først tas inn i avisen i det landet de kom fra, for der å merkes med et tegn, slik at samarbeidsavisene visste hvilke annonser de i tur skulle ta inn. Eksempelvis kunne en annonse i *Fædrelandet* som var ønsket tatt inn i *Bore* merkes med en **B**, og i *Christiania-Posten* med **C**. Tilsvarende kunne en annonse som var ønsket tatt inn i *Fædrelandet* fra Norge eller Sverige merkes med **F**. Når så de respektive redaksjonene leste annonsedelen i samarbeidsavisene, visste de hvilke annonser de skulle kopiere.

Dette annonsesamarbeidet har tidligere til en viss grad blitt behandlet av Åke Holmberg i hans bok om skandinavismen i Sverige, på grunnlag av brevkorrespondansen fra Ploug til Sohlman i sistnevntes arkiv og undersøkelser av *Bore*.⁴¹⁵ Holmberg ser annonsesamarbeidet som del av et nytt fokus på praktisk-økonomisk skandinavisk samarbeid i de nærmeste årene etter den første dansk-tyske krigen. Han kaller dette «fredens skandinavism», en henvisning til at den politiske og agitatoriske skandinavismen fra krigsårene hadde falt i kurs og veket plass for en mer praktisk orientert skandinavisme som fokuserte på økonomisk samarbeid i fredsårene.⁴¹⁶ Over et par sider behandler han annonsesamarbeidet ut ifra spørsmål som i hvilket land man benyttet seg oftest av det, og hvilke yrkesgrupper annonsørene tilhørte. Framstillingen strekker seg kun fram til starten av 1852, noe som forsvaret en nærmere gjennomgang her. I tillegg mener jeg det finnes andre interessante perspektiver på annonsesamarbeidet enn det praktisk-økonomiske, nemlig at det var ideologisk motivert og fungerte nettverksbyggende.

Annonsesamarbeidet kan knapt sies å være et uttrykk for skandinavistisk politisk agitasjon, men man skal likevel ikke underspille de ideologiske begrunnelsene som lå bak samarbeidet. Ifølge Ploug valgte *Fædrelandet*, *Christiania-Posten* og *Bore* som samarbeidspartnere fordi de tre avisene var antatt å ha «[...] omtrent samstemmende Tendenser og ensartede Læsekredse».⁴¹⁷ Med dette siktet han til at de tre avisene alle hadde vist klare skandinavistiske sympatier i løpet av de forløpne krigsårene.⁴¹⁸ Dette synspunktet utbroderte han i samme brev:

⁴¹⁵ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 201-203. Ekman observerer også i forbifarten i sin doktorgradsavhandling annonsesamarbeidet på et senere tidspunkt, men går ikke dypere ned i det. Ekman, *Mitt hems gränser vidgades*, 173.

⁴¹⁶ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 196-226.

⁴¹⁷ Ploug til Sohlman 24.1.1851, KB: August Sohlmans samling, L10:2.

⁴¹⁸ Dette kan enkelt bekreftes med en rask titt på avisene i perioden; for lettere tilgjengelige omtaler av de nevnte avisenes skandinavistiske orienteringer, se f.eks. Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*; Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*; Jorgenson, *Scandinavian Unionism*. Gustaf Lallerstedt, redaksjonsmedlem i *Bore* og

Det forekommer os, at den Del af Pressen i de nordiske Rigers Hovedstæder, som er enig i at føre Ordet for en nærmere Forbindelse og et livligere Samqvem mellem disse, ogsaa er istand til selv at virke til dette Formaal paa en simpel, praktisk Maade, hvorved desuden Rigenes resp[ective] Publicum og Pressen selv, om ikke strax, saa vistnok i Tiden, kunde høste en ikke ganske ubetydelig Fordel.⁴¹⁹

Ploug poengterte her at det fantes en praktisk og økonomisk fordel ved annonsesamarbeidet, men begrunnet det samtidig ideologisk: Det var de skandinavistisk orienterte avisene i Danmark, Sverige og Norge som skulle føre samarbeidet, og de skulle gjøre det for å bidra til et «livligere Samqvem» mellom landene. De ideologiske beveggrunnene for annonsesamarbeidet ble fulgt opp i *Bore*, da avisen for første gang tilkjennega at den hadde sluttet seg til samarbeidet mellom de tre avisene 3. februar 1851:

Jemte vi ständigt sökt framhålla nödvändigheten af ett andligt samband mellan brödrafolken, hafva vi äfven fästat uppmärksamheten på förbindelsen i industrielt och kommercielt hänseende, så mycket mera som den andliga i väsentlig mån häraf beror och underlättas.⁴²⁰

Her knyttet den svenske redaksjonen annonsesamarbeidet opp mot en åndelig, eller kulturell skandinavisme. De skrev at for at et slikt åndelig samband skal kunne eksistere mellom de skandinaviske landene, måtte det først etableres praktisk-økonomiske forbindelser mellom landene, slik som nettopp annonsesamarbeidet.

Man skal selvsagt passe seg for å lese for mye ideologi inn i det skandinaviske annonsesamarbeidet. Først og fremst var det et praktisk-økonomisk initiativ, slik Holmberg framhever.⁴²¹ De ideologiske beveggrunnene bak initiativet er imidlertid ikke til å ta feil av. At dette skandinavistisk motiverte initiativet førte til opprettelsen av nye transnasjonale bånd, er det heller ingen tvil om, og kanskje det mest interessante momentet i denne sammenhengen. For det første førte annonsesamarbeidet til at man fikk større frihet til å annonsere på tvers av landegrensene, noe som bør betraktes som en ikke uviktig del av dannelsen av en skandinavisk offentlighet - et mer eller mindre friksjonsfritt og åpent skandinavisk rom for kommunikasjon og kunnskapsutveksling. For det andre ble *Fædrelandet*, *Christiania-Posten* og *Bore* med annonsesamarbeidet allierte, noe som presumptivt gjorde det mer tilforlatelig for dem å kontakte hverandre hvis de ville få offentliggjort skandinavistisk materiale i et av de andre landene. Det utstrakte samarbeidet mellom August Sohlman og Carl Ploug i årene fram mot og

siden i *Aftonbladet* anga i en propagandabok fra 1856 de tre avisene som de ledende skandinavistiske avisene i Skandinavia fra 1848. Gustaf Lallerstedt. *Scandinavia; its hopes and fears* (London: P.S. King, 1856), 142.

⁴¹⁹ Ploug til Sohlman 24.1.1851, KB: L10:2.

⁴²⁰ *Bore* 3.2.1851, Morgenutgaven. Første nevning av annonsesamarbeidet i *Fædrelandet* 10.2.1851.

⁴²¹ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 201.

særlig rundt 1864, og eksistensen av visse brev mellom begge disse og Ludvig Kristensen Daa vitner om dette.⁴²²

For å tydeliggjøre hvilke transnasjonale bånd som eksisterte og hvordan de utviklet seg, kan det her være tjenlig å raskt skissere annonsesamarbeidets videre forløp. Det som startet som en nytenkende skandinavistisk motivert idé vokste etter hvert ut over de tre hovedavisene og ble til slutt et rent praktisk-økonomisk samarbeid, uten ideologisk begrunnelse. At idéen ble større enn opprinnelig planlagt, understøtter imidlertid en hypotese om at skandinavismen og skandinavistisk motiverte initiativer var sterkt medvirkende til å skape en skandinavisk offentlighet som det føltes naturlig å virke innenfor, også for ikke-skandinavister.

Bore gikk inn i slutten av 1851 da mesteparten av redaksjonspersonalet, blant annet August Sohlman, Gustaf Lallerstedt, og Carl Petter Lilljeborg gikk over til *Aftonbladet*. Disse tre inngikk i et konsortium som kjøpte *Aftonbladet* fra dens grunnlegger Lars Johan Hierta, som dermed gikk av som redaktør.⁴²³ *Aftonbladet* hadde under den første dansk-tyske krigen blitt hyppig kritisert i svensk, norsk og dansk offentlighet for sin noe motvillige innstilling til svensk-norsk deltagelse på dansk side i krigen, særlig i 1848.⁴²⁴ I disse årene hadde *Aftonbladet* og *Morgenbladet* en ganske lik tendens som motstandere av svensk-norsk hjelp og som uinteresserte i Slesvigs skjebne.⁴²⁵ Med overtagelsen fikk *Aftonbladet* en mer skandinavistisk profil, og særlig etter at August Sohlman tok over som redaktør i 1856, ble avisen skandinavismens ledende organ i Sverige, og en av de fremste proponentene for den politiske skandinavismen i Skandinavia.⁴²⁶

Med *Bores* personell fulgte - i tillegg til skandinavismen - også annonsesamarbeidet, som dermed ble videreført mellom *Aftonbladet*, *Christiania-Posten* og *Fædrelandet*. Allerede i slutten av 1852 kom det imidlertid et tilskudd, da *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* (heretter *G.H.o.S.T.*) under sin nye redaktør Sven Adolf Hedlund kontaktet Ploug med forespørsel om å delta i annonsesamarbeidet.⁴²⁷ Dette ble raskt vedtatt, og bekjentgjørelsen om

⁴²²Mer om det ploug-sohlmanske samarbeidet i kapittel 7. L.K. Daa hadde også tilsynelatende enda mer kontakt med *Aftonbladets* redaktør 1856-57, Svedbom vedrørende skandinavismen. Jf. Daa til Ploug og Giødwad 16.10.1857 DKB: NKS 3316 Kvart 1:3:12, brev 1; Daa til Sohlman 15.10.1857 KB: L10:2.

⁴²³Nordmark, Dag, Eric Johanneson, Birgit Petersson, *Den svenska pressens historia, b. 2: Åren då allting hände (1830-1897)* (Stockholm: Ekerlid, 2001). s. 113.

⁴²⁴Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 28-32, 175-76.

⁴²⁵Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, 35. Men det må igjen understrekes at dette kun var en tendens. 1800-tallets medielandskap var nyansert nok til at motstridende synspunkter kunne få utløp i en og samme avis.

⁴²⁶Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 258-259; Schück og Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, IV:1, 195-96. P.E. Svedbom tok riktignok raskt over redaktørstolen i et år fram til Sohlman i 1857 igjen ble hovedredaktør, men dette forhindret ikke bladets nyorientering.

⁴²⁷Ploug til Sohlman 21.11.1852, KB: August Sohlmans samling, L10:2. Hedlund tok over som redaktør i G.H.o.S.T.tidligere på høsten i 1852. Å ta kontakt med Ploug må derfor ha vært noe av det første han gjorde. Nordmark et al., *Den svenska pressens historia, b. 2*, 91-92

de skandinaviske annonsene rykket inn i avisen allerede 10. november samme år.⁴²⁸ Med dette kom nok en skandinavistisk avisredaktør inn i det skandinaviske annonsenettverket. Om enn noe mer reservert og egenrådlig i sin politiske skandinavisme enn sine meningsfeller, var Hedlund en av de mest framstående skandinavistiske redaktørene utover på 1850-tallet. Blant annet spilte han en viktig rolle i den svensk-initierte pressekampanjen for skandinavismen i 1855, som blir behandlet senere i dette kapitlet.⁴²⁹ Det er derfor ikke usannsynlig at også Hedlund hadde ideologiske grunner til å bli med i annonsesamarbeidet. Da så Ludvig Kristensen Daa i 1853 tok over som sjefsredaktør i *Christiania-Posten*, satt fire klart skandinavistiske redaktører med et annonsesamarbeid mellom seg.⁴³⁰

Annonsesamarbeidet vakte oppsikt blant flere av datidens skandinaviske redaksjoner. Også redaksjonen i den norske, skandinavistisk orienterte avisen *Bergenske Blade* virker på ideologisk grunnlag å ha vært interessert i å delta i samarbeidet. I et brev til *Bore* ved August Sohlman fra 14. mars 1851 skrev redaksjonen at:

Den Forbindelse, som den ærede Redaction nylig har sluttet med «Christiania-posten» og «Fædrelandet», har ligesaameget glædet os, som vi anser den af stor Vigtighed, ikke alene efter det Standpunct, som ogsaa vi have i det nordiske, eller skandinaviske Spørgsmaal, men ogsaa med Hensyn til den Indflydelse i det Hele taget, som enhver Forbindelse mellem saa udmerkede Repræsentanter i Pressen endelig maa komme til at udøve.⁴³¹

I tillegg til den ideologiske omtalen av annonsesamarbeidet som et skandinavistisk prosjekt,⁴³² kan man merke seg bergensredaktørenes fokus på selve *forbindelsen* mellom de da tre avisene, og den politiske innflytelsen en slik forbindelse ville kunne avstedkomme. Forståelig nok var derfor dette noe *Bergenske blade* ønsket å ta del i. Et slikt samarbeid var imidlertid umulig da *Bergens Adressecontours Efterretninger* hadde adressemonopol i byen, hvilket først ble opphevet i 1867.⁴³³ *Bergenske Blade* hadde for øvrig prøvd å omgå adressemonopolet allerede i 1849, men ble da idømt å tilstå den bergenske adresseavisen dens tapte inntekt.⁴³⁴

⁴²⁸ *G.H.o.S.T* 10.11.1852

⁴²⁹ Schück og Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, IV:1, 208; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 236-254.

⁴³⁰ Daa hadde for øvrig tidligere vært sjef for utenriksseksjonen i avisen, og dikterte slik mye av dens skandinavisme. Odd Arvid Storsveen, «Ludvig Kristensen Daa», oppslagsord i *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Ludvig_Kristensen_Daa. Hentet 19.4.2018.

⁴³¹ O. Bøgh, Henriksen, C. Platou til August Sohlman 14.3.1851, KB: August Sohlmans politiska korrespondens Ep. S. 42:1.

⁴³² Avisen hadde for øvrig tidligere støttet *Bore* da denne i to artikler i 1850-51 understreket nødvendigheten av et skandinavisk praktisk-økonomisk samarbeid. I 1849 tilkjennega *Bergenske Blade* også sine politiske sympatier da de eksplisitt gikk inn for skandinavisk union. Jorgenson, *Scandinavian Unionism*, 176-77.

⁴³³ Anton Mohr Wiesener. *Bidrag til bokhandelens historie i Bergen: Utarbeidet i anledning firmaet F. Beyers 100-Aars jubileum* (Bergen: F. Beyers boktrykkeri, 1919), s. 43.

⁴³⁴ Wiesener. *Bidrag til bokhandelens historie i Bergen*, s. 43.

Lenge forble annonsesamarbeidet en ordning mellom de fire skandinavistisk orienterte avisene *Fædrelandet*, *Aftonbladet*, *Christiania-Posten* og *G.H.o.S.T.* Flere år senere, rundt 1860, virker den samme ordningen å ha stått ved lag.⁴³⁵ I løpet av de første årene på 1860-tallet forandret imidlertid dette seg raskt, og det ideologisk inspirerte annonsesamarbeidet gikk over til å bli et rent praktisk-økonomisk samarbeid. I et udatert brev til August Sohlman, sannsynligvis fra 1860, foreslo *Morgenbladets* daværende redaktør, Christian Friele, at deres to aviser kunne inngå et annonsesamarbeid.⁴³⁶ Friele røpte at *Morgenbladet* tidligere hadde hatt et slikt samarbeid med den svenske avisen *Nytt dagligt Allehanda*, men at de nå ville si opp denne avtalen og heller tre i partnerskap med *Aftonbladet*. I tillegg planla Friele å utvide sin «Alliance» til å også omfatte *Göteborgsposten* i Sverige og *Berlingske tidende* i København i Danmark. *Aftonbladets* redaksjon aksepterte forslaget om å bli annonsepartner med *Morgenbladet*, til tross for at den økte konkurransen om annonsene i Christiania må ha betydd økonomisk tap for *Christiania-Posten*.⁴³⁷

Aftonbladet virker å ha vært den eneste av de skandinavistisk orienterte avisene fra det opprinnelige annonsesamarbeidet som trådte i forbindelse med *Morgenbladet*. Videre involverte ingen av dem seg med *Berlingske tidende* eller *Göthenborgsposten*.⁴³⁸ Dette vitner om at annonsesamarbeidet rundt 1860 utviklet seg fra ett skandinavistisk motivert samarbeid til flere parallelle, rent praktisk-økonomiske avtaler. Dermed var det ideologiske aspektet ved samarbeidet dødt. Den transnasjonale sammenknytningen som hadde blitt skapt med det opprinnelige samarbeidet, levde imidlertid videre, og bidro til opprettholdelsen av en skandinavisk offentlighet. For skandinavismens vedkommende var det nok uansett *kontakten* mellom de fire avisene og miljøene rundt dem, mer enn selve annonsesamarbeidet, som var av betydning. De nyopprettede kanalene lå som forutsetninger for agitatorisk pressesamarbeid da den storpolitiske utviklingen plutselig ga skandinavismen et nytt og kraftig oppsving.

⁴³⁵ Samarbeidet mellom de fire avisene annonseres bl.a. i *Aftonbladet* 20.6.1859 og *G.H.o.S.T.* 21.7.1860

⁴³⁶ Friele til Sohlman, søndag aften. KB: L10:2 Brevets innhold, der Friele bl.a. skriver utførlig om den pågående stattholderstriden mellom Norge og Sverige, sannsynliggjør at brevet er fra tidlig på året 1860.

⁴³⁷ Et annet udatert brev bekrefter at avtalen ble inngått. Friele til Sohlman, Mandag aften. KB: L10:2. I *Aftonbladet* 9.5.1862 er også *Morgenbladet* tatt inn i annonsesamarbeidet sammen med de tre andre skandinavistiske orienterte avisene. *Christiania-Posten* gikk for øvrig inn i 1863.

⁴³⁸ *Fædrelandet* hadde imidlertid i 1863 trådd i forbindelse med det norske *Dagbladet*. *Fædrelandet* 24.11.1863.

Krimkrigen og nyorientering i svensk utenrikspolitikk

Det förestår en stor drabbning mellan Öster och Vester. [...] Skandinavien kan och bör, genom sitt läge mellan dessa krafter, spela en rôle i kommande tiders verldhistoria. För att verkställa detta, måste Skandinavien ovillkorligen koncentrera sig, sammensmälta, likt alla andre folkslag i våra tider, till en enda stor nationell enhhet.⁴³⁹

Utbruddet av Krimkrigen mellom Russland og «Europas syke mann», Det osmanske riket, i 1853 startet en kjedereaksjon som til slutt endte i en fullstendig omkalfatring av det europeiske statssystemet. Etter at Europa under den franske revolusjon og Napoleonskrigenes herjinger på slutten av 1700-tallet og tidlig på 1800-tallet hadde gjennomgått store maktpolitiske omveltninger, bestemte stormaktene ved Wienerkongressen i 1815 å gjenopprette et europeisk statssystem basert på statenes maktbalanse.⁴⁴⁰ Slik ønsket man å forhindre et lignende scenario som ved Napoleonskrigene, der én stat var blitt så mektig at den kunne utfordre resten av Europa. Da Russland i 1853 gikk til angrep på det svake og oppsmuldrende osmanske riket, fryktet de øvrige europeiske stormaktene at landet ved å erobre strategiske osmanske områder ved Svartehavet og Middelhavet ville innta en lignende hegemonisk maktposisjon som det Frankrike hadde hatt før 1815. Storbritannia og Frankrike gikk derfor inn i krigen på osmansk side, for å forhindre at noe slikt skulle skje.⁴⁴¹ I møte med to europeiske stormakter ble overmakten for stor, og Russland tapte krigen. Landet, som inntil da hadde hatt siste ord i mye av det europeiske diplomatiet, ble dermed redusert til en annenrangs stormakt, og det politiske maktssenteret i Europa ble flyttet fra St. Petersburg til Paris.⁴⁴²

Dette hadde store konsekvenser for den skandinaviske utenrikspolitikken, særlig i Sverige. Helt siden slutten av Napoleonskrigene og den påfølgende restaurasjonen av det europeiske statssystemet rundt 1815 hadde Sverige fulgt en russiskvennlig nøytralitetslinje i utenrikspolitikken.⁴⁴³ Det konservative Russland hadde i perioden sterk innvirkning på svensk utenrikspolitikk, og dikterte ved flere anledninger Sveriges avstandstagende til den liberale skandinavismen.⁴⁴⁴ Med det russiske nederlaget i Krimkrigen rettet Sverige blikket sitt mot vestmaktene England og Frankrike, og vendte samtidig Russland ryggen.⁴⁴⁵ Dette

⁴³⁹ Emil Key, *Om Skandinaviens framtid*, 51-52.

⁴⁴⁰ R. R. Palmer, J. Colton, L. Kramer, *A History of the Modern World: To 1815* (New York: McGraw-Hill, 2002), 423-425.

⁴⁴¹ Glenthøj, 1864, 265.

⁴⁴² Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 254.

⁴⁴³ Dette var den såkalte «1812 års politik». Jansson, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:3, 9-11.

⁴⁴⁴ Eksempelvis da de svenske studentene ikke fikk delta på det planlagte studentmøtet i København i 1844. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 76-87; Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 136-137.

⁴⁴⁵ De kompliserte diplomatiske og storpolitiske innvirkningene Krimkrigen hadde på skandinavismen er av plasshensyn her framstilt i konsentrert og forenklet form. For en nøyere gjennomgang, se: Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 227-283; Jansson, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:3, 62-179; Møller, *Skandinavisk stræben*, 19-22; Glenthøj, 1864, 270-276.

paradigmeskiftet i svensk utenrikspolitikk ble formalisert ved Novembertraktaten 21. november 1855, der Sverige og Norge gikk inn for en vennligsinnet nøytralitet overfor vestmaktene. Til gjengjeld garanterte disse Norge og Sverige beskyttelse mot eventuelle russiske angrep.⁴⁴⁶

Ifølge historikeren Åke Holmberg aktualiserte striden mellom Russland og vestmaktene spørsmålet om de skandinaviske rikenes stilling i det europeiske statssystemet, og dermed også spørsmålet om deres innbyrdes forhold.⁴⁴⁷ Mer konkret betydde dette at Oscar I som følge av Krimkrigen beveget seg vekk fra en isolasjonistisk nøytralitetspolitikk, og i stedet begynte å knytte skandinaviske bånd. I tråd med denne nye politikken uttalte Oscar I i 1856 at:

En ny grundval måste läggas för de Förenade Rikenas politiska framtid, en ny bana brytas för deras andeliga och materiella kraftens utveckling. Den skandinaviska stammens på nytt födelse medelst en närmare intellectuel, commercial och slutligen *politisk* förening är nordens enda räddning.⁴⁴⁸

Med svensk front mot Russland og dansk front mot Tyskland framstod det dermed som klokest å føre en skandinavisk blokkpolitikk med vennlige bånd til vestmaktene Storbritannia og Frankrike. Etter hvert skulle også Oscar I ta denne politikken til sitt logiske ytterpunkt, da han fra 1856 gikk inn for en dynastisk skandinavisk union, med den svenske kronprinsen som statsoverhode.⁴⁴⁹

Det transnasjonale pressesamarbeidet i 1855

Den endrede utenrikspolitiske situasjonen i de skandinaviske landene som følge av konflikten mellom Russland og vestmaktene førte til en fornyet interesse for skandinavismen også i pressen, til å begynne med særlig i Sverige. Våren 1854 oppstod det en debatt i svensk presse om mulighetene for en nordisk union, tenkt som et bolverk mot øst med vestmaktenes støtte.⁴⁵⁰ Det mest påfallende med diskusjonen var at Finland ble regnet som en selvsagt bestanddel i en slik union. Med Russlands svekkede stilling så man i Sverige muligheten til å gjenvinne landet man under Napoleonskrigene hadde tapt til den store naboen i øst. Disse planene møtte imidlertid liten støtte i dansk og norsk offentlighet. Særlig i Norge så man lite velvillig på en slik union, da man mente erobringen av Finland ville forrykke maktbalansen i den svensk-norske unionen til fordel for Sverige.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Jansson, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:3, 106-109.

⁴⁴⁷ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 227: note 1.

⁴⁴⁸ Sitert i Møller, *Skandinavisk stræben*, 22. Sml. for øvrig samme sitat i Jansson, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:3, 119-120 og Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 257.

⁴⁴⁹ Glenthøj, 1864, 271.

⁴⁵⁰ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 231-232.

⁴⁵¹ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 234-235; Clausen, *Skandinavismen*, 126.

Agitasjonen for en skandinavisk union i 1854 ble derfor av begrenset omfang. Uten særlig tilslutning fra norske og danske skandinavister forble de skandinavistiske framstøtene hovedsakelig begrenset til den svenske offentligheten. Mer interessant på grunn av sitt omfang og transnasjonale snitt er derimot den skandinavistiske pressekampanjen av 1855, som også ble satt i gang i Sverige. Holmberg identifiserer kampanjens opphavsmann som Fredrik Theodor Borg, redaktør i *Öresunds-Posten* fra høsten 1854, da Sturzen-Becker flyttet til København.⁴⁵² Borg gjenopplivet debatten om en skandinavisk union da han i mai 1855 rykket ut i *Öresunds-Posten* med en oppfordring om at Danmark burde slutte seg til den svensk-norske unionen.⁴⁵³ Finlands plass i den skandinaviske unionen ble dessuten sterkt nedtonet, i den forstand at den ble satt på vent, noe som gjorde idéen mer spiselig for danske og norske politiske skandinavister.⁴⁵⁴

Denne endringen i fokus bar skandinavistiske frukter da en anonym nordmann – muligens Ludvig Kristensen Daa - i et innlegg i *Christiania-Posten* 6. mai gikk kraftig inn for en skandinavisk, politisk union.⁴⁵⁵ Innlegget ble hyllet i skandinavistiske miljøer i Sverige, og omtalt i positive ordelag i flere svenske aviser, deriblant selvsagt *Christiania-Postens* svenske forbundsfelle *Aftonbladet*. Også i Danmark møtte det norske innlegget støtte, særlig blant avisens danske allierte, *Fædrelandet*.⁴⁵⁶ *Fædrelandet* hadde for øvrig satt i gang en skandinavistisk agitasjonskampanje allerede i mars, forut for det norske innlegget. Ved å anklage den danske tronarvingen Christian av Glücksburg, den senere Christian IX, for å ha tyske og russiske sympatier forsøkte avisen å bane veien for en omordning av den danske arvefølgen. Det overordnede målet var å erstatte ham med en svensk arvtager, noe som på sikt ville føre til opprettelsen av en dynastisk union.⁴⁵⁷

⁴⁵² Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 238. Mer om Sturzen-Beckers virke i København under.

⁴⁵³ Gjengitt i *G.H.o.S.T.* 19.5.1855; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 239.

⁴⁵⁴ Erobringen av Finland fortsatte imidlertid å være en yndlingstanke for svenske politiske skandinavister; i slutten av 1855 ga eksempelvis August Sohlman ut en pamflett der han gikk inn for en skandinavisk føderasjon. I en bok fra 1856 ytret Gustaf Lallerstedt det samme ønsket. August Sohlman, *Det unga Finland: en kulturhistorisk betraktelse* (Stockholm: Thimgren, 1855); Lallerstedt, *Scandinavia; its hopes and fears*. En av få norske røster som støttet denne tanken var for øvrig L.K. Daa og *Christiania-Posten*, jf. Daa til Sohlman 20.1.1856, KB: L10; *Christiania-posten*, 22.1.1856; Hansen, *Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt*, 58.

⁴⁵⁵ *Christiania-Posten* 6.5.1855; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 240; Møller, *Skandinavisk stræben*, 27, 451. Holmberg angir Christopher Hansteen som forfatter, mens Møller viser at det kan ha vært L.K. Daa. For Daa og *Christiania-Postens* skandinavisme i mai 1855, se for øvrig Jens Arup Seip, *Ole Jakob Broch og hans samtid* (Oslo: Gyldendal, 1971), 288.

⁴⁵⁶ *Aftonbladet* 18.5.1855, *Fædrelandet* 13.6.1855; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 240-241; Møller, *Skandinavisk stræben*, 27.

⁴⁵⁷ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 240; Møller, *Skandinavisk stræben*, 27; Glenthøj, 1864, 271; Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 265-66.

Åke Holmberg har behandlet pressekampanjen i 1855 utførlig, og jeg ser derfor ikke grunn til her å redegjøre for dens utvikling i detalj.⁴⁵⁸ Derimot er det på sin plass å framheve noen momenter ved pressekampanjen som er sentrale for den foreliggende framstillingen. Først og fremst dreier det seg her om det *transnasjonale* pressesamarbeidet som fant sted i 1855, og spørsmålet om dette kan ses i forlengelsen av det ovenfor behandlede annonsesamarbeidet.

Det som tilsynelatende kan framstå som en serie tilfeldig sammenfallende opinionsytringer i Norge, Sverige og Danmark i 1855, viser seg nemlig å være resultatet av en bevisst og koordinert påvirkningsstrategi på tvers av landegrensene. Holmberg har i sin bok om skandinavismen påvist at F.T. Borg stod i kontakt med en rekke svenske og danske skandinavister, og at han fungerte som orkestrerer og koordinator for opinionsytringen i Sverige og Danmark våren og sommeren 1855.⁴⁵⁹ Videre omtaler han det som sannsynlig at de noenlunde samtidige innleggene i norsk og svensk presse i mai 1855 skyldtes en hemmelig avtale.⁴⁶⁰ Med Borg som primus motor ble det dermed våren og sommeren 1855 opprettet et omfattende transnasjonalt pressenettverk av politiske skandinavister som agiterte aktivt for en skandinavisk union. Av svensker er det påviselig at Borg hadde kontakt med Lars Johan Hierta, Oscar Patrick Sturzen-Becker og Sven Adolf Hedlund, tre svært kjente publisister med tilgang til hvert sitt mektige organ.⁴⁶¹ Borg reiste også gjentatte ganger til Danmark våren og sommeren 1855 for å påvirke de danske politiske skandinavistene til å agitere.⁴⁶² Når *Fædrelandet* så i juni etter noen tids venting – sett med svenske skandinavisters øyne – gikk ut og entydig erklærte seg for en skandinavisk union, skjedde dette som et direkte resultat av Borgs påtrykk.⁴⁶³

Med den svenskinitierte pressekampanjen i 1855 beveget dermed skandinavistisk agitasjon seg over i en ny fase. Jeg har allerede i kapittel 4 vist at de skandinavistiske pressemennene også tidligere evnet å organisere denne type samarbeid, og allerede i 1848 aktivt så på pressen som et verktøy for påvirkning. De var fullt klar over, som Gunnar Olof Hyltén-Cavallius skrev i sine memoarer, den «mäktiga politiska häfstång, som ligger i pressen».⁴⁶⁴ Forskjellen mellom pressekampanjene under den første dansk-tyske krigen, slik som de Hyltén-Cavallius initierte og var del av i 1848 og 1849, og pressekampanjen i 1855 var at de første var

⁴⁵⁸ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 236-254.

⁴⁵⁹ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 236-254.

⁴⁶⁰ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 240: note 3.

⁴⁶¹ Hierta hadde helt tydelig skandinavistiske sympatier, men han kan kanskje ikke karakteriseres som politisk skandinavist; i 1848 ønsket han utelukkende å støtte Danmark diplomatisk, og det skandinavistiske samarbeidet med Borg i 1855 kan med Holmberg omtales som «platonsk». Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 239.

⁴⁶² Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 243.

⁴⁶³ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 243.

⁴⁶⁴ Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 199.

begrenset til *ett land*. Det transnasjonale aspektet ved pressekampanjen i 1855 framstår dermed som den store forandringen.

Hvorvidt det transnasjonale samarbeidet i 1855 var en forlengelse av annonsesamarbeidet fra 1851, i den forstand at det tok i bruk de nylig etablerte transnasjonale båndene fra annonsesamarbeidet, er et vanskelig spørsmål å besvare – først og fremst fordi det finnes lite empirisk belegg for dette. Imidlertid kan man stadfeste at pressekampanjens primus motor, F. T. Borg, hadde bånd til to av det skandinavistiske annonsesamarbeidets daværende fire medlemsaviser gjennom redaktørene Hedlund og Ploug. Videre er sannsynligheten høy for at Borg, som redaktør for *Öresunds-Posten* også stod i kontakt med Svedbom og/eller Sohlman i *Aftonbladet*.⁴⁶⁵ Hvis man enn videre tar i betraktning Borgs mulige forbindelse med *Christiania-Posten*, går det med en viss tyngde an å se Borgs pressenettverk som en forlengelse av annonsesamarbeidet.

Man må for øvrig ikke se seg blind på personlig kontakt mellom aktører. En vel så viktig faktor hvis man skal undersøke skandinavistiske pressenettverk, er å se hvilke aviser som kommenterte og trykket opp hverandres saker, og hvor ofte de gjorde det. Da eksempelvis *Fædrelandet* og *Aftonbladet* kommenterte den i *Christiania-Posten* trykte artikkelen om en nordisk union, viser dette at de aktivt fulgte med på og leste denne avisen. Dette tyder på at avisene med, som Ploug skriver, «omtrent samstemmende Tendenser»⁴⁶⁶ så til hverandre og oppfattet seg som del av et nettverk av meningsfeller, uavhengig av mengden privat korrespondanse mellom de forskjellige redaktørene.

I hvor stor grad de skandinavistiske innleggene fra de forskjellige skandinaviske landene i 1855 var koordinerte, er vanskelig å fastslå, utover det som har blitt vist over. Det er likevel påfallende i hvor stor grad de forskjellige avisene hentet saker fra hverandre på tvers av landegrensene, i det som framstår som en slags sped transnasjonal offentlighet begrenset til skandinavistisk orienterte aviser. Vel så viktig for denne transnasjonale flyten som redaktørenes kalkulerende korrespondanse, er avisredaktørenes oppfatning av seg selv og hverandre som del av et ideologisk fellesskap. Denne oppfatningen ble kultivert ved meningsutveksling og påfølgende enighet under den første dansk-tyske krigen da skandinavismen var et høyaktuelt tema, og siden videreført og institusjonalisert med det skandinavistiske annonsesamarbeidet i

⁴⁶⁵ Undersøkelsene ved KB i Stockholm er avsluttet når dette blir skrevet, men potensielt kan det finnes korrespondanse i Borgs, Svedboms og Sohlmans arkiver. Svedboms korrespondanse inngår i Sohlmans samling med signum L10:12:1-2.

⁴⁶⁶ C. Ploug til A. Sohlman 24.1.1851, KB: August Sohlmans samling, L10:2.

de stille årene rett etter krigen, og den utgjorde en viktig forutsetning for den skandinavistiske, transnasjonale pressekampanjen i 1855.

Pressekampanjen i 1855 hadde like liten effekt som sin forgjenger året i forveien, til tross for at den hadde større utbredelse og var mer organisert. Ved utgangen av 1855 hadde forsøket på å berede veien for en skandinavisk union derfor rent ut i sanden igjen.⁴⁶⁷ I 1856 ble det imidlertid gjort et nytt forsøk, denne gangen med involvering fra det svenske kongehuset. Oscar I hadde i løpet av 1855 tatt steget ut i en fullstendig dynastisk skandinavisme, og styrte sin utenrikspolitikk etter dens prinsipper fra 1856 fram til han i 1857 måtte si fra seg styret over Sverige på grunn av en hjernesvulst.⁴⁶⁸ I denne perioden tok Oscar I for første gang aktivt i bruk pressen og de skandinavistiske pressenettverkene i et forsøk på å kapre den danske kronen.

Propagandakongen Oscar I

Oscar I har i ettertid blitt kjent for sin aktive bruk av propaganda i pressen som politisk verktøy – tilsynelatende en arv etter hans far Karl Johan.⁴⁶⁹ Utover skandinavismehistorikerne Holmberg og Møller som behandler Oscar I og hans forhold til pressen på 1840- og 1850-tallet utførlig, finnes det også en rekke andre bøker og artikler som fokuserer på dette.⁴⁷⁰ Bildet som har blitt tegnet av Oscar I som en propagandakonge, er imidlertid ikke helt uproblematisk. Selv om Oscar Is propagandabruk til tider var *svært* omfattende, kan det synes som han i andre perioder har blitt tillagt en styrende hånd over pressen med mangelfullt empirisk belegg. Således spekulerer Holmberg i sin framstilling av agitasjonen i Stockholmspressen våren 1848 i om denne ble satt i gang av Oscar I med Emil Key som «språkrør».⁴⁷¹ Likeledes mener Møller at Oscar I var initiativtageren til den skandinaviske pressekampanjen i 1855, basert på en riktignok ikke gal oppfatning av at Oscar I på daværende tidspunkt hadde gått inn for en dynastisk skandinavisme, men uten henvisning til noe reelt initiativ fra Oscar I.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 251-52.

⁴⁶⁸ Møller, *Skandinavisk stræben*, 67-68; Glenthøj, 1864, 276.

⁴⁶⁹ Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 30; Jansson, *Svenska utrikes politik III*:3, 285. For Karl Johans nordiske propaganda, se Ruth Hemstad, *Propagandakrig*; Ruth Hemstad, «Fra 'Det förenade Skandinavien' til 'Den skandinaviska halfön': Skandinavistisk propaganda før skandinavismen, 1808-1814», Hillström og Sanders, *Skandinavism*: 47-81.

⁴⁷⁰ Se særlig, Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspres under Krimkriget*; Eriksson, «Oscar I:s sista propaganda»; Jansson, *Svenska utrikes politik III*:3, Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*; Møller, *Skandinavisk stræben*.

⁴⁷¹ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 142. Om kongen var innblandet i 1848 er det mer sannsynlig at han benyttet seg av Hylltén-Cavallius, hvis deltagelse i kampanjen Holmberg imidlertid ikke kjente til.

⁴⁷² Møller, *Skandinavisk stræben*, 23-28. Møller motsier for øvrig på dette punktet Holmberg, som betviler at Oscar I hadde noen med 1855-kampanjen å gjøre. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 252-53.

Det må sies at både Holmbergs og Møllers teorier kan være plausible. Antagelsene deres om kongelig medvirkning i 1848 og 1855 virker imidlertid langt på vei å støttes opp av det klassiske bildet av Oscar I som en propagandakonge. Kongens første beviselige bruk av skandinavistiske presseagitatorer for å oppnå en dynastisk union kom imidlertid først utpå sommeren 1856.

Kongelig propaganda 1856-1857

Etter at den skandinavistiske agitasjonen sommeren 1855 hadde opplevd en høykonjunktur, døde så agitasjonsforsøkene ut en tid.⁴⁷³ Først våren 1856 ble agitasjonen sakte satt i bevegelse igjen, dog i mindre omfang. En av de små hendelsene som skulle få større betydning på lang sikt, var at August Sohlman tok over som redaktør for *Aftonbladet* og dreide avisen i skandinavistisk retning.⁴⁷⁴ Det var imidlertid ikke utviklingen innad i skandinavisk presse som først og fremst skulle karakterisere agitasjonen for en skandinavisk union i 1856, men snarere at den var rettet mot det store utlandet.

Med Krimkrigens omveltning av den europeiske maktbalansen var det plutselig Frankrike og Napoleon III som ledet an på kontinentet. For å kunne danne en skandinavisk union var man derfor avhengig av å overbevise Frankrike og de andre vestmaktene om at en slik union var fordelaktig.⁴⁷⁵ Nødvendigheten av å rette agitasjonen utover ble av den grunn presserende, og de skandinavistiske agitatorene tok affære. Allerede våren 1855 bega Gustaf Lallerstedt, deleier og medarbeider i *Aftonbladet*, seg til Paris for å arbeide på et skrift på fransk om Skandinavias rolle i vestens kamp mot Russland.⁴⁷⁶ Resultatet ble den 400 sider lange boken *La Scandinavie: ses craintes et ses espérances* som kom ut i februar 1856.⁴⁷⁷ I boken propagerte Lallerstedt for et samlet Skandinavia – for øvrig inkludert Finland – som kunne stå samlet med vestmaktene mot Russland. Boken ble også samme år oversatt og utgitt i London på engelsk, samt i Stockholm på svensk.⁴⁷⁸ Den vakte stor oppmerksomhet i Sverige, så vel som internasjonalt, og vant bifall hos politiske skandinavister.⁴⁷⁹ Eksempelvis gledet den danske

⁴⁷³ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 260.

⁴⁷⁴ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 258-259; For en utførlig beskrivelse av maktovertakelsen i *Aftonbladet*, se Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 331-368.

⁴⁷⁵ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 254-255.

⁴⁷⁶ Åke Holmberg, «S. Gustaf Lallerstedt», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*: urn:sbl:10948. Hentet 21.3.2018.

⁴⁷⁷ Gustaf Lallerstedt, *La Scandinavie: ses craintes et ses espérances* (Paris: Dentu, 1856).

⁴⁷⁸ Gustaf Lallerstedt, *Scandinavia; its hopes and fears* (London: P.S. King, 1856); *Skandinavien, dess farhågor och förhoppningar: efter franska hufvud-upplagan med ändringar och tillägg* (Stockholm: Bonnier, 1856).

⁴⁷⁹ Holmberg, «S. Gustaf Lallerstedt».

skandinavisten N. M. Petersen seg over dens tydelige framstilling – til tross, som han skrev, for at den åpenbart var skrevet med et først og fremst agitatorisk formål.⁴⁸⁰

I likhet med politiske skandinavister som Lallerstedt så Oscar I behovet for å stemme vestmaktene positivt til tanken om en skandinavisk union. Samme år som Lallerstedts bok kom ut skrev han i dagboken sin at: «Opinionen i England och Frankrike måste upplysas och vänjas vid tanken på de tre Nordiska rikenas förening».⁴⁸¹ Oscar I var overbevist om at pressen var den riktige kanalen for en slik påvirkning – særlig i England der han mente den utgjorde en betraktelig samfunnsmakt.⁴⁸²

De første månedene i 1856 begrenset Oscar I seg likevel primært til diplomatisk påvirkning.⁴⁸³ I starten av mai samme år sendte han således sin yngste sønn prins Oscar, den senere kongen Oscar II, til Paris for å posisjonere seg overfor Napoleon III.⁴⁸⁴ Det store skiftet i retning av propaganda i pressen kom først etter det skandinaviske studentmøtet i Uppsala i 1856, der Oscar I knyttet personlige bånd til den danske studentlederen Carl Ploug.⁴⁸⁵ Under studentmøtet mottok Oscar I de skandinaviske studentene i sitt slott på Drottningholm utenfor Stockholm, og stilte seg der for første gang offentlig velvillig overfor skandinavismen.⁴⁸⁶ Kongens handlinger og ord under studentmøtet sees tidvis i forskningslitteraturen som et vendepunkt i skandinavismens historie, der den gikk fra å være en opposisjonell og liberal studentbevegelse til å bli akseptert og ukontroversiell.⁴⁸⁷ Historikeren Hans Lennart Lundh framhever noe av det samme, men vinklet på en annen måte, når han skriver om skandinavismen i 1856 at den «förvandlades till en storpolitisk rörelse i konungens tjänst.»⁴⁸⁸

I tiden framover engasjerte kongen en rekke skandinavistiske tjenestemenn. I tillegg til Carl Ploug tok han kontakt med den erfarne presseagitatoren Hyltén-Cavallius, som Oscar I hadde et forholdsvis nært bånd til.⁴⁸⁹ Hyltén-Cavallius tok så på seg ansvaret med å anskaffe og instruere to agenter i København som kunne agitere for en dynastisk union. Valget falt på

⁴⁸⁰ «Lallerstedts skrift har jeg læst; hvor klart det end er, at det er skrevet for at forberede noget nær[t] forestående, med en bestemt hensigt, har det dog glædet mig, at se det, som er vort håb og vor forventning, så tydelig fremstillet [...]» Petersen til Sæve 15.11.1856, *Brevveksling mellem N.M. Petersen og Carl Sæve*, 107-111. Boken ble for øvrig gjenstand for en positiv anmeldelse av P.A. Munch samme år som den kom ut. Munch, *Samlede afhandlinger* 3, 553-590.

⁴⁸¹ Oscar I, Anteckningar, 11.7.1856, sitert i Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 267.

⁴⁸² Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 48-49.

⁴⁸³ Dog er det mulig at han hadde kontakt med *Aftenbladet* allerede tidlig i 1856. Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 259.

⁴⁸⁴ Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*, 255.

⁴⁸⁵ Ploug, «Carl Ploug og skandinavismen», 447.

⁴⁸⁶ Møller, *Skandinavisk stræben*, 6-9.

⁴⁸⁷ Thorkildsen, «Skandinavismen – en historisk oversikt», 202.

⁴⁸⁸ Hans Lennart Lundh. *Skandinavismen i Sverige* (Stockholm: Bonnier, 1951), 39.

⁴⁸⁹ Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 231.

de langt fra ubeskrevne bladene George Stephens og Oscar Patrick Sturzen-Becker.⁴⁹⁰ Stephens hovedansvar ble å agitere i engelsk presse, noe han gjorde gjennom en rekke korrespondanseartikler i londonsavisa *The Morning Chronicle*.⁴⁹¹ Sturzen-Becker på sin side hadde pressekontakter i Belgia og Frankrike, og fikk dermed i hovedoppdrag å agitere der og i Danmark.⁴⁹² Hans fremste innsats i den kongelige presseoffensiven ble likevel pamfletten *Den skandinaviska frågan* som utkom i Stockholm i 1857 under pseudonymet Arnliot Gellina, utformet etter Hyltén-Cavallius' instruks.⁴⁹³

Det har blitt skrevet mye om den kongelige propagandaen i 1856 og 1857, og det er hverken mulig eller nødvendig å gjenta alt her.⁴⁹⁴ I korte trekk kan den oppsummeres slik: Etter studentmøtet i juni 1856 knyttet Oscar I seg til det skandinavistiske pressenettverket gjennom Hyltén-Cavallius og Ploug. Særlig Hyltén-Cavallius stod kongen nær, og han ble kongens mellommann i arbeidet med den ytterst hemmelige pressekampanjen.⁴⁹⁵ Gjennom Hyltén-Cavallius kom først Stephens med inn i arbeidet, og deretter Sturzen-Becker. Agitasjonen gikk primært ut på å gjøre en skandinavisk union akseptabel for stormaktene, men var også ment å gjøre en slik union mulig i Danmark. Etter omtrent ett år med agitasjon i Europa og Skandinavia døde agitasjonen og de kongelige båndene til det skandinavistiske pressenettverket ut, da kongens sykdom gjorde det umulig for ham å fortsette å styre landet. Med kongens avgang fra tronen forsvant også forutsetningene for en sterk dynastisk skandinavisme i Sverige i mange år.⁴⁹⁶ Uten kongelige insentiver og tilrettelegging avtok også den koordinerte og transnasjonale presseagitasjonen, men pressebåndene som hadde blitt opprettet og befestet i denne perioden fortsatte å modnes.

Oppsummering

Det nærmeste man kom konkrete resultater under Oscar Is dynastiske skandinavisme var et svensk allianseforslag til Danmark i 1857, som var ment å føre til en dynastisk union på lengre

⁴⁹⁰Sven Eriksson. «Oscar I:s sista propaganda för svensk-dansk union», *Svensk Tidskrift*, 1940: 666-674; Møller, *Skandinavisk stræben*, 24; Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 234.

⁴⁹¹Eriksson, «Oscar I:s sista propaganda», 669-671.

⁴⁹²Eriksson, «Oscar I:s sista propaganda», 671; Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 49.

⁴⁹³O.P. Sturzen-Becker [pseudonym Arnliot Gellina], *Den skandinaviska frågan: några betraktelser i sak* (Stockholm: Nordstedt & Söner, 1857); Eriksson, «Oscar I:s sista propaganda», 671.

⁴⁹⁴Se fotenote 470.

⁴⁹⁵En kuriositet er at Hyltén-Cavallius og de kongelige presseagentene i sin korrespondanse skrev på kodespråk. I brevene deres inngikk vært femte ord i et hemmelig budskap, og Oscar I omtaltes som «farfar». Eriksson, *Svensk diplomati och tidningspress*, 51.

⁴⁹⁶Tronfølgeren Karl XV hadde imidlertid skandinavistiske sympatier, og kom senere til å forfølge en dynastisk skandinavisme. Fram til 1860-tallet holdt han seg imidlertid borte fra den dynastiske politikken. Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 272.

sikt.⁴⁹⁷ Allianseforslaget ble imidlertid avslått av en dansk regjering innstilt på å opprettholde den danske helstaten fordi det ikke garanterte Holsteins sikkerhet.⁴⁹⁸ Interessant nok var allianseforslaget i virkeligheten utformet av Carl Ploug, på forespørsel fra Oscar I.⁴⁹⁹ Dette tjener som eksempel på hvor nære maktens tinder de politiske skandinavistene var i Oscar Is siste regjeringsår – og også hvor nære de var å se sine drømmer gå i oppfyllelse. Hvis en nasjonalliberal, Eiderdansk regjering hadde sittet ved makten i Danmark da allianseforslaget kom i 1857, kunne historien fort sett annerledes ut.⁵⁰⁰

Tilknytningen til det svenske kongehuset var åpenbart gunstig for de skandinavistiske agitatorene. Det er imidlertid viktig å understreke at Oscar I, mer enn å opprette et skandinavisk propagandanettverk, snarere knyttet seg til et allerede eksisterende transnasjonalt pressenettverk. Utviklingen av dette pressenettverket er utydelig og vanskelig å studere med særlig grad av sikkerhet. Jeg mener likevel at man kan spore en sammenheng fra den første dansk-tyske krigens spredte, nasjonalt avgrensede agitasjon, via det skandinavistiske annonsesamarbeidet fra 1852, og til det transnasjonale pressesamarbeidet i årene 1855-57.

Annoncesamarbeidet rett etter den første dansk-tyske krigen var til dels ideologisk begrunnet, og et resultat av at skandinavistisk orienterte aviser i Norge, Sverige og Danmark som identifiserte seg med hverandre og med skandinavismen, fant sammen. På bakgrunnen av likelydende opinionsyttringer til støtte for skandinavismen under den første dansk-tyske krigen i disse avisene, ble dermed et skandinavisk pressesamarbeid institusjonalisert i form av annonsesamarbeidet. Dette samarbeidet var ikke i seg selv agitatorisk, men fungerte som en forutsetning for videre transnasjonalt pressesamarbeid, da den svensk-initierte agitasjonskampanjen til F. T. Borg i 1855 antok transnasjonale dimensjoner. Dette agitatoriske pressenettverket ble så tatt i bruk av Oscar I i hans propagandadrevne dynastiske politikk i 1856-57.

På midten av 1850-tallet var det først og fremst den nye storpolitiske situasjonen Krimkrigen hadde ført til som utløste skandinavistisk agitasjon. Det slesvigske spørsmål og den uløste konflikten mellom danskene og tyskerne lurte imidlertid hele tiden i bakgrunnen. I 1863 begynte konfliktnivået for alvor å ta seg opp, og i 1864 brøt den andre dansk-tyske krigen løs. Nok en gang tok skandinavistiske agitatorer som Carl Ploug og August Sohlman pressen i bruk. Denne gangen var agitasjonen også transnasjonal.

⁴⁹⁷ Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 269.

⁴⁹⁸ Glenthøj, 1864, 272-274.

⁴⁹⁹ Ploug, «Carl Ploug og skandinavismen», 447.

⁵⁰⁰ Jf. Glenthøj, 1864, 273-274.

7 Transnasjonalt pressesamarbeid 1863-1864

«Saaledes rullede Stenen ned ad Bjerget, og Ploug [...] kunde saa begynde at rulle den op igjen.»⁵⁰¹ Disse ordene skrev Carl Plougs sønn Hother Ploug i en artikkel om farens forhold til skandinavismen. Han refererte til den greske sagnskikkelsen Sisyfos, som av de antikke gudene ble dømt til den meningsløse øvelsen å dytte en stor stein opp en fjellside i all evighet. Sammenligningen er treffende. Det ble ikke noe av den skandinaviske forsvarsalliansen, som Carl Ploug hadde utarbeidet planene for i 1857. Det må ha vært en stor skuffelse for ham. Likevel fortsatte han å jobbe ufortrødent videre for «et frit og enigt og kraftigt og nært Norden!», som han skrev i et brev til August Sohlman i februar 1864.⁵⁰² Særlig i årene rundt 1864, da den dansk-tyske konflikten igjen brøt ut i krig, arbeidet han utrettelig gjennom sin avis *Fædrelandet* for å redde Danmark, og dermed, tenkte han selv, også Skandinavia.

I dette kapitlet undersøker jeg forekomsten av koordinert, transnasjonal presseagitasjon rett før og under den andre dansk-tyske krigen. Sentralt i framstillingen er samarbeidet mellom Carl Ploug og August Sohlman, og deres aviser *Fædrelandet* og *Aftenbladet*. Hovedmålet for kapitlet er å finne ut hvorvidt det transnasjonale samarbeidet i 1863 og 1864 kan ses i forlengelse av presseagitasjonen og pressesamarbeidet som har blitt studert tidligere i oppgaven.

En krig i anmarsj

I årene mellom de to dansk-tyske krigene hadde det slesvigske spørsmål forblitt et uløst og tiltagende komplisert tema. Den danske regjeringen balanserte på en knivsegg i valget mellom to helt ulike alternativer: Enten kunne de følge stormaktenes påbud om å finne en diplomatisk løsning på det slesvigske spørsmål gjennom forhandlinger med Holstein, Det Tyske Forbund og Preussen. Eller så kunne de gå for fullt inn for Eiderpolitikken og skille ut helstatens rent tyske deler. Det første alternativet viste seg etter hvert som årene gikk i større og større grad å være nærmest umulig, da de to partene i den dansk-tyske konflikten ikke var i stand til å finne en felles løsning på det slesvigske spørsmål. På slutten av året 1862 nærmet den langvarige konflikten seg en krise.⁵⁰³ I 1863 slo derfor den danske regjeringen inn på en linje som var

⁵⁰¹ Hother Ploug, «Carl Ploug og skandinavismen», 453.

⁵⁰² Carl Ploug til August Sohlman 29.02.1864, KB: L10:2.

⁵⁰³ Aage Friis, *Skandinavismens kulmination*, 3; Møller, *Helstatens fald*: 1, 475.

ment å resultere i utskillelsen av helstatens rent tyske deler. Resultatet ble i stedet krig med Preussen og Østerrike, og tapet av alle hertugdømmene i helstaten, inkludert Slesvig.

Det avgjørende skrittet i retning av en utskillelsespolitikk var vedtaket av den såkalte *Martskundgørelsen* 30. mars 1863. Offisielt sett innebar kunngjøringen bare en ytterst forsiktig form for utskillelse, ved at den holsteinske hæren administrativt ble skilt fra den danske. I virkeligheten betydde imidlertid kunngjøringen at Slesvig skulle knyttes nærmere til kongeriket Danmark enn til Holstein.⁵⁰⁴ Dette kunne umulig aksepteres fra tysk side, noe de danske politikerne også visste. I Danmark var man derfor forberedt på at marskunngjøringen kunne få skjebnesvangre følger. Eksempelvis uttalte Kong Frederik VII da han underskrev kunngjøringen at «[...] Fjenden, hvis han kommer, skal finde mig forberedt.»⁵⁰⁵

Av historikere som Rasmus Glenthøj og Erik Møller har marskunngjøringen blitt betraktet som det avgjørende øyeblikket i oppseilingen til den andre dansk-tyske krigen. Med marskunngjøringen gikk den danske regjeringen fullstendig inn for en utskillelsespolitikk og et Danmark til Eideren. Dermed var Rubicon krysset, og terningen kastet.⁵⁰⁶ Høsten 1863 resulterte denne kursendringen i den såkalte Novemberforfatningen, en felles grunnlov for Danmark og Slesvig. I praksis skapte grunnloven et Danmark-Slesvig, selv om Slesvig ikke offisielt ble innlemmet i Danmark.⁵⁰⁷ Etter at et prøyssisk ultimatum om å trekke tilbake Novemberforfatningen ikke ble etterfulgt av Danmark, valgte Preussen og Østerrike å sende tropper for å besette Slesvig. Den 1. februar 1864 krysset derfor 60.000 prøyssere og østerrikere Eideren, og den andre dansk-tyske krigen var i gang.⁵⁰⁸

Presseagitasjon og lobbyvirksomhet

Parallelt med at den dansk-tyske konflikten i 1863 eskalerte, ble det arbeidet på flere hold for å sikre Danmark svensk-norsk støtte i en eventuell krig. I løpet av våren, sommeren og høsten 1863 var det flere ganger snakk om en skandinavisk forsvarsallianse, eller til og med, i ett tilfelle, en skandinavisk stat.⁵⁰⁹ Det var to grupper som stod sentralt i disse planene: På den ene siden var det politikere og diplomater, slik som de danske regjeringsmedlemmene Ditlev Gothard Monrad og Orla Lehmann, og den svenske gesandten i København, Henning Hamilton. På den andre siden var det politiske skandinavister utenfor styringsapparatet, slik som Carl

⁵⁰⁴ Glenthøj, *1864*, 324-25.

⁵⁰⁵ Sitert i Møller, *Helstatens fald*: 1, 528.

⁵⁰⁶ Glenthøj, *1864*, 323-25; Møller, *Skandinavisk stræben*, 241-250.

⁵⁰⁷ Glenthøj, *1864*, 330.

⁵⁰⁸ Glenthøj, *1864*, 374.

⁵⁰⁹ Se Friis, *Skandinavismens kulmination*; Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 274.

Ploug og August Sohlman. De sistnevnte benyttet seg også i denne perioden av det velprøvde politiske virkemiddelet agitasjon i pressen. I 1863 og 1864 hadde imidlertid Ploug og Sohlman flere hatter på seg. I tillegg til å være skandinavistiske avisredaktører og presseagitatorer, fungerte de som en slags sivildiplomater, eller kanskje rettere lobbyister. I denne rollen nådde de også ganske nær maktens tinder. Ploug sendte blant annet i perioden brev direkte til den svenske kongen, og da det norske Stortinget skulle stemme over troppehjelp til Danmark i 1864, dro han til Christiania for å forsøk å påvirke dets beslutning - med det danske regjeringsoverhodet Monrads velsignelse.⁵¹⁰ Sohlman på sin side stod i direkte kontakt med det svenske kongehuset, og ble av Karl XV brukt som en slags rådgiver i spørsmålet om skandinavismen.⁵¹¹

Ploug og Sohlman samarbeidet om denne lobbyvirksomheten. Eksempelvis skrev Ploug i et brev til Sohlman like etter krigsutbruddet at: «Taler Du med ham [Karl XV] eller nogen af hans Fortrolige, saa driv paa, at *Tropper snarest trækkes sammen i Skåne*. Det vil virke meget godt her. At det sees, at vi troende og urokkelige Skandinaver faae Ret, vil helbrede alle Tvivlerne.»⁵¹² Ni dager senere svarte Sohlman at han hadde møtt Karl XV. Da hadde han nettopp drevet på for svensk hjelp til Danmark, og påpekt det skjebnessvangre i situasjonen overfor kongen: «[...] det voro fara värdt att han [Karl XV] läte gå obrukadt förbi ett stort ögonblick, kanske det sista, då det vore möjligt att realisera den skandinaviska idéen [...]»⁵¹³

De politiske skandinavistenes sivildiplomatiske framstøt har blitt behandlet grundig i tidligere forskningslitteratur. Det samme gjelder utviklingen på diplomatisk nivå.⁵¹⁴ Disse momentene vil derfor bare bli streift her. Ploug og Sohlmans pressesamarbeid, som jeg fokuserer på i det følgende, har også tidligere blitt behandlet, og noe av brevkorrespondansen dem imellom er trykket opp eller referert.⁵¹⁵ Ingen av de tidligere gjennomgangene har imidlertid vært komplette. Det sier seg selv at heller ikke denne framstillingen kan være det, men den vil fungere supplerende til den tidligere forskningen. Ved å fokusere på samarbeidet mellom Ploug og Sohlman ser jeg delvis bort fra det transnasjonale pressesamarbeidets

⁵¹⁰ Møller, *Skandinavisk stræben*, 243-44, 380; Friis, *Skandinavismens kulmination*, 43-50; Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen», 575-76; *Morgenbladet* 30.3.1864. Under oppholdet i Christiania bodde for øvrig Ploug for det meste hos Bjørnstjerne Bjørnson, en annen skandinavistisk orientert presseman og forfatter.

⁵¹¹ Møller, *Skandinavisk stræben*, 374-75. Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 217.

⁵¹² C. Ploug til A. Sohlman 2.2.1864, KB: L10:2.

⁵¹³ A. Sohlman til C. Ploug, 11.2.1864, KB: L10:2.

⁵¹⁴ Se særlig Møller, *Skandinavisk stræben*; Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen»; Glenthøj, 1864; Friis, *Skandinavismens kulmination*. Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen».

⁵¹⁵ Se særlig Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen»; Friis, *Skandinavismens kulmination*, 38-43. Se også: Møller, *Skandinavisk stræben*; Holmberg, *Skandinavismen i Sverige*. Korrespondansen mellom Ploug og Sohlman finnes hovedsakelig ved Kungliga biblioteket i Stockholm. Avskrifter av Plougs brev til Sohlman finnes imidlertid også ved Det Kongelige Bibliotek i København med signum NKS 2077 Folio.

forgreiningergreininger i Norge, og andre uttrykk for presseagitasjon i Danmark og Sverige i 1863-1864. Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg imidlertid skissere stillingen i Norge, samtidig som jeg argumenterer for at det ploug-sohlmanske samarbeidet bør ses som en fortsettelse av det transnasjonale samarbeidet som har blitt beskrevet i de foregående kapitlene.

«Jeg beder Dem om at skrive een eller flere Artikler i Aftonbladet»⁵¹⁶ -

Ploug og Sohlmans pressesamarbeid i 1863-1864

Det første forsøket på å få i stand en koordinert agitasjon i Danmark og Sverige under oppseilingen til den andre dansk tyske krigen kom fra Carl Ploug i mars 1863. I et brev til August Sohlman finner vi et av de tydeligste eksemplene i hele perioden 1848-1864 på målrettet bruk av pressen for å få politisk gjennomslag. Brevet fra Ploug var merket «Privatissime», og i det etterspurte han Sohlmans «personlige Tillid og den dybeste Taushed».⁵¹⁷ Den hemmelighetsfulle tonen skyldtes at brevet inneholdt opplysninger om en plan som langt på vei innebar landssvik overfor den danske kongen. Enda mer graverende var det at denne planen hadde sitt utspring hos den danske regjeringen.

I starten av januar 1863 hadde de to nasjonalliberale regjeringsmedlemmene Ditlev Gothard Monrad og Orla Lehmann hver for seg besøkt den svenske gesandten i København, Henning Hamilton.⁵¹⁸ Der hadde de framsatt en plan om å opprette en skandinavisk føderasjon, med den svenske kongen som statsoverhode. Planen medførte at den danske tronarvingen Christian (IX) ville miste sin rett til kronen, og innebar dermed høyforræderi. At danske regjeringsmedlemmer kunne gå til et så drastisk skritt, må ses i lys av den tyske trusselen fra sør, og krigen som ventet rundt hjørnet. En skandinavisk føderasjon kunne potensielt avverge krigen mot Preussen, eller eventuelt gi Danmark større militære styrker til rådighet. Den svenske gesandten Hamilton ble imidlertid sjokkert over det lovstridige forslaget, og ga Monrad og Lehmann blankt avslag. I de påfølgende ukene fant det likevel sted flere møter mellom danske regjeringsmedlemmer og Hamilton, der føderasjonsplanene ble diskutert.⁵¹⁹

Et sted rundt månedsskiftet februar-mars fikk Ploug høre om føderasjonsplanene, formodentlig fra Orla Lehmann, som han stod relativt nær.⁵²⁰ I sitt brev til Sohlman skisserte

⁵¹⁶ C. Ploug til A. Sohlman 3.3.1863, KB: L10:2.

⁵¹⁷ C. Ploug til A. Sohlman 3.3.1863, KB: L10:2. Store deler av brevet er også referert i Friis, *Skandinavismens kulmination*, 39-43.

⁵¹⁸ Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 273. Den grundigste framstillingen av disse møtene er Friis, *Skandinavismen kulmination*. Se også Møller, *Skandinavisk stræben*, 237-39; Glenthøj, 1864, 317-323.

⁵¹⁹ Møller, *Skandinavisk stræben*, 237-245.

⁵²⁰ Friis, *Skandinavismens kulmination*, 41.

han disse planene, samtidig som han understreket hvor viktig det var at de ble gjennomført. Han fryktet at hvis føderasjonsplanene ikke ble tatt til følge, ville Danmark lide et ydmykende nederlag mot Preussen. Dermed, mente Ploug, ville også skandinavismen være tapt.⁵²¹ For å unngå dette ville Ploug ta i bruk agitasjon i pressen, i håp om å vinne opinionen i Norge, Sverige og Danmark for en skandinavisk føderasjon. Utsiktene så han som lyse:

Jeg skulde troe, at det skulde kunde lykkes at reise Opinionen i Sverig for en saadan skandinavisk Ordning, og jeg troer forvist, at Opinionen i Danmark uden al Vanskelighed kan vindes, ligesom og at Norge, naar D[an]m[ar]k gjør det, gaaer ind derpaa.»

Ifølge Ploug kunne imidlertid ikke agitasjonen for en skandinavisk føderasjon starte i Danmark. Han trengte «[...] en Anledning, et Stød udenfra til at aabne denne Discussion [...]» Ploug mente at dette støtet burde komme fra Sverige og *Aftonbladet*:

Min Bøn til Dem i den fælles gode Sags Navn er nu, at De, *detsnarest muligt*, vil give mig den ydre Opfordring, jeg savner og behøver, og jeg haaber, at ikke alene «Fædrelandet» vil følge den men ogsaa «Dagbladet» og «Berlingske Tidende» ved privat paavirkning ville kunne bevæges til at gjøre fælles Sag med det. Jeg beder Dem om at skrive een eller flere Artikler i Aftonbladet, hvori De gaaer ud fra, at Danmarks Stilling nu er bragt saaledes, [...] paa Vippen, at det maa vende sig til een af Siderne; at Sveriges og Norges Interesser vilde krænkes paa det haardeste, ifald det i sin Fortvivlelse kastede sig i Armene paa Tydskland, og at man derfor alvorlig maa overveie, hvorledes man bedst skulde kunne lette det Valget, sikre det mod Overvældelse og Undergang, sikre sig selv Vederlag for de mulig fornødne Offer og betrygge hele Nordens Fremtid.

Som vi kan se, mente Ploug også at han gjennom «privat paavirkning» ville kunne få andre danske aviser til å agitere for den skandinavistiske føderasjonen, så lenge Sohlman tok initiativ gjennom en artikkelserie. Deretter fulgte en lengre instruks for hvilke argumenter disse artiklene burde inneholde, som på grunn av sin lengde ikke kan gjengis fullt ut her. Avslutningen på instruksjonen er imidlertid interessant:

Entlig maatte Artiklen eller Artikelrækken slutte med en varm indtrængende Opfordring til den norske og danske Presse om at tage dette forslag under alvorlig Overveielse og Drøftelse. Det følger af sig selv at denne Opfordring strax fra min Side skal blive efterkommet. Maaske kunde vi begge privat virke Noget til, at den norske Presse ligeledes strax tager sig af Sagen.

Dette er et fortreffelig eksempel på koordinert, skandinavistisk presseagitasjon med et transnasjonalt aspekt. Plougs plan innebar i realiteten å manipulere det offentlige ordskiftet i Skandinavia for å muliggjøre diskusjoner om en skandinavisk føderasjon. Man kan også merke seg Plougs kommentar om at han og Sohlman privat kunne arbeide for at en lignende debatt skulle oppstå også i Norge.

Ifølge den danske historikeren Aage Friis – den eneste som tidligere har omtalt denne henvendelsen – fulgte aldri Sohlman Plougs oppfordring.⁵²² Jeg har heller ikke lyktes i å finne

⁵²¹ C. Ploug til A. Sohlman 3.3.1863, KB: L10:2.

⁵²² Friis, *Skandinavismens kulmination*, 43.

noen artikler i *Aftonbladet* som tilsier at han gjorde det. Friis mener forklaringen på dette var at Sohlman ikke så omstendighetene som gunstige for en slik vidstrakt agitasjon. Denne forklaringen virker logisk hvis man tar i betraktning et utsagn Sohlman kom med i et senere brev til Ploug. Der uttalte han at han gjerne ville agitere kraftig for skandinavismen, men at omstendighetene og strategiske hensyn hindret ham fra å gjøre det:

Men jag får icke ge luft åt mina känslor. Jag måste skrifva mycket moderat och försigtigt, för att deri genom så småningom genom utredningar och indirekta maningar drifva andra att så småningom bli mera kraftiga och högröstade; det ligger stor vikt uppå att icke skrämman det stora parti af liberale [...].⁵²³

Utsagnet var riktignok ikke ment som et svar på Plougs oppfordring – noe slikt brev er ikke bevart. Det viser imidlertid at de skandinavistiske agitatorene ikke for enhver pris fylte pressen med skandinavistisk propaganda. De så også an stemningen i offentligheten, og gjorde framstøt når de anså det som mest hensiktsmessig.

Ifølge Friis oppstod det først i juni 1863 en transnasjonal pressediskusjon om skandinavismen som kunne ligne på Plougs forslag fra starten av mars.⁵²⁴ Debatten hadde imidlertid ikke sitt utspring i *Aftonbladet*, men i *Fædrelandet*. Der publiserte Ploug den 23. juni en artikkel som krevde at Sverige skulle ta aktivt stillingen til Danmarks strid mot Tyskland.⁵²⁵ Deretter spredte debatten seg rundt i Skandinavia. Som Friis skriver: «Sohlman svarede i flere Artikler, Ploug ga Gensvar, andre nordiske Blade kom med Indlæg [...]»⁵²⁶ Med tanke på Plougs oppfordring til Sohlman i mars, er det ikke usannsynlig at denne diskusjonen var iscenesatt. Det finnes ingen bevart brevkorrespondanse som kan bekrefte en slik teori. Det er imidlertid trolig at planene ikke ble avtalt per brev, men snarere under et fysisk møte.

Den 18.-20. mai hadde det nemlig blitt avholdt et skandinavisk nasjonaløkonomisk møte i Göteborg, der flere framstående skandinavister var til stede – deriblant Ploug, Sohlman, Sven Adolf Hedlund, George Stephens og Ludvig Kristensen Daa.⁵²⁷ På dagsorden stod diskusjonen av en rekke praktiske tiltak som kunne knytte de skandinaviske landene nærmere hverandre i økonomisk henseende, slik som en tollunion og en felles myntenhet. Møtet fungerte imidlertid også som en møtearena for politiske skandinavister, som på kveldene og om nettene diskuterte den «höga politiken», det vil si skandinavismen og det slesvigske spørsmål.⁵²⁸ Det

⁵²³ Sohlman til Ploug 23.1.1864, KB: L10:2.

⁵²⁴ Friis, *Skandinavismens kulmination*, 54-55.

⁵²⁵ *Fædrelandet* 23.6.1863.

⁵²⁶ Friis, *Skandinavismens kulmination*, 55.

⁵²⁷ Friis, *Skandinavismens kulmination*, 53.

⁵²⁸ Friis, *Skandinavismen*, 54; Glenthøj, 1864, 323. Daa hentyder i et brev til Sohlman til en lengre samtale de hadde under møtet, og det han så som «overensstemmelse i politiske anskuelser». Det går tydelig fram av konteksten at det ikke var nasjonaløkonomiske anskuelser Daa siktet til. L.K. Daa til A. Sohlman 17.1.1864, KB:

finnes ingen direkte bevis på at pressediskusjonen i juni hadde sitt utspring i det nasjonaløkonomiske møtet i mai, men sannsynligheten for at Ploug og Sohlman diskuterte pressestrategi under dette møtet er stor.

Den neste hendelsen av særlig interesse i Ploug og Sohlmans pressesamarbeid skjedde i desember 1863. Da hadde den danske regjeringen vedtatt Novemberforfatningen, og den andre dansk-tyske krigen var nært forestående. Som følge av den kritiske situasjonen, sendte en gruppe ytterliggående, politiske skandinavister i København en utsending til Stockholm for å overtale det svenske kongehuset om å hjelpe Danmark militært.⁵²⁹ Utsendingen, en svensk emigrant ved navn Georg Rosenmüller, klarte gjennom Ploug og Sohlman å få audiens hos Karl XV 14. desember 1863. Kongen innfridde faktisk skandinavistenes forhåpninger ved å garantere at Sverige ville sende 22.000 mann til Danmarks forsvar og lovnaden ble kronet med en forsikring om at han selv skulle lede troppene.⁵³⁰

Kongen gikk imidlertid senere tilbake på løftet sitt, og hverken svenske eller norske tropper deltok noensinne i den andre dansk-tyske krigen – kun frivillige soldater reiste ned. I øyeblikket var skandinavistene imidlertid ekstatiske. Dagen etter at audiensen hadde funnet sted, sendte Sohlman et telegram til Ploug, der det stod følgende: «Pressionen här bättre framgång än jag vill hoppas hos er 22.000 komma och han sjelf.»⁵³¹ Sohlman var *Fædrelandets* faste nyhetskontakt i Stockholm, og telegrammet var ment å skulle publiseres i *Fædrelandet*.⁵³² Det ble det da også, til stor oppsikt, samme dag.⁵³³ At Karl XV's løfter viste seg å ikke stemme, svekket omdømmet til Ploug og *Fædrelandet* betydelig. I et brev til Sohlman innrømmet Ploug i etterpåklokskapens lys at det hadde vært en tabbe å publisere telegrammet:

Nu erkjender jeg det var en Feil at trykke Det første Telegram. Men dels blev jeg jublende glad ved at faae det, saa jeg i de faa Minutter der var at betænke sig i, ikke nøie overveiede de mulige Følger, dels troede jeg at det var politisk rigtigt at binde Kong C. ved hans egne Ord.⁵³⁴

Videre skrev han samme sted at: «Mig gjør det nu ikke stort, men for Skandinavismen og Kongen [Karl XV] er det meget verre.»

L10:2. Møtets «høypolitiske» aspirasjoner nevnes også av Ploug i et brev til Sohlman. C. Ploug til A. Sohlman 3.3.1863, KB: L10:2.

⁵²⁹ Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 278-79.

⁵³⁰ Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 279.

⁵³¹ Telegram fra A. Sohlman til C. Ploug 15.12.1863, kl. 14.25, KB: L10:2.

⁵³² Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen», 572; Møller, *Skandinavisk stræben*, 340-41.

⁵³³ *Fædrelandet* 15.12.1863. Clausen, *Skandinavismen*, 188.

⁵³⁴ C. Ploug til A. Sohlman 28.12.1863, KB: Ep. S. 42:1, DKB: NKS 2077 Folio. Både Julius Clausen og Hother Ploug siterer for øvrig disse setningene feil. Sml. Clausen, *Skandinavismen*, 190; Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen», 571.

Historien om de «22.000 og han sjelf» har blitt fortalt mange ganger tidligere, som en del av historien om de politiske skandinavistenes forsøk på å oppdrive svensk-norsk hjelp i 1863-1864.⁵³⁵ Et annet moment ved historien fortjener imidlertid oppmerksomhet: Bruken av telegramteknologien for å formidle viktige nyheter raskt mellom Stockholm og København. Teknologien var relativt ny i Skandinavia i 1863; først på midten av 1850-tallet hadde det blitt opprettet telegrafforbindelse mellom Norge, Sverige og Danmark.⁵³⁶ Med ett ble vilkårene for transnasjonalt pressesamarbeid drastisk forbedret. Plutselig kunne man formidle nyheter over store avstander i løpet av svært kort tid. Denne muligheten benyttet Ploug og Sohlman seg av. Fra november 1863 fram til august 1864 finnes det bevart 35 telegrammer fra Sohlman til Ploug. Ingen telegrammer sendt den andre veien er bevart, men det framgår av korrespondansen at slike ble sendt. Én måte Sohlman og Ploug benyttet seg av telegrafens hurtighet på, var ved at Sohlman sendte referater av viktige artikler i *Aftonbladet* om skandinavismen og danske forhold til Ploug. Slik nådde *Aftonbladets* opinionsytringer Sverige lenge før papirutgaven kom med den vanlige postgangen.⁵³⁷

Den ploug-sohlmanske presseagitasjonen i 1864 foregikk på den samme måten som i 1863, gjennom utveksling av brev og telegrammer. Med utbruddet av den andre dansk-tyske krigen 1. februar 1864 økte også mengden korrespondanse dem imellom. Særlig én hendelse førte til vidstrakt skandinavistisk agitasjon i pressen: Da forsvarsstillingen Dannevirke i Slesvig 5. februar ble forlatt av den danske hæren, utløste det ramaskrik blant skandinavister i Norge, Sverige og Danmark.⁵³⁸ Over en rekke telegrammer beskrev Sohlman reaksjonene nyheten hadde framkalt i Stockholm og hos ham selv: «Tårar af harm och förbittring», «Omholdlig sensation af harm och sorg», «Bestörtning och sorg inom alla klasser så som om förlorad nära anhörig». Spørsmålet alle stilte seg var: «Hva gör danska nationen?».⁵³⁹

I den skandinavistisk orienterte pressen hadde Dannevirke fått status som en slags mytisk og nesten uinntagelig befestning.⁵⁴⁰ I tiden etter rømningen av stillingen kappedes derfor forskjellige skandinavistisk orienterte aviser slik som *Fædrelandet* og *Aftonbladet* om å utrope tilbaketrekkingen til et svik.⁵⁴¹ Disse to avisene utvekslet også, som før, skandinavistisk stoff.

⁵³⁵ Clausen, *Skandinavismen*, 188-190; Ploug, «Carl Ploug og Skandinavismen», 567; Møller, *Skandinavisk stræben*, 341; Ottosen, «Den dynastiske skandinavismen», 279; Glenthøj, 1864, 351; Koht, *Die Stellung Norwegens und Schwedens*, 176.

⁵³⁶ Jonas Harvard, «Connecting the Nordic Region: The Electric Telegraph and the European News Market», *Communicating the North*, 49-50.

⁵³⁷ Eksempelvis telegram fra A. Sohlman til C. Ploug 23.11.1863 og 14.12.1863, KB: L10:2. Sistnevnte ble trykket i *Fædrelandet* 15.12.1863.

⁵³⁸ Se kapittel 3.

⁵³⁹ Telegram fra A. Sohlman til C. Ploug 6.2.1864 kl. 14.45, 6.2.1864 kl. 16.40, 7.2.1864 kl. 16.05, KB: L10:2.

⁵⁴⁰ Glenthøj, 1864, 378.

⁵⁴¹ Møller, *Skandinavisk stræben*, 370.

Eksempelvis trykket *Aftonbladet* 24. februar et dikt titulert «I Farens Stund» fra *Fædrelandet*, der det ble ropt om troppehjelp fra Sverige på ganske desperat vis: «Men du, Fostbroderland! – I Nordens Løver! / Hvi brumme døsigt I med gode Raad? / Det er ei Raad, men Sværd, som vi behøver, / Vi trænger ei til Løfter, men til Daad.»⁵⁴² Ved siden av den agitoriske virksomheten i de skandinavistisk orienterte avisene, førte også krigsutbruddet med seg – i likhet med krigsutbruddet i 1848 – en rekke folkemøter, adresser, foreninger og komitéer som arbeidet for støtte til Danmark og de danske soldatene.⁵⁴³

I midten av mars 1864 finner man nok et eksempel på at Ploug og Sohlman prøvde å manipulere det offentlige ordskiftet. Denne gangen var det imidlertid Sohlman som tok initiativet. I et telegram til Ploug den 10. mars skrev han: «För ögonblickets situation skulle en artikel i danska blad, som visade att en hjälp af 20000 i militariskt och politisk hänseende kunnat vara till någon nytta, vara mycket gagnlig.»⁵⁴⁴ Ifølge Sohlman var essensen i argumentene mot troppehjelp til Danmark i svensk presse, at en slik hjelp ikke ville utgjøre noen forskjell uansett – at den ville være «gagnlös». I stedet for å forsøke å gjendrive dette argumentet selv, tok Sohlman kontakt med Ploug. Trolig mente han at det var bedre om gjendrivelsen kom fra Danmark.

Til slutt i denne framstillingen av Ploug og Sohlmans agitatoriske pressesamarbeid i 1863 og 1864, bør det påpekes at agitasjonen deres ikke gikk upåaktet hen i samtiden. Som under den første dansk-tyske krigen ble den skandinavistiske agitasjonen imøtegått av offentlige debattanter, som reduserte skandinavistene til en snever, akademisk gruppering, og skandinavismen til en irrasjonell idé uten støtte i folkedypet. En artikkel fra *Morgenbladet* den 13. februar 1864 kan tjene som eksempel på dette:

Hvad den sunde Folkesands [...] ikke kan fatte er, hvad man skriger paa, at hele Norden og dermed *Norge* trues af dette Tydsklands Angreb. Læg vel mærke til, at den sunde Folkesands aldrig har fordøiet den kjøbenhavnske "Skandinavisme". Det er begribeligt, at den Plougske energiske Propaganda har vundet nogle Tiilhængere blandt ledige Folk og især blandt den akademiske Ungdom, som gjentagende har været buden Hædersgjæst ved glimrende Fester, hvor Alt har været beregnet paa at dyrke denne falske Gud. Men naar der for Alvor spørges om Norges Interesser, kan dog ingen fornuftig Mand standse foran hiin almindelige Talemaade, at "Norden er Et, og Danmarks Sag vor Sag."⁵⁴⁵

Sitatet viser at også i 1863 og 1864 var den offentlige debatten om skandinavismen på mange måter en kamp om opinionen, og også om å representere opinionen.

⁵⁴² *Aftonbladet* 24.2.1864.

⁵⁴³ Se f.eks. telegram fra A. Sohlman til C. Ploug 2.3.1864 kl. 14.05, 7.3.1864 kl. 11.30 KB: L10:2; *Morgenbladet* 7.2.1864.

⁵⁴⁴ Telegram fra A. Sohlman til C. Ploug 10.3.1864 kl. 12.05, KB: L10:2.

⁵⁴⁵ *Morgenbladet* 13.2.1864

Transnasjonale bånd – hva med Norge?

Avslutningsvis er det på sin plass å reflektere litt over hvorvidt pressesamarbeidet mellom Carl Ploug og August Sohlman bør ses som en fortsettelse av det transnasjonale samarbeidet studert tidligere i denne oppgaven. Som vist i kapittel 6, inngikk Plougs og Sohlmans aviser *Fædrelandet* og *Bore* sammen med *Christiania-Posten* et skandinavisk annonsesamarbeid i 1851. Da så Sohlman og resten av *Bores* redaksjon gikk over til *Aftonbladet* i slutten av 1851, fulgte annonsesamarbeidet med. Senere, da Krimkrigen på midten av 1850-tallet utløste vidstrakt agitasjon for opprettelsen av en skandinavisk stat, var igjen *Fædrelandet*, *Aftonbladet* og *Christiania-Posten* noen av de mest engasjerte avisene.

Ploug og Sohlmans pressesamarbeid i årene 1863-1864 framstår relativt tydelig som fortsettelsen på dette transnasjonale pressesamarbeidet fra 1850-tallet, som startet med institusjonaliseringen av skandinavistiske pressebånd i 1851. Men hvis vi skal spore kontinuitet fra pressesamarbeidet i 1851 og fram til samarbeidet mellom Ploug og Sohlman i 1863 og 1864, melder spørsmålet seg: Hva skjedde med båndene til Norge? Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet, har jeg av plasshensyn valgt å se bort fra agitasjonen i Norge i 1863 og 1864. Likevel er det her på sin plass å kort redegjøre for hvilke transnasjonale bånd som fantes mellom *Fædrelandet*, *Aftonbladet* og Norge i 1863 og 1864.

Helt siden annonsesamarbeidet ble inngått i 1851, hadde *Fædrelandet* og *Aftonbladet* stått i kontakt med *Christiania-Posten*. Både Ploug og Sohlman utvekslet også brev med Ludvig Kristensen Daa, som fra 1853 var avisens redaktør. Daa hadde videre kontakt med Per Erik Svedbom, som var redaktør i *Aftonbladet* en periode i 1856, men som døde i 1857. Etter dødsfallet skrev Daa til Ploug at: «[...] jeg regner det til de største Tilfredsstillelser af min egen smule [skandinavistiske] Virksomhed, at jeg havde knyttet en venskabelig Forbindelse med den nu afdøde Svedbom [...]»⁵⁴⁶ Daa var imidlertid også knyttet til Ploug og Sohlman. I anledning Svedboms død skrev han til Sohlman at han var den personen som, etter Svedbom, hadde vist størst interesse for hans «Smule Delagtighed i vor skandinaviske Sag.»⁵⁴⁷ Det er også mulig å spore deler av et agitatorisk pressesamarbeid i de få brevene som er bevart av korrespondansen mellom Daa og Sohlman. I 1856 sendte eksempelvis Sohlman et eksemplar av sin skandinavistiske pamflett *Det unga Finland* til Daa, hvorpå Daa svarte: «Jeg behøver ikke at sige at det [pamfletten] skal benyttes i Christiania Post, som et mægtigt Redskab i vor fælles

⁵⁴⁶ L.K. Daa til C. Ploug og J. Giødward 16.10.1857, DKB: NKS 3316 Kvart 1:3:12, brev 1.

⁵⁴⁷ L.K. Daa til A. Sohlman 15.10.1857, KB: L10:2.

Idés Tjeneste.»⁵⁴⁸ To dager senere publiserte han en artikkel i *Christiania-Posten* inspirert av Sohlmans pamflett.⁵⁴⁹

I 1856 gikk imidlertid Daa av som redaktør for *Christiania-Posten*, og sluttet samtidig å sysle med «Dagspolitiken», som han uttrykte det selv.⁵⁵⁰ Det innebar at han heller ikke arbeidet like kraftig for skandinavismen som han hadde gjort tidligere. Daa berømmet at «[...] det svenske Aftonblad og danske Fædreland fremdeles staa i Ilden med Mod og Iherdighed [...]», men mente samtidig at stemningen i Norge ikke var gunstig for en omfattende skandinavistisk agitasjon.⁵⁵¹ Derfor meldte han seg i en periode ut av den skandinavistiske agitasjonen i påvente av et «Omslag i Meningerne».⁵⁵² Til dette kommenterte han: «Til da vil jeg glæde mig ved at Sagen endnu forfægtes med Mod og Talent i Danmark og Sverige, på hvis Stemmer dog Udfaldet væsentligst beror.»⁵⁵³ Selv om *Christiania-Posten* fortsatte sitt virke som skandinavistisk orientert avis i flere år etter Daas avgang som redaktør, mistet Ploug og Sohlman med dette en sterk alliert som tilførte bevegelsen intellektuell tyngde.

I 1863 opphørte *Christiania-Posten* å eksistere. Uten et norsk skandinavistisk orientert presseorgan med en alliert avisredaktør ble dermed koordinert transnasjonal agitasjon vanskeliggjort.⁵⁵⁴ Visse transnasjonale pressebånd fantes det imidlertid mellom Norge og de to andre skandinaviske landene i 1863 og 1864.

Et av de mer framstående eksemplene er samarbeidet mellom den skandinavistiske idealisten Georg Anton Krohg og Ploug og Sohlman. Krohg hadde lenge hatt et svært bevisst forhold til pressen som våpen i skandinavismens tjeneste. Under krigen i 1848, da han hadde vært frivillig ved fronten, sendte han flere korrespondentbrev til Carl Ploug, der han oppfordret Norge og Sverige til å gå inn i krigen på dansk side. Disse ble trykket anonymt i *Fædrelandet* som «Brev fra en norsk Frivillig».⁵⁵⁵ Han hadde under krigen også sendt agitatoriske artikler til norsk presse i håp om å få gjennom svensk-norsk troppehjelp til Danmark, og hadde attpåtil oppfordret norske medsoldater til å gjøre det samme.⁵⁵⁶ I 1862, i et brev til Sohlman, tok han videre til orde for nødvendigheten av at den skandinavistisk orienterte pressen i Norge og Sverige stod samlet: «Dersom de ledende og frisindede Blade i de forenede Riger gjorde

⁵⁴⁸ L.K. Daa til A. Sohlman 20.1.1856, KB: L10:2.

⁵⁴⁹ *Christiania-posten*, 22.1.1856.

⁵⁵⁰ L.K. Daa til A. Sohlman 15.10.1857, KB: L10:2.

⁵⁵¹ L.K. Daa til C. Ploug og J. Giødwad 16.10.1857, DKB: NKS 3316 Kvart 1:3:12, brev 1.

⁵⁵² L.K. Daa til A. Sohlman 15.10.1857, KB: L10:2.

⁵⁵³ L.K. Daa til A. Sohlman 15.10.1857, KB: L10:2.

⁵⁵⁴ Den norske avisen *Aftenbladet* tok raskt over etter *Christiania-Posten* som skandinavismens fanebærer i Norge, men jeg har ikke funnet noen tegn på samarbeid mellom bladets redaksjon og *Fædrelandet* eller *Aftonbladet*. De tre avisene hentet imidlertid ofte nyhetssaker med skandinavistisk innhold fra hverandre.

⁵⁵⁵ G.A. Krohg til C. Ploug 7.6.1848 og 14.6.1848. Trykket i *Fædrelandet* 9.6.1848 og 16.6.1848.

⁵⁵⁶ G.A. Krohg til C. Ploug 28.6.1848, DKB: NKS 3316 Kvart 1:9:4: brev 352.

fællessag for at fremme denne [skandinaviske] Forening og derfor nu rakte Danerne Haanden, saa vilde ogsaa det skandinaviske Spørsmaal være meget nærmere en heldig Løsning.»⁵⁵⁷ Tilsynelatende fulgte han denne oppfordringen selv ved å få en rekke artikler publisert i både *Fædrelandet* og *Aftenbladet*.⁵⁵⁸

En ikke uviktig tilleggsopplysning er at Krohg og Ploug var svært gode venner, og hadde vært det helt siden de møttes under de skandinaviske studentmøtene på 1840-tallet. Krohg sa visstnok ofte om Ploug at han var «hans bedste vend», ifølge et brev fra hans sønn til Carl Ploug i 1873.⁵⁵⁹ I 1863 og 1864, som ellers, var Krohg oppslukt av skandinavismen og den dansk-tyske krigen. Av publisistisk virksomhet i denne perioden kan nevnes et par artikler i *Aftenbladet*, som fra 1856 var hans foretrukne avis.⁵⁶⁰ Mer interessant er det at han også var med på koordinert presseagitasjon i Christiania i 1864. Omfanget virker ikke å ha vært så stort, men ifølge et brev Krohg skrev til Ploug rett etter krigsutbruddet i 1864, stod Krohg i kontakt med flere personer som agiterte i pressen. Den ene var riksarkivar Michael Birkeland, som hadde påtatt seg å skrive «16 spalter om det slesvigske spørsmål i Skillingsmagazinet».⁵⁶¹ En annen, ukjent person – skriften i brevet er utydelig – skulle skrive «en lignende Redegjørelse til ‘Folkevennen’.» Til sist skulle det også publiseres artikler i «Smaablade, for at stemme Smaaborgeren og Almuen positivt for Krigen.»⁵⁶²

Da den dansk-tyske konflikten tok seg opp i 1863 og 1864, kom også Daa atter på banen, etter noen års pause som skandinavistisk agitator. I 1857 visste han etter eget sigende ikke hvor lenge han ville holde seg passiv. Men som han påpekte, han ville nok føle seg kallet igjen «Naar jeg synes at kunne høre den virkelige Tromme [...]»⁵⁶³ Det er derfor sannsynlig at det var det høynede konfliktnivået etter 1860 og vissheten om en nært forestående krig som fikk ham til å gripe pennen igjen. I et transnasjonalt perspektiv er det interessant at han, etter å ha skrevet en artikkelserie i *Morgenbladet* om det dansk-tyske spørsmål, tok kontakt med Sohlman for å forklare artiklene nærmere. Videre håpet Daa at «afvigelsen mellom Dem og mig personlig ikke

⁵⁵⁷ G.A. Krohg til A. Sohlman 31.1.1862, KB: L10:2.

⁵⁵⁸ Anker, *Norske Frivillige i de danske Forsvarskrige*, 107.

⁵⁵⁹ Christian Krohg til C. Ploug 14.4.1873, DKB: NKS 3316 Kvart 1:9:1, brev 301. Vennskapet mellom Krohg og Ploug kan også ses av mengden bevarte brev fra Krohg i Plougs arkiv, som er rett i underkant av 100.

⁵⁶⁰ Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 3, I-L, 391.

⁵⁶¹ Michael Birkeland var motstander av skandinavismen under det første dansk-tyske krigen, men hadde innen 1864 gjort en helomvending. Da var han blant annet med på å stifte foreningen «Det skandinaviske Selskab» i Christiania. Hansen, *Skandinavisk Selskab*, 35.

⁵⁶² G.A. Krohg til C. Ploug 4.2.1864 DKB: NKS 3316 Kvart 1:9:5, brev 370.

⁵⁶³ L.K. Daa til C. Ploug og J. Giødward 16.10.1857, DKB: NKS 3316 Kvart 1:3:12, brev 1.

var altfor stor.»⁵⁶⁴ Denne uttalelsen tyder på at Daa ønsket at artiklene hans skulle bli omtalt i *Aftonbladet*, selv om han ikke skrev dette rett ut.

Oppsummering

I 1863 og 1864 fortsatte Carl Ploug og August Sohlman med sin skandinavistiske agitasjon i pressen. I dette kapitlet har jeg redegjort for det viktigste innholdet i samarbeidet dem imellom, og argumentert for at det bør ses som fortsettelsen av det transnasjonale pressesamarbeidet beskrevet i tidligere kapitler. Med bakgrunn i det skandinaviske annonsesamarbeidet fra 1851 og det transnasjonale samarbeidet i årene 1855-1857, utvekslet Ploug og Sohlman i årene 1863-1864 en rekke brev og telegrammer. I denne korrespondansen finnes noen av de tydeligste eksemplene på koordinert transnasjonalt pressesamarbeid med agitatorisk siktemål i hele perioden 1848-1864. I tillegg til å planlegge konkrete presseaksjoner, sendte de hverandre også nyhetsstoff til bruk i hverandres aviser. Til dette formålet tok de i bruk den elektriske telegraf, et relativt nytt verktøy i skandinavisk sammenheng. Telegraf, gjorde kommunikasjonen mellom Stockholm og København lettere og raskere, og muliggjorde kontinuerlig informasjonsflyt mellom agitatorer i de to byene. Dette benyttet Ploug og Sohlman til sin fordel, blant annet ved at Sohlman sendte Ploug nyheter om skandinavismen og spørsmålet om svensk troppehjelp til Danmark, som Ploug omgående lot trykke i *Fædrelandet*. Både Ploug og Sohlman ivaretok også pressebånd til Norge i årene 1863-1864, selv om *Christiania-Posten*, den politiske skandinavismens flaggskip i Norge, gikk inn i 1863.

⁵⁶⁴ L.K. Daa til A. Sohlman 17.1.1864, KB: L10:2. Artikkelsen stod på trykk i *Morgenbladet* 10.1.1864, 13.1.1864, 17.1.1864.

8 Konklusjon

«Ifrån morgon till qväll» hadde de skandinavistiske agitatorene vært ute og agitert. Hvis man forstår Gunnar Olof Hyltén-Cavallius' utsagn om den stockholmske pressekampanjen i 1848 metaforisk, og ser for seg 1848 og 1864 som henholdsvis «morgen» og «kveld», kan utsagnet være betegnende for skandinavistisk agitasjon generelt i hele perioden. Fra Hyltén-Cavallius' pressekampanje i Stockholm i 1848, via den kongelige propagandaen i 1856-57 og fram til det ploug-sohlmanske pressesamarbeidet rett før og under den andre dansk-tyske krigen, agiterte skandinavister i Danmark, Sverige og Norge målrettet og koordinert for å få gjennomslag for en skandinavistisk politikk. Til tross for disse bestrebelsene oppnådde de hverken målet om å redde Danmark fra Preussen, eller å stifte en forent, skandinavisk stat. I og med det danske nederlaget og tapet av Slesvig i den andre dansk-tyske krigen i 1864 mistet den politiske skandinavismen mye av sin aktualitet, og etter at Frankrike tapte krigen mot Preussen i 1871, ble håpet om en skandinavisk stat for alvor lagt til side.

Skandinavismen er imidlertid interessant selv om den ikke nådde sine store politiske mål. Som vi har sett i denne oppgaven var den også en politisk bevegelse som mobiliserte utstrakt samarbeid og koordinert samhandling på tvers av landegrensene. Den var en politisk bevegelse ledet av aktører med et bevisst forhold til hvilke virkemidler som ville gi størst gjennomslag. Og den var en bevegelse og en idé, som i tilknytning til den dansk-tyske konflikten i årene 1848-1864 i høy grad preget det offentlige ordsiftet i de skandinaviske landene. Om det finnes én grunn til at skandinavismen bør huskes og studeres i dag, er det at den i en lengre periode på midten av 1800-tallet gjennomsyret mye av tankelivet i Skandinavia. Enten man var motstander, tilhenger eller nøytral tilskuer til skandinavismen, måtte man som deltager i den trykte medieoffentligheten i et av de skandinaviske landene på midten av 1800-tallet *forholde* seg til den. Et utsagn i en norsk avis, skrevet under det skandinaviske studentmøtet i 1845 kan brukes til også å betegne perioden 1848-1864: «[...] denne Tid, da man ikke har kunnet tage en Avis i Haand uden at støde på Skandinavisme og atter Skandinavisme.»⁵⁶⁵

Det bør understrekes at skandinavismen selvsagt ikke opptok like stor plass i den trykte medieoffentligheten under hele perioden 1848-1864, eller like mye i alle de tre landene som er undersøkt. Det var særlig i tilknytning til storpolitiske hendelser som kunne få innvirkning på de skandinaviske statsforholdene, at mengden skandinavistisk stoff i avisene tiltok. De mest

⁵⁶⁵ *Bergens Stiftstidende* 20.7.1845.

slående eksemplene på dette i perioden, var de to dansk-tyske krigene i 1848-1851 og 1864 og Krimkrigen 1853-1856. I tidligere forskning har den økte skandinavistiske agitasjonen i tilknytning til disse hendelsene blitt sett som et uttrykk for en stemningsendring i befolkningen generelt, og de forskjellige agitatoriske innleggene som representative enkeltindividers opinionsytringer.⁵⁶⁶ Det er sannsynlig at viktige storpolitiske hendelser som de dansk-tyske krigene og Krimkrigen bidro til å høyne interessen for det skandinavistiske prosjektet generelt. Jeg mener imidlertid å ha vist i denne oppgaven at det er problematisk å slutte fra avisenes oppslag til folkets mening. Snarere enn å se de agitatoriske innleggene i pressen som representative for opinionen, mener jeg de i større grad bør ses som meningene til en relativt liten gruppe politiske skandinavister, som agiterte målrettet og koordinert for å oppnå sine mål.

De skandinavistiske agitatorene selv mente imidlertid at de uttrykte opinionen når de agiterte i pressen, samtidig som de påvirket den. Dette er med på å forklare hvorfor de valgte agitasjon i pressen som sitt middel for å få gjennomslag - ved siden av det faktum at flere av de sentrale aktørene i den skandinavistiske bevegelsen var avisredaktører. Hyllén-Cavallius, som kanskje var den av de skandinavistiske agitatorene som hadde det mest bevisste forholdet til pressens funksjon i samfunnet, skrev om «den mäktiga politiska häfstång, som ligger i pressen.» Han formulerte også godt det jeg mener står igjen som noe av essensen i skandinavistenes forhold til pressen: «Kunde vi vinna pressen, så hade vi med detsamma vunnit den allmänna meningen, som i pressen har sitt uttryck och sin målsman.»⁵⁶⁷

En relativt vanlig tanke i samtiden, særlig blant avisredaktører, var at pressen både påvirket og uttrykte opinionen. Som nevnt i kapittel 2, hverken er eller var «opinionen» noen enkel og entydig størrelse, og begrepet ble sjelden klart definert i samtiden. På slutten av 1700-tallet betegnet opinionen primært meningene til en dannet og opplyst klasse. Utover på 1800-tallet tok begrepet opp i seg romantiske forestillinger om folkesjelen, og «opinionen» endret meningsinnhold i retning av begrepet «folkemeningen». I mye av den skandinavistiske agitasjonen virker det i tråd med dette som agitatorene ser seg selv som representanter for folket, og som målbærere av folkemeningen. Denne forestillingen ga dem styrket legitimitet overfor styresmaktene, fordi de, i hvert fall i sin egen forestillingsverden, fremmet et demokratisk krav.

De skandinavistiske agitatorenes krav på å representere opinionen var ikke uproblematisk, og ble forsøkt imøtegått av deres meningsmotstandere i samtiden. Av dem ble det hevdet at skandinavismen hadde «meget faa Tilhængere, om de endog alle ere skrifføre og

⁵⁶⁶ Det mest ekstreme tilfellet er Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*.

⁵⁶⁷ Hyllén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, 199. *Målsman* kan oversettes som «talsmann», «formynder» eller «representant».

virkelig baade skrivende og skrigende».⁵⁶⁸ Ved å framstille skandinavistene som en liten og fanatisk gruppering svekket meningsmotstanderne legitimiteten i budskapet deres. Skandinavistene ønsket å representere en *folkebevegelse*, eller i hvert fall framstå som om de gjorde det. Slik kunne de gjøre krav på oppmerksomheten til styresmaktene.

For å gjenspeile de skandinavistiske agitatorenes idé om at pressen både påvirket og uttrykte opinionens røst, har jeg i denne oppgaven argumentert for at det i analytisk øyemed er hensiktsmessig å skille mellom to typer agitasjon: Horisontal agitasjon, rettet mot folket, og vertikal agitasjon, rettet mot styresmaktene. Gjennom horisontal agitasjon forsøkte skandinavistene å vinne opinionen for sin sak, og med det legitimere kravene sine. Gjennom vertikal agitasjon forsøkte skandinavistene å få styresmaktene til å følge sin ønskede politikk.

Et annet aspekt ved den skandinavistiske agitasjonen og skandinavistenes forhold til opinionen som bør framheves her, er at agitatorene ofte så an opinionen, eller stemningen, før de begynte å agitere. Som vist i kapittel 4 benyttet de norske agitatorene i 1848 seg av stemningsbølgen som kom med nyheten om slaget ved Slesvig for å få større oppslutning. I kapittel 7 har vi sett hvordan skandinavisere som Ploug, Sohlman og Daa bevisst lot være å agitere fordi de mente stemningen ikke lå til rette for det. Disse eksemplene viser hvor strategisk og reflektert skandinavistenes forhold til agitasjonen var.

Transnasjonal agitasjon i en skandinavisk offentlighet

Jeg har søkt å vise i denne oppgaven at skandinavistisk agitasjon i pressen i årene 1848-1864 stort sett foregikk gjennom godt koordinerte presseaksjoner, der forskjellige skandinavistiske pressemenn samarbeidet for å få størst mulig gjennomslag for sine idéer. Videre har jeg vist hvilke idéer som motiverte valget av nettopp pressen som agitasjonsverktøy. Dette har vært to målsetninger for denne oppgaven. Et tredje mål har vært å undersøke om det agitatoriske pressesamarbeidet noensinne ble transnasjonalt, altså om det ble samarbeidet mellom skandinavistiske pressemenn på tvers av landegrensene. Også dette mener jeg å ha påvist at skjedde i en bemerkelsesverdig stor og jevnt tiltagende grad i perioden 1848-1864.

Som vist i kapittel 4, var presseagitasjonen for svensk-norsk troppehjelp til Danmark i 1848 i stor grad koordinert. Den var imidlertid primært begrenset til nasjonale offentligheter, med samarbeidet mellom Carl Ploug og Oscar Patrick Sturzen-Becker i henholdsvis København og Helsingborg som det mest iøynefallende unntaket. Jeg mener at tre faktorer forklarer fraværet av et omfattende, transnasjonalt pressesamarbeid i 1848: For det første er det trolig at

⁵⁶⁸ *Morgenbladet* 13.5.1849.

de skandinavistiske agitatorene ikke tenkte noe særlig på muligheten for å drive agitasjon i flere land samtidig. Medieoffentlighetene på 1800-tallet var primært nasjonale, og agitasjon innad i eget land ble derfor trolig oppfattet som mer nærliggende og effektivt. For det andre virker det ikke som det fantes tilstrekkelig sterke bånd mellom forskjellige skandinavistisk orienterte presse menn i Norge, Sverige og Danmark i 1848. For det tredje var transnasjonalt samarbeid upraktisk, da avstandene mellom de forskjellige landene var for store for effektivt samarbeid. Kommunikasjonen mellom København, Christiania og Stockholm foregikk gjennom brev sendt per dampskip, eller over land, og det kunne ta dager, for ikke å si uker, fra et brev ble sendt til man fikk svar.

Alle disse tre faktorene forandret seg i perioden 1848-1864. Den pågående dansk-tyske konfliktens aktualitet førte gradvis til at det oppstod en transnasjonal debatt om konflikten og om skandinavismen. Den store, skandinaviske presse- og pamflettdebatten i 1849 bidro til å normalisere utbredt offentlig debatt på tvers av landegrensene på en tid da dette var relativt uvanlig.⁵⁶⁹ Sannsynligvis tydeliggjorde også debatten for de skandinavistiske agitatorene hvor stor utbredelse det var mulig å få for skandinavistiske tanker i en skandinavisk offentlighet. Det viktigste resultatet av debatten virker likevel å ha vært at den polariserte skandinavismediskursen. Dermed ble det tydeliggjort for politiske skandinavister i Norge, Sverige og Danmark hvem som var deres meningsfeller i de andre landene. På grunnlag av «[...] samstemmende Tendenser og ensartede Læsekredse» tok derfor Carl Ploug etter den første dansk-tyske krigen kontakt med de skandinavistisk orienterte avisene *Christiania-Posten* og *Bore* for å få i stand et annonsesamarbeid.⁵⁷⁰ Samarbeidet var ikke i seg selv agitatorisk, men fungerte likevel som en institusjonalisering av skandinaviske, transnasjonale pressebånd. Slik ble annonsesamarbeidet et grunnlag for videre transnasjonal, agitatorisk virksomhet.

På midten av 1850-tallet endret de praktiske forutsetningene for transnasjonalt pressesamarbeid seg, da den elektriske telegrafene kom til Skandinavia.⁵⁷¹ Plutselig kunne kommunikasjon mellom København, Christiania og Stockholm foregå på få timer. Med dette ble de skandinaviske landene knyttet tettere sammen, og avstandene mellom dem opplevd som

⁵⁶⁹ Dette var selvsagt ikke første gangen det ble ført debatt på tvers av de skandinaviske landenes offentlighetsstrukturer, og det var heller ikke første gang skandinavismen ble forsøkt fremmet i et annet land. Eksempelvis fikk den danske skandinavisten Frederik Barfod i 1844 trykket et titalls pro-skandinavistiske artikler i den norske avisen *Den Constitutionelle*. Det nye i 1849 var debattens omfang. For mer om Barfods artikler i 1845, se Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, 133-36.

⁵⁷⁰ Ploug til Sohlman 24.1.1851, KB: August Sohlmans samling, L10:2.

⁵⁷¹ Jonas Harvard, «Connecting the Nordic Region: The Electric Telegraph and the European News Market», *Communicating the North*, 49-50.

mindre.⁵⁷² På samme måte som dampskipet på 1830-tallet muliggjorde den skandinaviske studentbevegelsen, og dermed også indirekte den politiske skandinavismen, kan man også si at telegrafforbindelsen mellom de skandinaviske landene muliggjorde mer utbredt transnasjonal agitasjon. Denne muligheten benyttet redaktørene Carl Ploug og August Sohlman seg av da de i årene 1863-1864 agiterte for svensk-norsk hjelp til Danmark og opprettelsen av en skandinavisk stat. Samarbeidet dem imellom kan for øvrig også ses som en fortsettelse av det skandinaviske annonsesamarbeidet fra 1851, der begge hadde tatt del.

Avslutningsvis noen ord om eksistensen av det man kan kalle en *skandinavisk offentlighet* i perioden 1848-1864: Sirkulasjonen av nyheter, artikler, telegrammer og dikt mellom skandinaviske aviser var i denne perioden stor. Særlig saker som vedrørte den dansk-tyske krigen eller skandinavismen fikk stor utbredelse i de skandinaviske landenes presse. Dermed kan vi si at den dansk-tyske konflikten og skandinavismen som aktuelle saker i alle de skandinaviske landene, bidro til at det ble dannet en *skandinavisk medieoffentlighet*.

I denne oppgaven poengteres det at den store mediedekningen av skandinavismen og det slesvigske spørsmål i stor grad må forstås som resultatet av målrettet, skandinavistisk agitasjon. Den skandinavistiske agitasjonen førte imidlertid ikke alene til dannelsen av en skandinavisk offentlighet. Vel så viktig var reaksjonene fra skandinavistenes meningsmotstandere på den voldsomme agitasjonen: Den skandinavistiske agitasjonen utløst av den dansk-tyske konflikten bidro selv i neste omgang til utstrakt diskusjon både for og imot skandinavismen, som dermed ble et tema som satte sitt preg på offentligheten i de skandinaviske landene midt på 1800-tallet.

Det er likevel ikke tvil om at de politiske skandinavistene med sin gjennomtenkte, koordinerte og transnasjonale agitasjon bidro sterkt til å aktualisere skandinavismen og spørsmålet om svensk-norsk hjelp til Danmark i skandinavisk offentlighet. Fra morgen til kveld agiterte de i pressen for drømmen om et samlet Skandinavia, i tro på og håp om at det ville nytte. At den skandinavistiske agitasjonen til slutt viste seg mislykket, hindrer den imidlertid ikke i å være en imponerende politisk aksjon, tuftet på et sett interessante og tidstypiske idéer om pressen, opinionen og folket.

⁵⁷² Jf. Fredrik Nilsson, *I rörelse*, 93: «Med den ökade hastigheten upplevade man att tid och rum förintades, upplevelsen av avstånd reorganiserades».

Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

Det Kongelige Bibliotek, København (DKB):

Håndskriftsamlingen:

Frederik Barfods efterladte papirer (NKS 4652 Kwart)

Carl Plougs breve (NKS 3316 Kwart)

Breve til redaktør Sohlman (NKS 2077 Folio)

Kungliga biblioteket, Stockholm (KB):

Håndskriftsenheten:

August Sohlmans samling (L10)

August Sohlmans politiska korrespondens (Ep. S. 42)

Serie 1. Skandinavisk korrespondens

Carl Fredrik Edvin Emil Keys brevsamling (Ep. K. 2)

Nasjonalbiblioteket, Oslo (NB):

Håndskriftsamlingen:

Brev til Anne Marie Krohg, Christian Krohg og Georg Anton Krohg (Brevs. 184)

Brev til Ditmar Meidell og hans familie. Her også brev til Aftenbladet og Norsk Maanedsskrift samt til og fra venner av familien. (Brevs. 575b)

Brev til og fra Peter Andreas Munch og hans familie (Brevs. 19)

Avskrift av 58 brev fra Peter Andreas Munch til George Stephens. (Ms. fol. 575)

Danske Mænds Adresse til de Frivillige fra Norge. 1848-49. 42687 underskrifter, innbundet maroquinprotokoll. 527 s. Gullsnitt. (Ms. fol. 712)

Riksarkivet, Stockholm (RAS):

Oscar Patrick Sturzen-Beckers Arkiv (E5675-5690)

Trykte kilder:

Aviser

Danmark

- *Flyveposten*
- *Fædrelandet*
- *Københavns Kongelig alene privilegerede Adresse-Comptoirs Efterretninger*

Norge

- *Christiania Intelligentssedler*
- *Christiania-Posten*
- *Den Frimodige*
- *Den Norske Rigstidende*
- *Morgenbladet*

Sverige

- *Aftonbladet*
- *Bore*
- *Dagligt Allehanda*
- *Götheborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*
- *Najaden*

Periodika

Danmark

- *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. København: J. D. Qvist, 1848.
- *Antislesvigholstenske Fragmenter*, b. 1-7. København: Reizel, 1848-1851.
- *Tilskueren*, 1849, 1. årgang. København: Thiele, 1849.

Norge

- *Almeenlæsning: Maanedsskrift for det norske Folk*

Tyskland

- *Allgemeine Monatsschrift für Literatur*, 1850 (1). Halle: Schwetsche und Sohn, 1850.

Brevsamlinger og samlede verker:

- Bagge, Povl og P. Engelstoft. *Danske politiske breve. B. III, 1845-47*. København: Gyldendal, 1949.
- Bagge, Povl, P. Engelstoft, og J. Lomsholt-Thomsen. *Danske politiske breve. B. IV, 1848-49*. København: Rosenkilde og Bagger, 1958.
- Birkeland, Michael (Utgitt av F. Ording). *Breve fra riksarkivar Birkeland (1848-1879)*. Kristiania: Steenske forlag, 1920.
- Bokkenheuser, Knud. «Af Professor Chr. Agerskovs Brevsamling», *Tilskueren*, 1893, årgang 10, (6). København: P.G. Philipsen, 1893: 552-566.
- Krohg, Georg Anton. *Kjærlighed og Krig i 1848: Breve fra Christian Krohgs fader til hans moder*. Kristiania: Gyldendal, 1921.
- Munch, Peter Andreas (Utgitt av Gustav Storm). *Samlede Afhandlinger, b. I, 1831 – Marts 1849*. Christiania: Cammermeyer, 1873.
- Munch, Peter Andreas (Utgitt av Gustav Storm). *Samlede Afhandlinger, b. II, 1849-1851*. Christiania: Cammermeyer, 1874.
- Munch, Peter Andres (Utgitt av Gustav Storm). *Samlede Afhandlinger. b. III, 1851-1856*. Christiania: Cammermeyer, 1875.
- Munch, Peter Andreas (Utgitt av G. Indrebø og O. Kolsrud). *Lærde brev fraa og til P.A. Munch, b. I, 1832-1850*. Oslo: Aschehoug, 1924.
- Munch, Peter Andreas (Utgitt av G. Indrebø og O. Kolsrud, T. Knudsen og J.A. Seip). *Lærde brev fraa og til P.A. Munch, b. II, 1. Januar 1851 – 30. September 1859*. Oslo: Aschehoug, 1955.
- Petersen, N.M. og Carl Säve (Utgitt av C.S. Petersen). *Brevvexling mellem N.M. Petersen og Carl Säve: Et bidrag til skandinavismen og den nordiske filologis historie*. København: Det schuboeske forlag, 1908.

Pamfletter og agitatoriske bøker

- Daa, Ludvig Kristensen. *Danmark – russisk eller skandinavisk?*. Kristiania: Dybwad, 1849.
- Daa, Ludvig Kristensen. *Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik*. Christiania: Dybwad, 1849.
- Gröndal, Benedikt Sveinbjarnarson [Utgitt under pseudonymet Bödvar Gunhedins sön]. *Bræv til Islænderne om en Munk I Norge/ Bref till islendinga um munk einn I Noregi*. København: Møller, 1849.
- Key, Emil. *Om Skandinaviens framtid*. Stockholm: Bonnier, 1848.
- Key, Emil. *Politiska Fnderingar af en Skandinav*. Stockholm: Bonnier, 1849
- Lallerstedt, Gustaf. *La Scandinavie: ses craintes et ses espérances*. Paris: Dentu, 1856.
- Lallerstedt, Gustaf. *Scandinavia; its hopes and fears*. London: P.S. King, 1856.
- Lallerstedt, Gustaf. *Skandinavien, dess farhågor och förhoppningar: efter franska hufvudupplagan med ändringar och tillägg*. Stockholm: Bonnier, 1856.

Munch, Peter Andreaas [Utgitt anonymt]. *Kort Fremstilling af Aarsagerne til Krigen mellem Danmark og Tydskland*. Christiania: Dahl, 1848.

Munch, Peter Andreas. *Om Skandinavismen*. Christiania: Dahl, 1849.

Munch, Peter Andreas. *Skandinavismen, nærmere undersøgt med Hensyn til Nordens ældre nationale og litteraire Forhold. Bemærkninger ved J.J.A. Worsaae's Skrift «om en forhistorisk, saakaldet 'tydsk' Befolkning i Danmark»*. Christiania, Dahl, 1849.

Sturzen-Becker [Utgitt under pseudonymet Arnliot Gellina]. *Den skandinaviska frågan: några betraktelser i sak*. 1857. Stockholm: Nordstedt & Söner, 1857.

Sohlman, August. *Det unga Finland: en kulturhistorisk betraktelse*. Stockholm: Thimngren, 1855.

Worsaae, Jens Jacob Asmussen. *Om en forhistorisk, saakaldet «tydsk» befolkning i Danmark, med Hensyn til Nutidens politiske Bevægelser*. København: Reitzel, 1849.

Worsaae, Jens Jacob Asmussen. *Svar paa Prof P.A. Munchs andet stridsskrift om «Skandinavismen». Med Bemærkninger af en «Islænder»*. København: Reitzel, 1849.

Memoarer

Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof. *Ur mitt framfarna lif: Hågkomster och anteckningar*. Stockholm: Nordstedt & söner, 1929.

Key Ellen. *Minnen av och om Emil Key: Utgivna og Utfyllda av Ellen Key, b. I*. Stockholm: Bonnier, 1915.

Stortingets forhandlinger:

[Uten forfatter]. *Storthings Forhandlinger*, 1848, vol 12, nr. 8. Christiania: Schibsted og Grøndahl, 1848.

Oppslagsverk og nettressurser

Bringéus, Nils-Arvid. «Gunnar Olof Hyltén-Cavallius» oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*. Urn:sbl:13941. Hentet 6.2.2018.

Carlsson, Sten. «C.F.E. Emil Key», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*. Urn:sbl:11454. Hentet 6.2.2018.

Carlquist, Jonas, Andreas Tjemeld. «George Stephens», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*. Urn:sbl:20150. Hentet 6.2.2018.

Holmberg, Åke. «S. Gustaf Lallerstedt», oppslagsord i *Svenskt biografiskt lexicon*. Urn:sbl:10948. Hentet 21.3.2018.

Storsveen, Odd Arvid. «Ludvig Kristensen Daa», oppslagsord i *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Ludvig_Kristensen_Daa. Hentet 19.4.2018.

Norsk digitalt avis- og bokarkiv: <https://www.nb.no/search/>

Dansk digitalt avisarkiv: <http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>

Svensk digitalt avisarkiv: <https://tidningar.kb.se/>

Prosjekt Runeberg (ideell nettside for digital publisering av gammel nordisk litteratur og kunst):
<http://runeberg.org/>

Litteratur

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 2006.
- Anker, C.J. *Norske Frivillige i de danske Forsvarskrige fra 1848-1850 og i 64*. Kristiania: Steen, 1887.
- Barton, H. Arnold, «Scandinavianism, Fennomania, and the Crimean War», *Journal of Baltic Studies*, 2005, 36 (2): 131-156.
- Becker-Christensen, Henrik. *Skandinaviske drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*. Århus: Arusia – Historiske Skrifter, 1981.
- Berge, Kjell Lars, et al. *Norsk presses historie. Bind 1: En samfunnsmakt blir til 1660-1880*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Beyer, Edvard. *Norges Litteraturhistorie, bind 3: Fra Ibsen til Garborg*. Oslo: Cappelen, 1991.
- Bjørklund, Oddvar. *Marcus Thrane: En stridsmann for menneskerett og fri tanke*. Oslo: Tiden, 1951.
- Clausen, Julius. *Skandinavismen: Historisk fremstillet*. København: Det nordiske forlag, 1900.
- Dahl, Ottar. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget, 1990.
- Danstrup, John. «Den politiske skandinavisme i perioden 1830-1850», *Scandia: Tidskrift för historisk forskning* 1944, vol. 16 (2): 207-286.
- Ekman, Kari Haarder. «Mitt hems gränser vidgades»: *En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet*. Göteborg: Makadam, 2010.
- Ekman, Kari Haarder. «Skandinavistisk kulturpolitikk: Oscar Patric Sturzen-Becker som eksempel», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 147-162.
- Enefalk, Hanna. «Billig skandinavism: Om skandinavistiska texter i skillingtryck vid 1800-talets mitt». *Skandinavism: En rörelse och en idé under 1800-talet*. Magdalena Hillström & Hanne Sanders (red.). Göteborg: Makadam Forlag, 2014: 114-147.
- Engman, Max, Åke Sandström (red.). *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm Studies in History, 73. Utgitt i tilknytning til det 25. nordiske historikermøtet i Stockholm 4-8 august 2004. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004.
- Eriksson, Sven. *Svensk diplomati och tidningspress under Krimkriget*. Stockholm: Nordstedt & Söner, 1939.
- Eriksson, Sven. «Oscar 1:s sista propaganda för svensk-dansk union», *Svensk Tidskrift*, 1940: 666-674.
- Friis, Aage. *Monrads og Lehmanns Forslag Om En Nordisk Union 1863*. København: Gyldendalske boghandel, 1933.
- Friis, Aage. *Skandinavismens kulmination: Ministeriet Halls planer om en nordisk union forud for udstedelsen af martskundgørelsen 1863*. København: Munksgaard, 1936.

- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983.
- Gerven, Tim van. «The Copenhagen Question og 1800: Tracing the Intellectual Roots of Cultural Scandinavism», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 45-72
- Glenthøj, Rasmus. *1864 – Sønner af de Slagne*. København: Gads forlag, 2014.
- Glenthøj, Rasmus. «Skandinavismen som en politisk nødvendighed. Politisk skandinavisme i et teoretisk og komparativt perspektiv», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 227-255.
- Gripsrud, Jostein (red.). *Allmenningen: Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017.
- Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet: dens fremvekst og forfall*. Oversatt av Elling Schwabe-Hansen, Helge Høibraaten, Jon Øien. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1991.
- Halvorsen, J. B. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 3, I-L. Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1892.
- Halvorsen, J. B. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 4, M-R. Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1896.
- Halvorsen, J. B, Halvdan Koht. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bind 5, S-T. Kristiania: Den Norske Forlagsforening, 1901.
- Hansen, Paul Botten. *Peter Andreas Munch*. Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1863.
- Hansen, Tor Ivar. *Et skandinavisk nasjonsbyggingsprosjekt: Skandinavisk Selskap (1864-1871)*. Masteroppgave ved UiO, 2008.
- Hansen, Tor Ivar. «Bøker og skandinavisk forbrødring. Et forsøk på en bokhistorisk tilnærming til skandinavismen», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 163-186.
- Harvard, Jonas. *En helig allmännelig opinion: Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848-1919*. Umeå: Umeå universitet, 2006.
- Harvard, Jonas. «Connecting the Nordic Region: The Electric Telegraph and the European News Market», *Communicating the North. Media Structures and Images in the Making of the Nordic Region*, Jonas Harvard and Peter Stadius (red.). Farnham: Ashgate, 2013: 47-73.
- Harvard, Jonas and Peter Stadius (red.). *Communicating the North. Media Structures and Images in the Making of the Nordic Region*. Farnham: Ashgate, 2013.
- Harvard, Jonas, Magdalena Hillström. «Media Scandinavianism: Media Events and the Historical Legacy of Pan-Scandinavianism», *Communicating the North. Media Structure and Images in the Making of the Nordic Region*. Jonas Harvard, Peter Stadius (red.). Farnham: Ashgate Publishing, 2013: 74-98.
- Hemstad, Ruth. *Historie og nasjonal identitet: Kampen om fortiden i det dansk-tyske grenseland 1815-1840*. Oslo: Norges forskningsråd, 1996.

- Hemstad, Ruth. «Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet», *Det nya Norden efter Napoleon*. Max Engman, Åke Sandström (red.). Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004: 187-227.
- Hemstad, Ruth. *Fra Indian Summer til nordisk vinter: Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen*. Oslo: Akademisk Publiserings, 2008.
- Hemstad, Ruth. «Slesvig och skandinavismen på 1800-talet», *Slesvig - ett gränsland i Norden*, Torsten Hallberg (red.). Stockholm: Föreningen Norden, 2010: 60-77.
- Hemstad, Ruth. *Propagandakrig: Kampen om Norge i Norden og Europa 1812-1814*. Oslo: Novus Forlag, 2014.
- Hemstad, Ruth. «Fra 'Det förenade Skandinavien' til 'Den skandinaviska halfön': Skandinavistisk propaganda før skandinavismen, 1808-1814». *Skandinavism: En rörelse och en idé under 1800-talet*. Magdalena Hillström og Hanne Sanders (red.). Göteborg: Makadam Förlag, 2014: 47-81.
- Hemstad, Ruth. «'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 21-43.
- Hemstad, Ruth, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen. «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 9-20.
- Hemstad, Ruth, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). *Skandinavismen: Vision og Virkning*. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018.
- Hillström, Magdalena & Hanne Sanders (red.). *Skandinavism: En rörelse och en idé under 1800-talet*. Göteborg: Makadam Förlag, 2014.
- Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Hobsbawm, Eric J., Terence O. Ranger (red.). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Holmberg, Åke. *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843-1863)*. Göteborg: Eleanders boktryckeri, 1946.
- Hvidt, Kristian. «Skandinavismens lange linier. Udsigt over et forsømt forskningsfelt». *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, 1994, årgang 70, (4): 293-304.
- Jansson, Allan. *Den svenska utrikes politikens historia, b. III:3, 1844-1872*. Stockholm: Norstedt & Söner, 1961.
- Jorgenson, Theodore. *Norway's relation to Scandinavian unionism 1815-1871*. Northfield, Minnesota: St.Olaf College Press, 1935.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortiden er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Kjeldstadli, Knut. «Den norske transnasjonalhistorien». *Sørlandet og utlandet: Transnasjonal kontakt, internasjonal påvirkning*. Berit Eide (red.): 15-29. Oslo, Cappelen Damm akademisk, 2013.

- Kjærgaard, Thorkild. «The Rise of Press and Public Opinion in Eighteenth-century Denmark-Norway», *Scandinavian Journal of History*, 1989: 215-230.
- Koht, Halvdan. *Die Stellung Norwegens und Schwedens im Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864*. Kristiania: Dybwad, 1908.
- Krefting, Ellen. *Modernitetens fødsel, 1600-1800*, Bind 3 av *Vestens idéhistorie*. Kristianstad: Cappelen Damm Akademisk, 2013.
- Køedt, A. Peschcke, *Skandinavismen*. Kjøbenhavn: Nordisk Forlag, 1916.
- Koselleck, Reinhart. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Oversatt av Keith Tribe. New York: Columbia University Press, 2004.
- Lehmann, Orla. «Den svensk-norske Hjælp 1848», *Orla Lehmanns efterladte Skrifter: Udgivne af Hother Hage, del II*. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1873: 303-375.
- Lovejoy, Arthur. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1964.
- Lundh, Hans Lennart. *Skandinavismen i Sverige*. Stockholm: Bonnier, 1951.
- Löfgren, Erik O. *Sverige-Norge och danska frågan 1848-49: Från stilleståndet i Malmö till den svensk-danska konventionen augusti 1849*. Uppsala: Wretmans boktryckeri, 1921.
- Mah, Harold. «Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians», *The Journal of Modern History*, 2000, vol. 72 (1):153-182.
- Mattelart, Armand. *Networking the World: 1794-2000*. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press, 2000.
- Melton, James Van Horn. *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Møller, Erik. *Skandinavisk stræben og svensk politik omkring 1860*. København: Gads forlag, 1948.
- Møller, Erik. *Helstatens fald: 1: 1855-1863*. København: Gads forlag, 1958.
- Møller, Erik. *Helstatens fald: 2: 1864*. København: Gads forlag, 1958.
- Myhre, Jan Eivind. *Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*, bind 3 av *Oslo bys historie*, Sivert Langholm, Edgeir Benum & Knut Helle (red.). Oslo: Cappelen, 1990.
- Myhre, Jan Eivind. *Historie: En introduksjon til grunnlagsproblemer*. Oslo: Pax, 2014.
- Nilsson, Fredrik. *I rörelse: Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press, 2000.
- Nordmark, Dag, Eric Johanneson, Birgit Petersson. *Den svenska pressens historia, b. 2: Åren då allting hände (1830-1897)*. Stockholm: Ekerlid, 2001.
- Ottosen, Morten Nordhagen. «Den dynastiske skandinavismens grobunn og grenser, ca. 1845-1870», *Skandinavismen: Vision og virkning*. Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller, Dag Thorkildsen (red.). Odense: Syddansk universitetsforlag, 2018: 257-285.
- Palmer, R. R., Joel Colton, Lloyd Kramer. *A History of the Modern World: To 1815*. New York: McGraw-Hill, 2002.

- Petterson, Lennart. *Konstnärsgillet: Konstliv och föreningsväsande vid mitten av 1800-talet*. Umeå: Institutionen för konstvetenskap, Umeå universitet, 2000.
- Ploug, Hother. «Carl Ploug og skandinavismen», *Tilskueren*, 1901, årgang 18, (6/7). København: Det nordiske forlag, 1901: 442-460, 566-581.
- Ploug, Hother. *Carl Ploug: Hans Liv og Gerning. Første Del: 1813-1848*. København og Kristiania: Gyldendal, 1905.
- Pryser, Tore. «Mars-urolighetene i Kristiania 1848. Pøbelopptøyer eller politisk uro?», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1981, (1): 19-46.
- Rapport, Mike. *1848: Year of Revolution*. London: Little, Brown, 2008.
- Ringvej, Mona R. *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff*. Oslo: Pax, 2014.
- Sanness, John. *Patrioter, Intelligens og Skandinaver: Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Oslo: Universitetsforlaget, 1959.
- Schück, Henrik og Karl Warburg. *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, IV:1. Stockholm: Gebers förlag, 1915.
- Seip, Anne-Lise. «Det norske 'vi' - kulturnasjonalisme i Norge», *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Øystein Sørensen (red.). Oslo: Gyldendal akademisk, 1998: 95-124.
- Seip, Jens Arup. «Teorien om det opinionsstyrte enevælde». *Historisk tidsskrift*, 1958: 397-463.
- Seip, Jens Arup. *Ole Jacob Broch og hans samtid*. Oslo: Gyldendal, 1971.
- Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet ca. 1850-1884*. Oslo: Gyldendal, 1997.
- Smith, Anthony D. *National Identity: Ethnonationalism in comparative perspective*. Reno: University of Nevada's Press, 1993.
- Storsveen, Odd Arvid. «Evig gammel: Henrik Wergeland, P.A. Munch og historiens nasjonale funksjon», *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Øystein Sørensen (red.). Oslo: Gyldendal akademisk, 1998: 229-247.
- Stråth, Bo. *Union og demokrati: Dei sameinte rika Noreg-Sverige 1848-1905*. Oversatt av Eldbjørg I. Hovland. Oslo: Pax, 2005.
- Sørensen, Øystein (red.). *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?* Oslo: Norges forskningsråd, 1994.
- Sørensen, Øystein. «Nasjonalisme, skandinavisme og pangermanisme hos Bjørnstjerne Bjørnson», *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*. Øystein Sørensen (red.). Oslo: Norges forskningsråd, 1994.
- Sørensen, Øystein. *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen*. Oslo: Cappelen, 1997.
- Sørensen, Øystein (red.). *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Gyldendal, 1998.

- Sørensen, Øystein. «Hegemonikamp om det norske: elitenes nasjonsbyggingsprosjeter 1770-1945», *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Gyldendal, 1998: 17-48.
- Sørensen, Øystein. *Kampen om Norges sjel. Norsk idéhistorie, bind III*. Oslo: Aschehoug, 2001.
- Thorkildsen, Dag. «Skandinavismen - en historisk oversikt», *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?*. Øystein Sørensen (red.). Oslo: Norges forskningsråd, 1994.
- Wallem, Fredrik B. *Det norske studentersamfund gjennom hundrede aar: 1813 – 2. oktober – 1913. D. I*. Kristiania: Aschehoug, 1916.
- Waller, Sture M. «Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning: Några reflexioner kring metodfrågor». *Historisk Tidskrift*, 1961, årgang 81 (3): 249-287.
- Wiesener, Anton Mohr. *Bidrag til bokhandelens historie i Bergen: Utarbeidet i anledning firmaet F. Beyers 100-Aars jubilæum*. Bergen: F. Beyers boktrykkeri, 1919.
- Ødegaard, Vibe. «Mellem sagnhistorie, videnskap og nationalpolitik: Om arkæologen J.J.A. Worsaae og hans faglige diskussioner 1840-1850». *Fortid og Nutid*, 1994 (1): 3-23.
- Østvedt, Einar. *Bernhard Dunker: Juristen, politiker og kulturmennesket*. Oslo: Gyldendal, 1940.
- Øverland, O. A. *Thraniterbevægelsen*. Kristiania: Andersens Bogtrykkeri, 1903.

Appendiks

Den skandinaviske avis- og pamflettdebattens forløp januar 1849 – januar 1850:

Januar 1849: P.A. Munch publiserer artikkelen «Udsigt over de sidste Aars revolutionaire Bevægelser», i sitt tidsskrift *Almeenlæsning: Maanedsskrift for det norske Folk*.

15.-26. februar: Den anonyme aviskommentatoren «S», etter all sannsynlighet G. A. Krohg, angriper Munch i *Den Norske Rigstidende*.

14.-19. mars: Munch svarer i *Morgenbladet* med artikkelserien «Om skandinavismen». Den gis ut som særtrykk i København og Christiania.

26. mars – 12. mai: Krohg svarer Munch i *Den Norske Rigstidende* i 10 omganger.

11.april: *Fædrelandet* kommenterer for første gang den norske debatten, og lover å komme med egne innlegg.

19. april: I *Christiania-posten* publiseres et syrlig og polemiserende angrep på Munch av den anonyme «T», sannsynligvis H. J. Thue. Thue sier seg samtidig enig med Munch i at Krohg har vært noe uklar og inkonsekvent i sin behandling av skandinavismen.

20. april: Krohg gir i *Den Norsk Rigstidende* Thue korreks for hans kommentarer om Krohg dagen før.

21. april: Thue svarer Krohg i *Christiania-posten* og beklager sin omtale av ham. Innrømmer at Krohg er «en af de mest uforbeholdne og ivrige Skandinaver».

28.-30. april: Munch mister tålmodigheten med Krohg og hans mange artikler i *Den Norske Rigstidende* og publiserer sitt svar, «Mere om Skandinavismen», i *Morgenbladet*.

28. april – 3. mai: Daa melder seg på i diskusjonen med en artikkelserie i seks deler i *Christiania-Posten*: «Danmark – russisk eller skandinavisk?». Denne trykkes opp og gis ut som pamflett.

4. mai: *Götheborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* kommenterer den norske striden, og bruker den til å angripe *Aftonbladet* og *Morgenbladet* som ikke ønsker svensk-norsk militær hjelp til Danmark.

6. mai: I den svenske skandinavistisk orienterte avisen *Bore* påpekes det at det har blitt avertert for Munchs *Om Skandinavismen* i norske og danske aviser. Redaksjonen gleder seg til å lese pamfletten, som de forventer kommer til å være pro-skandinavistisk.

14. mai: Det danske tidsskriftet *Tilskueren* trykker opp deler av Daas pamflett *Danmark – russisk eller skandinavisk?* med positiv omtale.

22.-25. mai: Munch svarer Daa i *Morgenbladet*: «Bemærkninger i anledning af L.K. Daa's i Christianiaposten indførte Afhandling 'Danmark russisk eller skandinavisk'».

26. mai: Den danske avisen *Fædrelandet* trykker en fordelaktig anmeldelse av Daas artikkel, og nevner at et dansk tidsskrift, *Tilskueren*, har trykket opp deler av den.

29. mai⁵⁷³ - **2. juni:** Den danske arkeologen J.J.A. Worsaae entrer debatten med en kritikk av Munch i *Fædrelandet* i fem deler. Omtaler Daa i rosende ordelag. Gis ut som pamfletten *Om en forhistorisk, saakaldet «tydsk» befolkning i Danmark, med Hensyn til Nutidens politiske Bevægelser*.

24. juni: Daas pamflett refereres og gjengis delvis i den svenske avisen *Bore*.

25. juni: I *Morgenbladet* publiseres den skandinavistiske artikkelen «Sendebrev til Hr. Professor P.A. Munch.» av den anonyme skribenten «B». Artikkelen er en respons på Munchs første svar til Daa fra slutten av mai.

26. juni: Det danske tidsskriftet *Tilskueren* trykker en skandinavistisk artikkel ved tittelen «En Stemme fra Jylland om Skandinavismen af P.A. Munch».

26.-28. juni: Den danske *Flyveposten* trykker en artikkel i tre deler som kritiserer Daas artikkel for det de oppfatter som en moderat holdning: «En lunken Ven er værre enn en Fjende». Langer ut mot *Fædrelandet* og *Tilskueren* for å støtte opp om Daa.

28. juni: Den svenske avisen *Aftonbladet* nevner i forbifarten Daas artikkel, og at den har blitt trykket opp i *Bore*.

10.-13. juli: Munch svarer Worsaae i *Morgenbladet* i en artikkelserie. Den blir gitt ut som pamflett under tittelen *Skandinavismen, nærmere undersøgt med Hensyn til Nordens ældre nationale og litteraire Forhold: Bemærkninger ved J.J.A. Worsaae's Skrift "om en forhistorisk, saakaldet "tydsk" Befolkning i Danmark*.

26. juni – 7. august: Daa skriver en artikkelserie i *Christiania-posten*, «Om Professor Munchs antiskandinaviske historik», som svar til Munch og kommentar på Munchs svar til Worsaae. Den gis ut som pamflett i september.

1. august: Munch svarer «B» kort i *Morgenbladet*.

14.-20. august: Munch svarer Daa i *Morgenbladet* i en artikkelserie ved navn «Om Ludvig Daas skandinavistiske Polemik».

20. august: *Aftonbladet* i Sverige kommenterer at: «Morgenbladet innehåller långa polemiska artiklar af P.A. Munch mot L.K. Daa's skandinaviska politik.»

21. august: Islendingen B. S. Gröndal får trykket en artikkel anonymt i det danske tidsskriftet *Tilskueren*, der han kritiserer Munchs siste pamflett

⁵⁷³ Clausen, *Skandinavismen*, 118, i fotnote 2, mener feilaktig at første innlegg kom 24. mai.

20.-23. august: Worsaae svarer Munch i *Fædrelandet* med artikkelen «Svar paa Prof. P.A. Munchs andet Stridsskrift om 'Skandinavismen'». Artikkelen blir gitt ut i pamflettform sammen med B. S. Gröndals anonyme artikkel i *Tilskueren*. Debatten er i ferd med å dø ut.

Ukjent dato: Gröndal får publisert en polemisk pamflett på dansk og islandsk basert på artikkelen i *Tilskueren*. Den heter på dansk *Brev til Islænderne om en Munk i Norge*, og er skrevet i et enkelt og formidlene språk.

31. august: «B» publiserer sitt «Andet Sendebrev til Hr. Professor Munch» i *Morgenbladet*.

9. september: Munch kommer med et kort «Slutningssvar til Hr. Worsaae» i *Morgenbladet*.

25. september: Worsaae svarer Munch i *Fædrelandet* med sin «Slutningserklæring i den Munchske Strid», der han aksepterer en slags enighet med Munch.

1850

15. januar: Jacob Grimm anmelder Munchs pamfletter *Om Skandinavismen* og *Skandinavismen, nærmere undersøgt med Hensyn til Nordens ældre nationale og litteraire Forhold: Bemærkninger ved J.J.A. Worsaae's Skrift "om en forhistorisk, saakaldet "tydsk" Befolkning i Danmark* i *Allgemeine Monatsschrift für Literatur*.